

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

ZSIGMOND LÁSZLÓ • YBL-DÍJ 2007

STEINER NAGYSZEBENI ELŐADÁSA

TANULMÁNYOK • VARGA GÉZA

MOLNÁR GÉZA, SOMOGYI GYŐZŐ

PETRIK EMESE, GERLE JÁNOS

AKOMÁROMI ÓVÁR REVITALIZÁCIÓJA

2007/1

ÉPÜLT 2006-BAN • Szűcs Endre: Csopak, családi ház; Siklósi József: Balatonfüred, családi ház,
Jánosi János: Szada, óvoda; Makovecz Imre: Budakeszi, családi ház

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENNYOLCADIK ÉVFOLYAM

ELSŐ SZÁM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

	ÉPÜLT 2006-BAN
2	MAKOVECZ IMRE
4	CZÉGÁNY SÁNDOR
6	BODONYI CSABA
7	SIKLÓSI JÓZSEF
8	TURI ATTILA
9	CSERNYUS LŐRINC
10	SZÜCS ENDRE
13	ZSIGMOND LÁSZLÓ • BATA TIBOR
16	JÁNOSI JÁNOS
18	RUDOLF MIHÁLY
20	SALAMIN FERENC
22	VARGA CSABA
23	SALAMIN MIKLÓS
24	SÁROS LÁSZLÓ
	A KOMÁROMI ERŐD REVITALIZÁCIÓJA
26	SIKLÓSI JÓZSEF: A tervezés története
28	GRÁFEL LAJOS: A komáromi erődrendszer története
42	RUDOLF STEINER: A nő a goethei világnézet fényében
48	AZ ÉRTELMISÉG KIVONULÁSA • beszélgetés Somogyi Gyözővel
54	MOLNÁR GÉZA: Egy szelet kenyér
56	VARGA GÉZA: A független székely állam hun kori jelképei a tusnádi vártetön
62	SZEKÉR LÁSZLÓ: Wright és a magasházak
65	HÍREK
66	PETRIK EMESE: Belső szellemi térépítés – van Gogh rajza kapcsán
67	GERLE JÁNOS: Útjelentés • Velence – Ljubljana – Dornach

A címdalton Czégány Sándor: családi ház, Tass

E számunk az OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagjai: AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BIKÖR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., CSIKY és Társa KKT., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., Farkas Miklós, HADAS Múterem Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KVADRUM Építész Kft., Litkei Tamás/PM Design Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Építészeti és környezetvédelmi Szövetkezet, Müller Csaba, Opeion Bt., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS ÉS TÁRSA Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Zrt, Vándorépítész Kft., valamint: BONEX Építőipari Kft., COMPART Stúdió Kft., Arker's Stúdió Kft., Farkas Építésziroda, Felületkémia Kft., Forma Rt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1034 Budapest, Kecse utca 25. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Siklósi József. Felelős szerkesztő: Gerle János; e-mail: gerlej@mail.datanet.hu. Lapterv, tipográfia. Makovecz Benjamin; e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu Nyomás: VEL Kft., Budapest. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető áttalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés az alábbi címen: Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabk@freestart.hu. Egy szám ára: 600 Ft. Előfizetési díj a 2007. évre 2200 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. Megvásárolható az alábbi boltokban: Balassi Könyvesbolt (Bp. II. Margit u. 1.), Budapest Galéria (Bp. V. Szabadsajtó út 5.), Emese Álma Könyvesbolt (Bp. X. Fehér út 1.), Fehérlófia Könyvesbolt (Bp. VIII. József u. 8.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrássy út 45.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtáruháza (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt (Bp. I. Hess András tér 4.), Lyra Könyvesbolt (Vác, Piac u. 1.), Magyar Építész Szövetség Könyvtára (Bp. VIII. Ötpacsirta u. 2.), Napkapu Könyvesbolt (Vigadó Galéria, Bp. V. Vigadó tér 2.), Nemzeti Kultúra Boltja (Sopron, Várkerület 13.), Osiris Könyvesház (Bp. V. Veres Pálné u. 4-6.), Püski Kiadó Könyvesboltja (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Székia Buda Könyvesbolt (Bp. XI. Ménesi út 1/a.), TERC Építőipari Szakkönyvbolt (Bp. XIV. Pillangó park 7-9.), UR Kiadó Könyvesbolt (Bp. VI. Ó u. 19.), Vince Könyvesbolt (Bp. I. Krisztina krt. 34.) Vince Kiadó Műcsarnok Könyvesboltja (Bp. XIV. Dózsa György út 37.), valamint a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein. Az *Országépítő* honlapjának címe www.orszagepito.hu

ÉPÜLT 2006-BAN • MAKOVECZ IMRE

A 2006. december 21-én felszentelt pilisszántói Boldogasszony-kápolna, amelynek kiviteli tervét Makovecz Imre vázlata alapján Őrfi József rajzolta, és amelyet vándoriskolások, műegyetemi hallgatók és helyi lakosok építettek fel. Lásd még: *Országépítő*, 2006/3 – Tervek és építés, 2006/4 – Szőnyi József polgármester írása, 38. o. (Gerle János felvétele)

Itt és a szemközti oldalon: Budakeszi, családi ház, 2001–2006. Munkatárs: Erhardt Gábor (Gerle János felvételei)

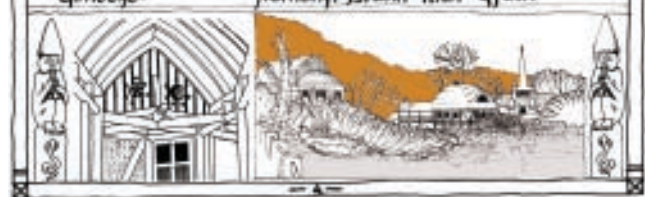

medencére: becsukható üvegfal; modern: víptisztító: berendezés; gondozás: hiszpolajló: rész: kerülhetek: elhelyezésre:
 Ősaink és új: feleségének: lakása: két: és: felszeresére: nőtt,
 és: még: néhány: terepárium: is: helyet: kapott. Az épület
 külső: formája: a: kifutó: elhelyezkedése: az: eredetileg: mező:
 szőlőskertre: hasonlít, költetvési: rendszere: viszont: sokat:
 juttat. A: fő: bejárat: részén: ahol: eredetileg: a: ház: állt: az: 1950-
 as: években: felépült: a: Nádler-szállás; ezért: az: épületek:
 új: helyet: kellett: keresni. A: Madárhától: nem: toll: távol:
 a: fő: délnyugati: csúcsán: építették: újjá. A: hátrányból,
 hogy: a: kert: eredeti: térkompozícióját: nem: lehetett: vissza:
 állítani, annyiban: mégis: előny: lett, hogy: a: külső: és: belső:
 tér: viszonya: lényegesen: kedvezőbb: így: egy: olyan: nap:
 imádó: állattal: mint: a: brokodi.
 Az: épületet: kiváló: csapat: hozta: létre: kezdeményező: az:
 állatkert: vezetése: volt. Állami: és: fővárosi: támogatás:
 nélkül: megkezdte: az: épület: anyagok: megvásárlását:
 s: annak: felkutatását. Polymatos: kompozíciókkal, vitákkal,
 néhányan: szaporú: követelményekkel: kipróbálták: a: ter-
 vezéstől: és: a: kivitelezéstől: a: szakszerű: de: ugyanakkor:
 anyagok: megvásárlását.
 Ez: a: ház: egy: régi: épület: reinkarnációja; de: annyira: és: a: fo-
 tosok: iránt: becsület: mint: az: sem: halhatatlan. Ahogy: az:
 állatkert: többi: épületének; úgy: ennek: is: szakszerű: lesz: a:
 rendszeres: és: szakszerű: karbantartásra: odafigyelésre:
 ahhoz; hogy: hosszabb: időt: éljen: meg; mint: egykori: őse.
 * Budapest, 2006. november 20. Géagyány Sándor

* Brokodi ház: újjáépítése: 2006.
 Az épület: régi: mérete: 22 x 12,4 m 1909.
 Az épület: mai: mérete: 20 x 13,5 m 2006.
 Építész: tervező: Kós: Károly: és: Zsuzsanna: Dezső: /1909/
 Géagyány: Sándor
 Gali: és: Társai: Építésztervező: Kft. /2005/
 Építész: munkatárs: Horváth: József: Vilmos
 Reisch: Júlia
 Kaput: kőműves: Mönus: Béla: fabryagó
 Szakszerű: tervező: Danaginé: Braxatoris: Franciska
 Gépjármű: tervező: Falusi: László: Kovács: Gyula
 Elektromos: terv: Jón: József: - T: Zeus: Kft.
 Műemlék: felügyelő: Lampert: Róza
 Generál: kivitelező: Huri: László: Baluster: Kft. Gárdos
 Áll- munkák: Berke: József: Fa: best: Kft. Fót
 Gépjármű: tervező: Novoterm: 26: Kft. Kardos: János: Kft.
 Fővárosi: Állat- és: Nővérny: kert
 Főigazgató: Dr. Bogsch: Ilma
 Intézményi: beruházó: Lisztes: György
 Gyűjteményi: igaz: Csécsényi: Balázs
 Gondozó: Keményi: János: Kft. Gyula

ÉPÜLT 2006-BAN • BODONYI CSABA

Miskolc-Tapolca, barlangfürdő rekonstrukció és bővítés, 4. ütem • A kerek pavilon a Szeghalmy Bálint tervezte egykori fürdőházat idézi. • Munkatársak: Halmai Attila, Keresztúri Krisztina, Zielem Rita, Kripkó László (Zsitva Tibor felvételei)

ÉPÜLT 2006-BAN • SIKLÓSI JÓZSEF

Balatonfüred, családi ház (Siklósi József felvételei)

ÉPÜLT 2006-BAN • TURI ATTILA

Ebben a hasámban: Budakalász, Gerinc út, családi ház;
jobbra: Solymár, családi ház (Bujnovszky Tamás felvételei)

ÉPÜLT 2006-BAN • CSERNYUS LŐRINC

Fent: Csillaghegy, ikerház; lent: Öröm, családi ház

ÉPÜLT 2006-BAN • SZÚCS ENDRE

Szúcs Endre
A MÉRMŰ 2007-ben

Végre ismét megtalált bennünket egy műemlékes feladat. Sopron belvárosának burkolatát kellett újraterveznünk. Hja, a választások előestéje az ilyen feladatoknak kedvez. Az Új utca burkolata el is készült. Visszafogott, egyszerű megoldást választottunk. Mindenféle trükközés a keskeny utcákat uraló izgalmas és változatos házak látványát gyengítette volna. Középre lejtünk, mint a középkorban. Itt gyűjtjük össze a vizet. Ezt a vonalat, valamint a szintbe simuló járdát nagykockakővel, a többi felületet kiskockakővel burkoltuk. Kényes építészeti feladatot adott a terek (Orsolya tér, Fő tér) újragondolása. A 30 évvel ezelőtti terv olyan nagy nevekhez fűződik, mint Beck Zsuzsa, Dávid Ferenc. Az itáliai hangulatot árasztó megoldást ma is jónak gondoltuk, és a szerzői jogot tiszteletben tartva csak kisebb módosításokat javasoltunk. (Sallós Csaba, Papp Tamás, Eörsi Károly, Tóth Bernadett) Lehetőség nyílt a római fórum nagyobb felületének, valamint a Borostyánkő út egy hosszabb szakaszának bemutatására is. Komoly segítséget kaptunk munkánkhoz Gömöri János régésztől és Veöreös András építész kutatótól. Nagy szerencsénk volt, mert a színház előtti mélygarázs építésénél egy gyönyörű XVIII. századi csatornát találtak a régészek, melyet nagyméretű gneiszlapokkal fedtek egykoron. Helyszíni bemutatására itt nem volt lehetőség, így a lapokat összegyűjtöttük és a Fő téren ezzel rajzoljuk ki az Aquileától Savarián és Carnuntumon át Lengyelországig vezető legendás út vonalát. Hátha nem kell várni a következő választásig, hogy ez a munka is a hírnevünket öregbítse.

A badacsonytomaji faverandás ház nem volt ugyan műemlék, de helyreállítását ilyen alázattal végeztük.

Újabb szép mezei virággal gazdagodott Balaton-felvidéki csokrunk. Egyik kedvenc helyemre, a Szent György-hegyre kellett terveznem. Szoktam volt emlegetni, hogy az én kissé „gyermeteg” építészetemért két együttes a felelős. Egyik a csíkkozmasi templom, a másik a hegymagasi Tarányi présház és az őt vigyázó barokk kápolnácska. Nos, ez utóbbtól kőhajításnyira vásárolt meg a neves akadémikus házaspár két nagy telket sok-sok szőlővel. Így ismét egy viszonylag nagy házat kellett tervezni a szőlőhegyre. Ez a Balaton-felvidékért aggódó, hagyományainak őrzéséért küzdő építész számára veszélyes pálya. A T alakú kompozíció, ami az utca, a Badacsony és a Balaton felé is 6 méternél nem szélesebb, fehér oromfallal néz, talán visszabillenti a présház-nyaralót az itt megszokott léptékbe. Az épület egy kissé újrafogalmazott, tornácos parasztház és egy kétszintes (ún. emeletes) présház ölelkezése. Vannak persze olyan elképzelések is, hogy mit okozkodnak a műemlékes építésznek, meg a Nemzeti Park, hisz a XIX. század felétől elnyaralósodó Füred, Almádi, Révfülöp és

Badacsony tele volt nagy házakkal. Meg hogy nem kis házat kell tervezni, hanem szépet. Maradjunk annyiban, hogy ez egy borotvaélen táncoló tevékenység, és igencsak résen kell lenni. A munkát Ujj Mészáros Krisztinával végeztük, a kivitelező – immár a tizedik Balaton-felvidéki háznál – Komáromy Tamás volt.

A csopaki Szent Donát borház eléggé uralja a szőlőhegy tetejét, de talán nem túl dőlyfösen. Rengeteg munkát hozott már nekünk. Nem sokkal alatta adódott egy nagyon izgalmas feladat. A régi tulajdonosok a XIX. század derekán úgy döntöttek, hogy a már meglévő kétszintes préházhoz egy második, pincével ellátott szőlőhegyi hajlékot építenek. Biztos az új generáció akart ott maradni is, meg egy kicsit külön lenni is. Ikerpréház? Láttam én már füstöskonyha boltozata alatt iker-sparherdet is. Hát ha ott megvolt az anyós meg a meny, esetünkben sem lehet ez akkora gond. Itt ugyanaz a probléma adódott, mint korábban a Hegyestűn. Ha mást nem csinálunk, csak a két házat romjaikból visszaépítjük, már ez is igen nagy lesz. És hol van az a megrendelő, aki kisebb házat akar, mint amekkora eredetileg volt a telken? Az épület gerincén eredetileg is meglévő ugrást visszaépítve egy L alakú házzal kísérleteztünk. Régi cimboránk, a remek kivitelező, Heimann Ferenc volt újra a partnerünk. Közép-

Kelet-Európa legjobb boltozatépítőjéről tudnunk kell, hogy az építendő pince lejáró rámpájára mindig ráfogja, hogy az már úgyis egy fél pince, tehát a bolondnak is megéri féláron pincét kapni. Így aztán mindig adódik a tervezőnek egy kis többlet feladat, hogyan kell a gondból erényt kovácsolni. Talán emiatt is alakult ki a Balaton felől nézve nagyon izgalmas, oromfalak, teraszok, tereplépcsők, pincegádorok, kódissállások tagolta festői látvány, ezzel a több generáció alkotta, nőtt ház képét felidézve. Állandó munkatársammal, Sallós Csabával dolgoztunk itt is, mint a következő borospincénél.

Régi, kedves munkánk volt az a szentbékállai ház, amit térdig érő romjaiból ugyanarra a kontúrúra építettük újjá, helyi analógiák felhasználásával. Külön érdekesség az utcai bejárat melletti borospince. A fedeles kaput összekapcsoltuk egy pincegáddal, így a bekapogtató vendéget rögtön a pincébe invitálhatjuk, hogy csak borunk megköszölése után lépjen fel a tornáczra. Egy melléképületet is kért a rokonszenves, háromgyermekes, német tulajdonos. A két épület közti öreg diófa alá idegen épületet tervezni nem is lehetett volna.

Ujj Mészáros Krisztina jegyzi azt a Nagykovácsiban épülő házat, melynek megrendelője balatoni munkáinkba szeretett bele. Megpróbáltunk elszakadni az ott jól

bevált gesztusoktól, de nem hagyták, meg nem is igen tudtunk. Azt gondoljuk, hogy itt az erdő alatt ugyanúgy a gyönyörű tájat gazdagító elemmé tud majd válni, mint az innen 100 kilométerre nyugatra álló házaink.

Mindig irigyeltem barátaimat az Egyesülésben, hogy mennyiük gyermeke vált építésszé. Nálunk ez nem így alakult, de a két kisebb fiút sikerült megfertőznöm. Kenéz és Apor műlakatos, illetve kerámikus munkát végez házainknál. Az ő igyekezetüket dicsérik a csopaki, hegymagasi, szentendrei fűtőalkalmatosságok.

Az év egy különösen izgalmas és szép feladatot is hozott. Nyitraújlakra kell egy Esterházy János emlékkápolnát terveznem a régi családi sírhelyt magába foglaló kis ligetbe. Esterházy János magyarként, s egyetlenként a képviselők közül, mint a magyar keresztényszocialista párt vezére tiltakozott a fasizálódó Szlovákiában a zsidótörvények, majd a fasizmus térhódítása ellen. A háború után mégis éppen ő volt az, aki megbélyegzetten börtönbe került, hamvai most is valahol Morvaországban egy börtön temetőjében nyugszanak. Vázlattervemben megpróbáltam a magyar-szlovák megbékélés lehetőségének szellemét felidézni.

Képek: 10 oldal: Badacsonytomaj, családi ház, Hegymagas, családi ház; 11. oldal: Csopak, családi ház; 12. oldal: Szentbékállá, családi ház, Nagykovácsi, családi ház, Tihany, családi ház. (Sziucs Endre felvételei)

ZSIGMOND LÁSZLÓ • BATA TIBOR

SZABADIDŐS ÉS GAZDASÁGI INNOVÁCIÓS CENTRUM, VERESEGYHÁZ, FŐ TÉR

Korábbi vázlattervek, beépítési tervek: 1990-től 2002-ig. Engedélyezési terv: 2003. Kiviteli terv: 2004.

- Tervezők: Zsigmond László és Bata Tibor, KVAD-RUM Építész Kft, munkatársak: Balassa Endre, Garay Zsófia, Orbán Oszkár, Szólik Krisztina, Ujj Mészáros Krisztina
- Statika: Donáczai Péter és Mantuano Tamás, POND Mérnöki Iroda
- Kertépítészet, térburkolat: Illyés Zsuzsa, tervező, Palotás Brigitta, munkatárs, PAGONY Táj- és Kertépítész Iroda
- Épületgépészet: Falusi László, Jenei Zsigmond, Tóth Zoltán, Hegedűs Zoltán, Szalóky László, Fejes Tamás, Csontos Lajos

Veresegyház regionális központja a környékének, főként Pásztor Béla polgármester négy évtizedes kitaró, tudatos, a mindenkori körülményekhez okosan alkalmazkodó, mégis előrelátó városspolitikájának köszönhetően.

A város a hosszan elnyúló Fő utcára szerveződik, ami olyan széles, hogy azon zöldfelületek, templom, emlékművek, kis parkok, autóparkolók, benzinkút és az emberemlékezet óta itt működő piac is ki tudott alakulni rajta, mindez az egyre növekvő gépkocsiforgalom mellett. Veresegyháznak azonban nincs főtere. E városépítészeti probléma megoldására tizenöt év alatt, Zsigmond László főépítészése során több beépítési terv, ötletterv, vázlat terv született, melyeknek annyi előnyük volt, hogy amikor a helyzet élessé vált, tanulságok sokaságát kínálták.

Az éles helyzet akkor állt elő amikor az uniós előcsatlakozós *Phare-Orpheus* pályázaton nyert a város. Ennek megfelelően olyan közösségi épületet kellett terveznünk, mely az önkormányzati funkciók mellett a város civil közösségeit szolgálja, helyet ad a sport- és kulturális életnek, a város kisvállalkozóit is szolgálja, a földszinten bérbe adható üzleteknek ad helyet. A funkcionális és szociális igények mellett a városépítési szempontokat is figyelembe véve kellett terveznünk, hogy a hiányzó központi tének a lehetőségét is megteremtjük. A kialakuló főter egyik térfalát terveztük meg az új épülettel és bízunk benne, hogy a tér másik oldalának is fejlesztési lehetőséget teremtünk. Folytatásként a piac átalakításának lehetősége kezd kibontakozni, kis vásárcsarnokokkal, üzletekkel, további középületekkel.

A tervezett épület a több épületszárny ellenére, minden tagoltságával együtt egységes képet alkot. A Fő utcáról a kialakuló főtérrre tekintve az épület végén álló, átlósan beforgatott alaprajzú torony zárja le a látványt. A főtérrre nyíló földszinti terekben vannak az üzletek, a Kálvin utca felőli szárny földszintjére a sportolást kiszolgáló öltözők és tornatermek kerültek. Innen a belső udvarra lehet jutni, ami sportolásra és szabadtéri közösségi rendezvényekre egyaránt alkalmas.

A ház igen hosszú, ezért két átjárót alakítottunk ki. A torony alját, továbbá az épület főteret keretező déli oldalát árkádosra terveztük, így a nem túl széles teret tudtuk megnövelni. Az első emeleten irodák vannak, például a helyi rádió stúdiója, az országgyűlési képviselő irodája, továbbá a szabadidős-művelődési funkcióhoz tartozó helyiségek, klubok, szakköri és zenekari termek. A második emeletre kerültek a különböző nagyságú, nagy belmagasságot igénylő konferencia-, távoktató- és előadótermek, továbbá egy kamaraterem a torony tetőszerkezete alá és egy kiállítóterem.

Reményeink szerint az üzletek is a közösségi élet színtereivé válnak, ezért esett a választás olyan funkciókra, mint fodrászat, könyvesbolt, étterem. A torony alatti árkádban Mizser Pál festőművész kazettás mennyezeti képei találhatóak. A Kun Éva keramikusművész falképe előtt elhelyezett Medvés kútból lehet lehűtött termálvizet inni, az alvó medvét Módi Péter szobrász faragta. A főtér közepén az ő faragott kő kútháza áll, felette az angyalt Kun Éva készítette. A tér Fő utca felé eső végében nagyszabású zenélő szökőkút jelzi, hogy ez a város közepe.

ÉPÜLT 2006-BAN • JÁNOSI JÁNOS

Balra és ebben a hasábban: Kaposvár, családi ház, építész munkatárs: Vavrik Ferenc; belsőépítész: Jánosi János és Scherer Petra; jobbra: Szada, a meglévő faluház bővítése óvodával. (Jánosi János felvételei)

ÉPÜLT 2006-BAN • RUDOLF MIHÁLY

Miskolc-Tapolca, Kohányi-villa • Építész: Rudolf Mihály, Szamosi Endre, Kovács Ágnes, Nemes Bertalan

A tapolcai völgy mára sűrűn beépült. Itt található a két háború között épült fürdő, mellette a tó és a liget. A hegyoldalakat beborítják az utóbbi években épült családi házak. A terület legjelentősebb emléke a bronzkori vár, amelynek kétharmad részét az ötvenes évekig működő kőbánya elpusztította, s amely alatt bővizű karszt- és termálvízforrások fakadnak. A Kohányi-villa a várheggyel szemben, a sűrű beépítéstől távol, két zsákutca által határolt nagyméretű, kilenc méter esésű telken épült.

További, tavalyi munkák: Miskolc, Avas, Palóczy sír-emlék környezete. Építész: Rudolf Mihály, Kovács Ágnes. Az avasi református temető a gótikus templom hegy felőli oldalán fekszik. Három sír (Szemere Bertalané és fiáé, Székudvari Horváth Lajosé és Palóczy Lászlóé) dacol ezzel a renddel. Míg a miniszterelnök, az orientalista és Szemere munkatársának sírja az északi lejtőre került, addig Borsod vármegye előljárója a templom tengelyébe, apszisától keletre készített 12 m átmérőjű halmon álló gránit síremléket kapott. Palóczy hármas koporsóban nyugszik. A sír alatti lépcsősor utoljára az 50-es években lett felújítva, s akkor épült a pincesorokig húzódó új lépcső is. Most egyedi korlátok, kandeláberek, burkolati minőség s kőpad készült. • Miskolc, ÉVIZIG irodaház bővítése Építész: Rudolf Mihály, Szamosi Endre, Nemes Bertalan, Balogh Miklós, Dobos Péter, Hidasnémeti János

ÉPÜLT 2006-BAN • SALAMIN FERENC

Balra, fent: Tarcsl, a Dégenfeld-borászat új épülete; lent: Mád, Gaál-ház bővítése; jobbra fent és a szemközti oldalon: Bodrogkisfalud, a Patricius-borház utolsó ütemének részletei; lent: Mád, a Városháza épületének felújítása

ÉPÜLT 2006-BAN • VARGA CSABA

Budapest, családi ház

ÉPÜLT 2006-BAN • SALAMIN MIKLÓS

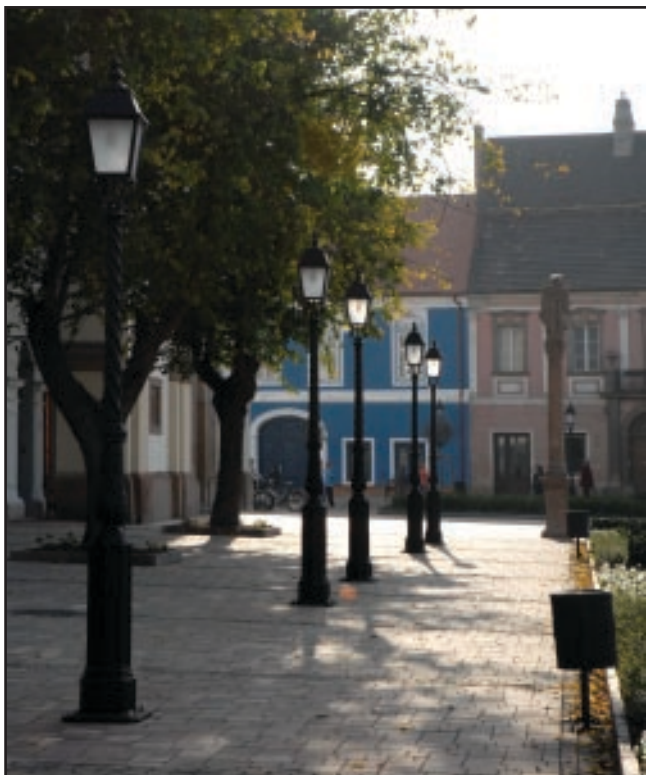

Nagykovácsi, családi ház

ÉPÜLT 2006-BAN • SÁROS LÁSZLÓ

Vác, Főtér, teljes átalakítás • Sáros László DLA és munkatársai: Tenkács Márta, Emődy-Kiss Tamás, Horváth Ákos, Pusztai Róbert, Válóczy Balázs, Terdik Bálint, Órfy József, Kovács Dávid Dániel, és Illyés Zsuzsanna, Rhorer Ádám, Fárbas György, Kolics Tamásné, Rudó Endre, Zoltán Katalin (Fotó: Sáros László, László János)

A KOMÁROMI ERŐD REVITALIZÁCIÓJA

Siklósi József

A TERVEZÉS TÖRTÉNETE

Kapcsolatunk Litomericzky Nándor építésszel, a komáromi Európa-udvar tervezőjével, már több éves. Ő javasolta a város vezetőinek, hogy az Öregvár revitalizációs terve Makovecz Imre irányításával készüljön. A tervezést a város az Európai Uniótól pályázaton elnyert pénzből finanszírozta, ezért a tervek tartalmi követelményeit is az Unió szabta meg. Ez azt jelenti, hogy részletesen előírták, milyen munkarészeket kell tartalmaznia a dokumentációnak. Ugyanígy európai előírásoknak megfelelően a tervezés közben konferenciát tartottunk, illetve sajtótájékoztatóval zártuk le a munkát.

Az erődöt 2005 őszén jártuk be először Makovecz Imrével és a helyi szakemberekkel. Lenyűgözött a méreteivel, és az állapotával is. Óriási lehetőséget láttunk a feladatban, és már az első helyszíni bejárás után úgy döntöttünk, hogy a belső

udvart be kell építeni. Ezt a gondolatot megerősítették a középkori metszetek és rajzok, amelyek azt mutatták, hogy a XV.–XVI. században is sűrűn be volt építve az udvar, amelyen templom és lakóházak is álltak, de amelyeknek ma már nyomuk sincs. A város vezetőivel és a komáromi építészekkel egyeztetve azt tapasztaltuk, hogy ők is támogatják ezt a fajta revitalizációt, ami nem kizárólag múzeumként, hanem a város élő szöveteként képzelel el az erődöt. Ebből következően a fejlesztésnek két iránya van. A meglévő erődfalak alatti – több mint 11 000 m² – terület felújítása és hasznosítása, illetve az udvar beépítése új épületekkel.

Makovecz Imrével beszélgetve a feladról, helyesnek láttuk ismét arra a tervezési módszerre támaszkodni, ame-

lyet hosszú évekkel ezelőtt több ízben is sikerrel próbáltunk ki, hogy sok építésszel vonjunk be a munkába, akik az egyes részeket a beépítési tervnek megfelelően, de saját elképzeléseik szerint tervezik meg. Makovecz Imre megrajzolta az elrendezési tervet: az udvart egy középkorias kisvárosként alakította ki. Az egyes házakat, többnyire lakóépületeket az alábbi építészek tervezték meg, egyelőre vázlattervi szinten: Salamin Ferenc, Grekofski Nathalie, Gerencsér Judit, Őrfi József, Dobrosi Tamás, Fábrián Rigó Tamás, Szegedi Antal, Ferenc Attila, Zsigmond László, Bata Tibor, Jánosi

János, Horváth Zoltán, Csernyus Lőrinc, Turi Attila, Litomericzky Nándor, Varga Péter, Dóczé Szilvia és Siklósi József.

A munka megkezdése előtt közösen még egyszer bejártuk a helyszínt, azután kiosztottuk a feladatokat. Mindenki kapott egy vezérfonálként szolgáló füzetet, benne az együttes építészeti alapgondolatával, az előzmények leírásával. A románkori kisvárosi építészettel és a Karl Blossfeldt növényeket ábrázoló fotó-

iból ismert formavilágot alapul véve kellett az új épületek stílusát, morfológiáját megalkotni. Megbeszéltük az épületek szintszámát és rendeltetését is. Egyéb megkötést nem tettünk, mindenki önállóan tervezhetett, csak a részhatáridőket határoztuk meg.

Régen látott pezsgés indult meg a Kecse utcai irodában. Jó volt újra tapasztalni ezt a hangulatot, a közös szellemi munka frissességét. Az első vázlatok áttekintésekor már látszott, hogy a közös munka ötlete eredményes annak ellenére, hogy az épületek erősen eltértek egymástól. A távlati képeket összerajzolva aztán több érdekes megállapítást tehettünk a továbbtervezéshez, az építészeti finomításhoz. Az összerajzolt izometria megmutatta, hogy szinte mindenki túl individualista módon látott neki a rá eső rész meg-

fogalmazásának. Az eredményről sokat beszélgettünk, erről készült egy olyan összefoglaló, amely segítette a tervezés továbbvitelében. A végleges rajzok így készültek, és sikerült a korábnál jobban összecsiszolni az együttes elemeit.

Az elkészült terv kb. 20 000 négyzetméternyi új beépítést tartalmaz, a földszinten üzleteket, szolgáltató és kereskedelmi épületrészeket, a felsőbb szinteken lakásokat. Makovecz Imre tervezett egy templomot és egy tornyot, amelyet a jövő és múlt házának nevezett el.

A várfalban meglévő helyiségekben a felújítás révén múzeum, éttermek, raktárak és passzázatok kaphatnak helyet. A vár sarkainál és a Duna felőli hosszoldalon az épületek felkúszhatnak a várfal tetejére. A bástyákra szállodák, panziók és lakások kerülhetnek. A várfal teteje így szerves

részévé válhat az egész beépítésnek. A gépkocsiforgalmat nem engedjük be a várba, a Duna és a város felőli oldalakon nagy parkolókat alakítunk ki számukra.

Az Öregvár és az Újvár között visszaállítjuk az egykori, ma már betemetett vizesárkot, ezáltal az Újvár felől hídon át lehet bejutni az új városnegyedbe.

A feladat – egy későbbi ütemben – kiterjed az Újvár beépítésének megtervezésére is, valamint az abban található régi kaszárnya újrahasznosítására, valamint a város és az erődök közötti terület beépítési tervére. Ez a különleges új városrész közvetlenül a belvároshoz kapcsolódik és felszámolja a városmaghoz tartozó terület sok évtizedes óta kihasználatlanságát, illetve katonai hasznosítása miatt megközelíthetlenségét.

Gráfel Lajos
**A KOMÁROMI ERŐDRENDSZER
TÖRTÉNETE**

*részletek a Szerző Nec arte, nec Marte című, a Komáromi Városi Hivatal és a Nec Arte Kft. (Szlovákia) kiadásában 1999-ben megjelent könyvből. A Szerzőnek a közléshez való szíves hozzájárulását köszöni
– a Szerkesztőség*

**A KOMÁROMI VÁR FEJLŐDÉSE
AZ ÓKORTÓL AZ ÚJKORIG**

Évezredekkel ezelőtt a Duna és a Vág összefolyásánál az év minden szakában járható átkelőhely alakult ki. Ezen a helyen találkoztak a Vág, a Nyitra és a Zsitva völgyéből délre vezető utak, itt keresztelték azt az ókori nemzetközi kereskedelmi útvonalat, amely a folyam déli partja mentén húzódott. E jelentős forgalmi és kereskedelmi csomópont birtoklásával (a közelben más átjáró nem volt) együtt járt a környék feletti uralom is.

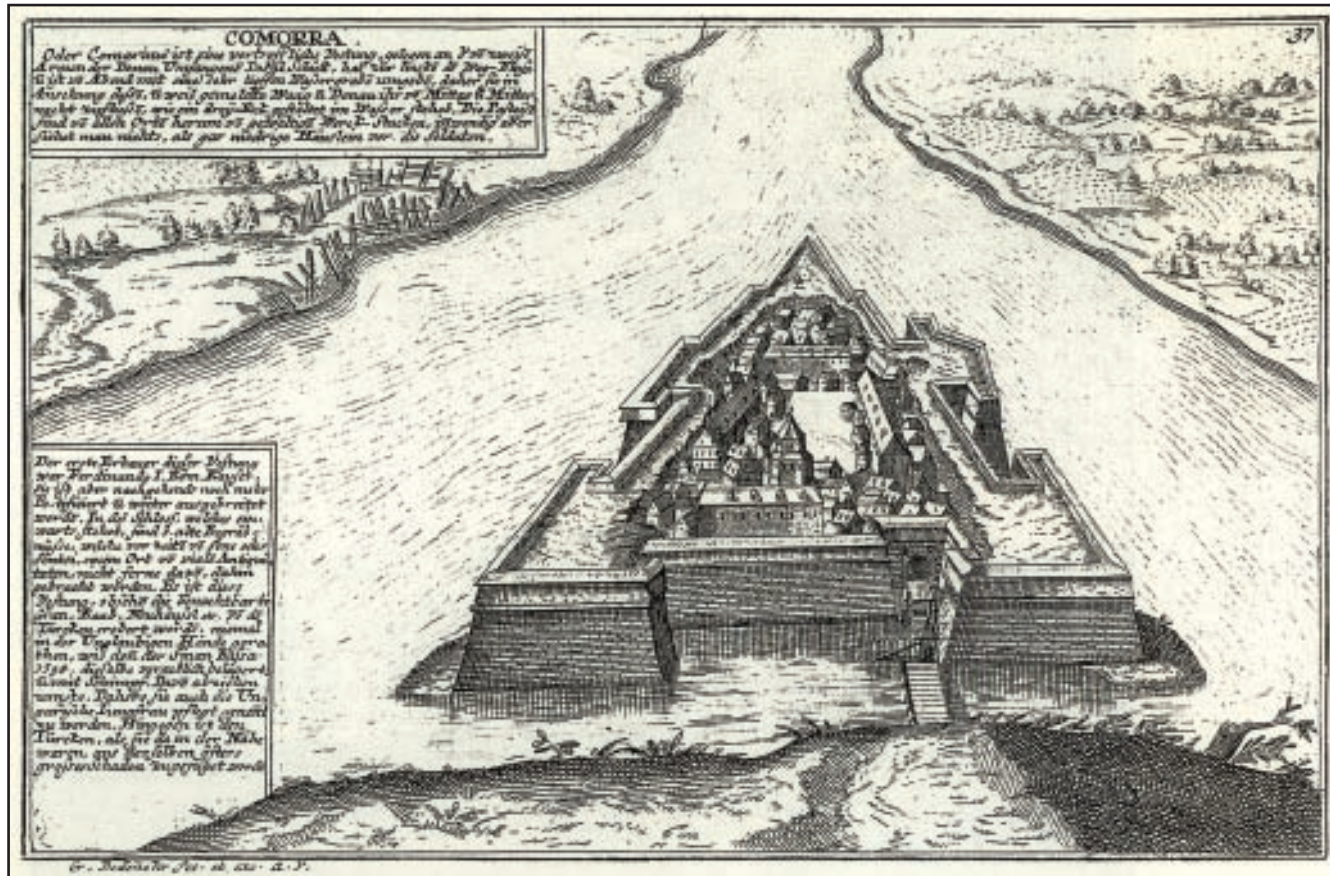
A mai komáromi Öregvár helyén elsőként valószínűleg (egyelőre erre nincs bizonyíték) a rómaiak építettek

erődöt (a Limes Romanuson belül), akik általában minden folyóátjárót és folyótorkolatot védelemmel biztosítottak. A Duna jobb partján fekvő mai város területe stratégiaiilag a kissé keletebbre fekvő Brigetio (Szöny) körzetébe tartozott.

Marcus Aurelius római császár (161-180) a kvádok veresége után 171-ben erődök építésére adott parancsot a folyam bal partján is. Ezek közül az egyik Komáromtól 4 km-nyire, Izsa község határában található (Celemantia – Leányvár). A földsáncokkal körbevett tábor még Domitianus császár uralkodása alatt felépült, amit később az I. római segédlegió katonái kőfalakkal erősítettek meg. A tábor kőfalait évszázadokkal később lebontották, és az építőanyag jelentős részét a komáromi Öregvár építésénél beépítették. Egyelőre nem bizonyítható, hogy létezett-e hasonló római erőd a mai Öregvár területén is.

A mai komáromi vár helyéről, a környék lakott részéről és a természet adta védelmi lehetőségekről Anonymus tudósít először. A Gesta Hungarorum így szól a város alapításáról: „De nemcsak ezt kapta Ketel, hanem jóval többet, mivel Árpád vezér egész Pannonia meghódítása után hűséges szolgálataért nagy földet adott neki a Duna mellett ott, ahol a Vág folyó beletorkollik. Itt utóbb Ketel fia,

A komáromi óvár a XVI. század végén; a belsejében jól látható a beépítés (Hufnagel metszete, Hadtörténeti Múzeum, Budapest)

Alaptolma várat épített, és ezt Komáromnak nevezte. Ennek a várnak szolgálatára odaadta mind a magával hozott, mind pedig a vezértől nyert népnek kétharmadát. Hosszú idő múltán ugyancsak ezen a helyen temették el pogány módra magát Ketelt, meg a fiát, Tolmát.”

Tehát Alaptolma még atyja életében felépítette a várat, minden valószínűség szerint a X. század első felében. Komárom királyi vár volt, közel az ország nyugati határához, természetes tehát, hogy évszázadokon át állandóan erősítették, tökéletesítették. A tatárjárás – melynek során az ország tekintélyes része elpusztult – igazolta ezen erősítések szükségességét. A tatárok sorban foglalták el és rombolták le a gyengén védett városokat, támadásaiknak csak néhány erős kővár tudott ellenállni. Közéjük tartozott Komárom is, amelyről IV. Bélának egy 1245-ben kelt levele így emlékezik meg: „...a mi hű szolgánk, Folwyne a tatárok betörése alkalmával Komárom városunkat megerősítve, udvarnokainkat és más igen sok népet megmentett...”

Miután a tatárok elhagyták az országot, IV. Béla király nagy mértékben támogatta a városok kiépítését. Rövid idő alatt 25 településnek adott jelentős kiváltságokat, s köztük Komárom is városi jogokat nyert 1265-ben. IV. Béla a komáromi várat és a hozzá tartozó birtokokat Henok ögrófnak adta el. Az ögróf fiai azonban nem tudták kiegyenlíteni adósságaikat, ezért a király a várat elkobozta, és 1265-ben Komáromfalva községgel együtt Walter ispánnak ajándékozta. Ő veszi körbe a várat és a mostani Öregvár területét falakkal. Bár erről nincsenek adataink, feltételezzük, hogy ezek a falak kőből épültek, így az első kőből emelt erőd vagy vár építésének időpontját az 1265-68-as évekre tehetjük.

A XIII. századtól Mátyás király uralkodásáig tartó időszokról (1458-1490) ismét nagyon hiányosak a komáromi várral kapcsolatos ismereteink. 1317-ben a komáromi erődben Csák Máté védte magát Károly Róberttel (1307-1342) szemben. A vár az akkori ostrom alatt annyira megrongálódott, hogy újra kellett építeni. Felépítéséhez Donch mester, zólyomi főispán anyagilag is nagyban hozzájárult, így szolgálataiért 1333-ban a királytól más váráért cserébe megkapta Komáromot.

Mátyás király gyakran és szívesen tartózkodott a komáromi várban. Olasz mesterekkel át is építtette azt. Bonfini, az olasz történetíró, a király legjelentősebb építményei közé sorolja a komáromit: „Miképp emlékezzem meg azokról a nagyszerű templomokról és palotákról, amelyeket Budán, Székesfehérvárott, Visegrádon, Komáromban és egyéb helyeken emeltél?” Egy másik művében az Averolinus-fordítás előszavában Visegrád, Komárom és Buda

A komáromi Óvár és a város képe a Duna túloldalán lévő erődhöz vezető hajóhíddal (XVII. századi metszet)

királyi palotáinak szépségét és nagyságát dicséri. A „legkitűnőbb olasz mesterek” által épített várról bővebben is ír Bonfini: „Kissé odább, a sziget szögletében, a nagy területen épült Komárom vára látható. Tágas udvarain nagyméretű paloták emelkednek, mindenhol roppant költséggel készült, gerendázatos mennyezetekkel. Itt állomásozik a dunai kirándulásokra épített Bucentaurus nevű hajó, berendezése palotaszerű: elejétől végig ebédlő-, alvó- és társalkodótermek sora húzódik rajta végig, külön a férfiak és külön a nők számára.”

Metszetek, rajzok ugyan nem maradtak ránk ebből a korból, viszont a rendelkezésünkre álló adatok alapján állítható, hogy a komáromi vár a XV. század végére csodálatosan kiépített palotáival királyi igényeket kielégítő épületegyüttessé vált. Mivel az 1317. évi ostrom óta a vár nem volt katonai támadás színhelye vagy célpontja, a katonai létesítmények felújítása és kiépítése másodrendű feladattá vált, érthető, hogy a korabeli építészeket elsősorban a művészi szempontok érdekelték.

A másfél évszázados török megszállás megváltoztatta a vár jellegét és további fejlődésének irányát. Az állami hivatalok központjává és a királyi udvar szórakozására fenn tartott királyi vár ismét az ország védelmi rendszerének legjelentősebb elemévé, fontos harcok és ostromok színterévé vált.

A komáromi óvár és az erősített város a XVII. század végén (Hadtörténeti Múzeum, Budapest)

AZ ÚJKORI VÁR ÉS ERŐD ÉPÍTÉSE A NAPÓLEONI HÁBORÚKIG

A középkor végéig – érthetően – a kézi lőfegyvereknek nem volt különösebb jelentőségük, hisz az angol íjász íja a crécyi csatában éppoly messzire szállt, mint egy gyalogsági puskából lőtt lövedék Waterloonál, és talán még pontosabban is ért célba, ha nem is olyan határfokkal. A táborigyűk még fejlesztésük kezdetén álltak, a nehézgyűk már széles réseket ütöttek a várak falán. Az 1484-1493. évi Olaszország elleni francia támadások is bebizonyították, hogy a középkori várak bástyái nem képesek a tüzérségi lövegek támadásainak ellenállni. Az ágyú feltalálásával tehát az egész világon megváltoztak a vár- és erődépítés alapelvei. Komárom esetében 1527-ben bizonyosodott be a változtatás szükségessége. Ekkor ostromolták I. Ferdinánd hadai a várat, melyben Szapolyai János védekezett katonáival. I. Ferdinánd félnapos ostrom után elfoglalta a várat, és azonnal gondoskodott a lerombolt falak felújításáról, amivel Decius olasz építész bízta meg. A javítási munkálatokat 1528-ban fejezték be. Ekkor a jobb védhetőség érdekében a vár és a város közé sáncot is építettek. Nem tudjuk, milyen mértékben sikerült Ferdinándnak felújítani a várat, az azonban ismeretes, hogy 1529-ben II. Szulejmán vezetése alatt a törököknek sikerült egy rövid időre elfoglalniok azt (a császári várórség ugyanis elhagyta az erődöt, és a török katonaság az üres várat ostromolta). Ferdinánd a visszavétel után helyreállította a védműveket, de 1535-ben arra kényszerült, hogy a várat újra zálogba adja a törököknek.

Buda 1541-es eleste után a törökök Ferdinándot komolyabb erősítési munkálatokra készítették. 1544-ben visszaszerzte a várat, és elrendelte annak kiépítését. Az építkezés terveinek elkészítésével valószínűleg Pietro Ferraboscót bízta meg, aki a többszögű bástyarendszer kiépítését tartotta a legjobbnak. Ez a bástyarendszer megfelelt mind a korabeli építészeti törekvéseknek, mind pedig a környék domborzati és vízrajzi viszonyainak.

A nehéztüzérség megjelenését a korabeli erőd- és várépítészek a várfalak magasságának csökkentésével és azok földsáncjal való megerősítésével látták kivédhetőnek.

Az első várbástya Veronában való felépítésének éve (1527) számunkra azért jelentős, mert nem egészen 20 évvel később, 1546. március 23-án kezdik el építeni – az új erődépítészeti tapasztalatok felhasználásával – Komáromban a mai Öregvárat. A kőművesmunkákat Hansen de Spaice mester, a vízi építkezéseket pedig Dusco Mátyás, Cservenka Vencel és Puls Pál irányította. Az erődépítés felügyeletét 1546-tól 1550-ig Schick Mihály, 1550-től Leonhard Müller, 1552 után pedig Castalco látta el. Ferdinánd Castalco mestertől kérte az erőd keleti részének gyors ütemű felépítését.

A hadvezetőség még az építkezések ideje alatt eldöntötte, hogy a város jobb külső védelme érdekében a Vág és a Duna várral szembeni partjainál egy cölöpsorból álló palánkot emel. A 100-200 lovas befogadására alkalmas palánkok felállítására azonban csak 1585-ben került sor.

A vár építése tíz évig tartott. Francesco Benino jelentése alapján 1557-ben már csak a várárkok mélyítésén és a

földépitmények tökéletesítésén dolgoztak. Így készült az a komáromi erőd, amelyet ma *Öregvár* néven ismerünk. Az Öregvár kapuja feletti emléktáblára az 1550-es évszámot vésték, ami valószínűleg a kapu építésének az éve.

Valószínű, hogy a vár építői nem rendelkeztek elegendő tapasztalattal, és nem ismerték kellőképpen a csallóközi talajviszonyokat, mert – Orban Süess várfelügyelő építész jelentése szerint – az 1570. évi tavaszi árvíz a falak nagy részét ledöntötte.

Ugyanennek az Orban Süessnek a személyes vezetése alatt épült újjá a vár 1572 és 1582 között. Ezekhez a munkákhoz nagyhirű külföldi szakértők – a német Daniel Speckle és az olasz Carlo Theti – közreműködését is igénybe vették. Az újjáépített komáromi vár 1594-ben kiállta a próbát: Szinán basa százezer seregével körülzárta, egy teljes hónapig ostromolta, de bevenni nem tudta. Az erőd építésének ebből az időszakából (1572) már pontos alaprajzunk van, és ebből kiderül, hogy a külső védművek alakja napjainkig nem változott.

A kelet-nyugati irányban húzódó, a várostól vizesárokkal elzárt erődnek öt bástyája volt, melyek közül a kelet felé néző bástya volt a leghosszabb. Ez a bástya a Duna és a Vág összefolyásának védelmét szolgálta. A főkaput a dél-nyugati bástyához közelebb, az erőd nyugati oldalán helyezték el. A széles és mély várárokból emelkedtek ki a hatalmas, kőből épített várfalak. Az árkokból kitermelt földből építették meg a külső védősáncot, amely az alacsonyan repülő lövedékektől védte az erőd falait. A kiugró bástyákon (*olaszbástyákon*) elhelyezett ágyúk védték a vizesárok teljes szélességét, a szomszédos bástya oldalát és homlokzati falát, valamint a bástyák közti várfalat (*cortinát*).

Az 1663-64. évi török hadjárat során az érsekújvári erődváros az ostromlók kezére került. Ezzel a török áttörte az összefüggő védelmi rendszert, így I. Lipót uralkodása alatt az erődépítés ismét fontos feladattá vált. I. Lipót két új erőd építését rendelte el: a Galgóchoz közeli Lipótvárat, ami a Vág védelmére szolgált és az ún. komáromi *Újvárat*. A róla elnevezett erőd 1665 és 1669 között, rekord idő alatt épült fel, az Újvár felépítése pedig 1663-tól 1673-ig tartott. A vár bővítésének gondolatát már 1570-ben felvetette a híres erődépítész, Carlo Theti is, aminek két változatát is kidolgozta, de a gyakorlati megvalósítás még sokáig váratott magára.

Az Újvár kiépítésének első szakasza 1663-ig tartott. Ekkor emelték a földsáncokat. Ezután került sor a földsáncok kőből és téglából való átépítésére és bástyákkal való megerősítésére. A munkálatokat – Franz Wymes mérnöki tábournok tervei alapján – a legkorszerűbb olasz és

francia várépítési tapasztalatok felhasználásával végezték. A nagy alaposággal épített Újvár, a főkapu feletti emléktábla tanúsága szerint 1673-ban készült el. A nyugati bástya és az attól délre eső rész szilárd építőanyagból, az északi szárny pedig földből készült.

És most nézzük, milyen is volt a most már két részből álló erődrendszer. Segítségünkre van ebben a Bouttats Gáspár által Franz Wymes tervei alapján készített rézmetset, amely az erődkomplexum egyes részeinek olasz nyelvű névjegyzékét is tartalmazza. Eszerint az Öregvár megmaradt az eredeti (XVI. században felépített) alakjában. Az Új- és az Öregvár közti vizesárkot kimélyítették, az Öregvár főkapuja elé pedig egy megtört bejáró utat és egy szabálytalan négyzet alakú pajzsgátat emeltek. Feladata – a barbakánhoz hasonlóan – a főkapu védelme volt.

Az Újvár egy régebbi elgondolás alapján az Öregvár megerősítését szolgálta. Az Újvárnak ötszögű alaprajza van, területe nagyobb, mint az Öregváré. Két keleti bástyája szabadon kapcsolódik az Öregvár két nyugati bástyájához (az említett bástyákat vizesárok választotta el egymástól és az Újvártól). Az Újvár öt bástyája közül a város felé néző középső (nyugati) a legnagyobb. Tőle északra és délre egy-egy pajzsgátat emeltek, közülük a csapóhíddal felszerelt déli védmű az Újvár főkapujának védelmére szolgált. Ez a kapu a nyugati és déli bástyát összekötő várfalban volt. Az Újvár körül széles vizesárok húzódott. A várfalban kazamatákat alakítottak ki, amelyekből néhány kazamatakapu vezetett ki a támadó csapatok elleni lovasrohamokra. Abban az időben építették ki az Új- és az Öregvár köré emelt földsáncokon az árok külső oldalát (contraskarp). A földsáncok belső részében védett utakat, néhol pedig gyülekező térségeket is kialakítottak.

Az 1594-es ostrom ábrázolása egy korábbi velencei metszet alapján. Mivel az épületek és erődítmények több rajz kombinációjából állnak, az ábrázolás nem hiteles. (Hadtörténeti Múzeum, Budapest)

Az Öreg- és Újvár alaprajza a XVII. század végéről, Gaspar Bouttats metszete (Duna Menti Múzeum, Komárom) A rajzon jól látszik a két erőd közötti vizesárok.

A hatalmas erőd sem került el a többi komáromi épület sorsát, mivel az 1682. évi nagy árvíz jelentős mértékben megrongálta. Lipót parancsára a javítás költségeire tetemes összegeket, a sáncmunkák elvégzésére egy ezred katonát (Dippenthal ezred) küldtek Komáromba. A rendbehozott erőd 1683-ban vészelte át a török háborúk utolsó ostromát, amikor a törökkel szövetséges Thököly Imre kurucok vonultak falai alá. Az ostrom eredménytelenül végződött. A török sereg ugyanebben az évben Bécs alatt súlyos vereséget szenvedett, és ezzel kezdetét vette a 16 éves háború, melynek során egész Magyarország felszabadult a török uralom alól. Ez a változás Komárom életében is gyökeres fordulatot hozott, mivel Komárom megszűnt végvár lenni, és így kevesebbet törődtek fenntartásával. Az 1783-as nagy földrengés, melynek epicentruma az erőd közelében volt, végleg megpecsételte sorsát. A leomlott erődítmények helyreállítását a hadvezetés nem találta szükségesnek, ezért elvezényelték a benne állomásozó katonaságot. A telkeket, melyeken az erődítmény állt II. József a városnak adományozta, az épületeket pedig 1784-ben elárverezték. Az erőd felújítása csak a napóleoni háborúk hatására 1808-tól kezdődött meg.

A XIX. SZÁZADBAN ÉPÜLT ÚJ KOMÁROMI ERŐDRENDSZER

Az 1800-1805 közötti háborús események fordítják az osztrák hadvezetőség figyelmét ismét Komáromra, ugyanis

hadiállásokra és támaszpontokra volt szükség a Duna mentén. 1807-ben kiváló hadmérnökök szemlélték meg Komáromot, elvégezték a szükséges méréseket, elkészítették a terveket, majd helyreállították a központi erődöt. Ekkor építették újjá téglából az előzőleg földből rakott északnyugati szárnyakat. Ez volt az Újvár építésének harmadik szakasza. A munkálatok 1808. augusztus 20-án kezdődtek, és ugyanezen év november 4-én már be is fejeződtek.

Szükség is volt a nagy sietségre, mert a következő évben, a Napóleon által elfoglalt Bécsből menekülve, az uralkodóház az újonnan felépült erődben talált menedéket. A nagy munkák keretében az erőd udvarán 1810-ben, a falakkal párhuzamosan hatalmas, U alakú laktanyát építettek, belső térségének déli felében pedig 1815-ben tekintélyes parancsnoki épületet emeltek. Az Újvár építése ezzel befejeződött. Kisebb-nagyobb javításokat ugyan még a század során végeztek rajta, de a vár eredeti alakját már nem változtatták meg. 1827-1839 között az Öregvárban is lényeges belső átépítésre került sor, amely során egy új kazamatarendszert építettek ki az erőd várfalaiban.

1809-ben került sor a hatalmas erődvonal kiépítésére, mely hat, sánccal összekötött várdából állt. Ezt az erődvonalat földből rakták, jóval a XVII. században épített városfalon túl, a Kis-Duna és az Apályi-sziget között. Az erődítési munkálatokat az ország nádora (József nádor) irányította, róla nevezték el az erődvonalat Nádor-vonalnak (Palatinal Verschanzungen, Palatinal-Linie, Linea Palatinala).

Ebben az időben nagyszabású tervek készültek, de az eredetileg kétszáz ezer katona befogadására alkalmas erődmonstrum tervei a megvalósítás során sokat változtak. Az első tervezet 1810-ből származik. Ez nem valósulhatott meg, mert rendkívül nagy pénzáldozatot követelt volna. Le kell azonban szögeznünk, hogy ez az elgondolás a jövő szempontjából jelentős szerepet játszott, mivel a tervezőket újabb tervek elkészítésére ösztönözte, és meghatározó szerepe volt a komáromi erődrendszer végleges kialakításában is. A későbbi tervek már szerényebbek voltak és megközelítik az erődrendszer mai alakját.

A következő építkezésnél a hat nádorvonalai várdából négy ideiglenesen az előtérben maradt, valószínűleg abból az elgondolásból, hogy az új „Nádor-vonal” építése idején, illetve katonai támadás esetén biztosított legyen a város védelme. Az előkészítő munkálatok után megkezdődött a hatalmas erődvonal kőből és téglából való végleges kiépítése. Az első öt bástya (werk) és az ezeket összekötő vastag fal 1839 és 1847 között épült fel. Az 1844-es évszám az I. bástya (werk) mellett lévő Pozsonyi-kapu keleti homlokzatán tehát nem az építkezés kezdetének időpontja, ha-

nem az említett kapu építésének éve. A központi erődtől 2-2,5 kilométernyire felépített védvonal feladata a Duna és a Vág közötti térség védelme volt. Öt bástyából állt, melyeket várfal és egyéb erőelem kötött össze, így az épületegyüttes zárt vonalat alkotott. A bástyák alaprajza ötszög alakú.

Nem kétséges, hogy a Nádor-vonal a korabeli erődépítéssel tökéletes mintaképe, hisz építése során minden korabeli ismeretet felhasználtak. A Nádor-vonal egyben átmenetet is képez a bástyarendszerű védelmi forma és az új, korszerűbb védelmi forma között. A vonal öt bástyája alapjában véve egyforma, csupán elenyésző mértékben (csúcszögekben, sarkok kialakításában és a retranchement szárnyainak törésszögeiben) különböznek egymástól. Az említett eltérések nem a terepviszonyokból, hanem a bástyák „egymáshoz való viszonyából” (szomszédos bástyák védelme stb.) adódnak. A tervezők még Daniel Speckle alapel-

vét érvényesítették, mely szerint az erőd oldalfalainak merőlegesnek kell lenniük a szomszédos bástya védvonalára.

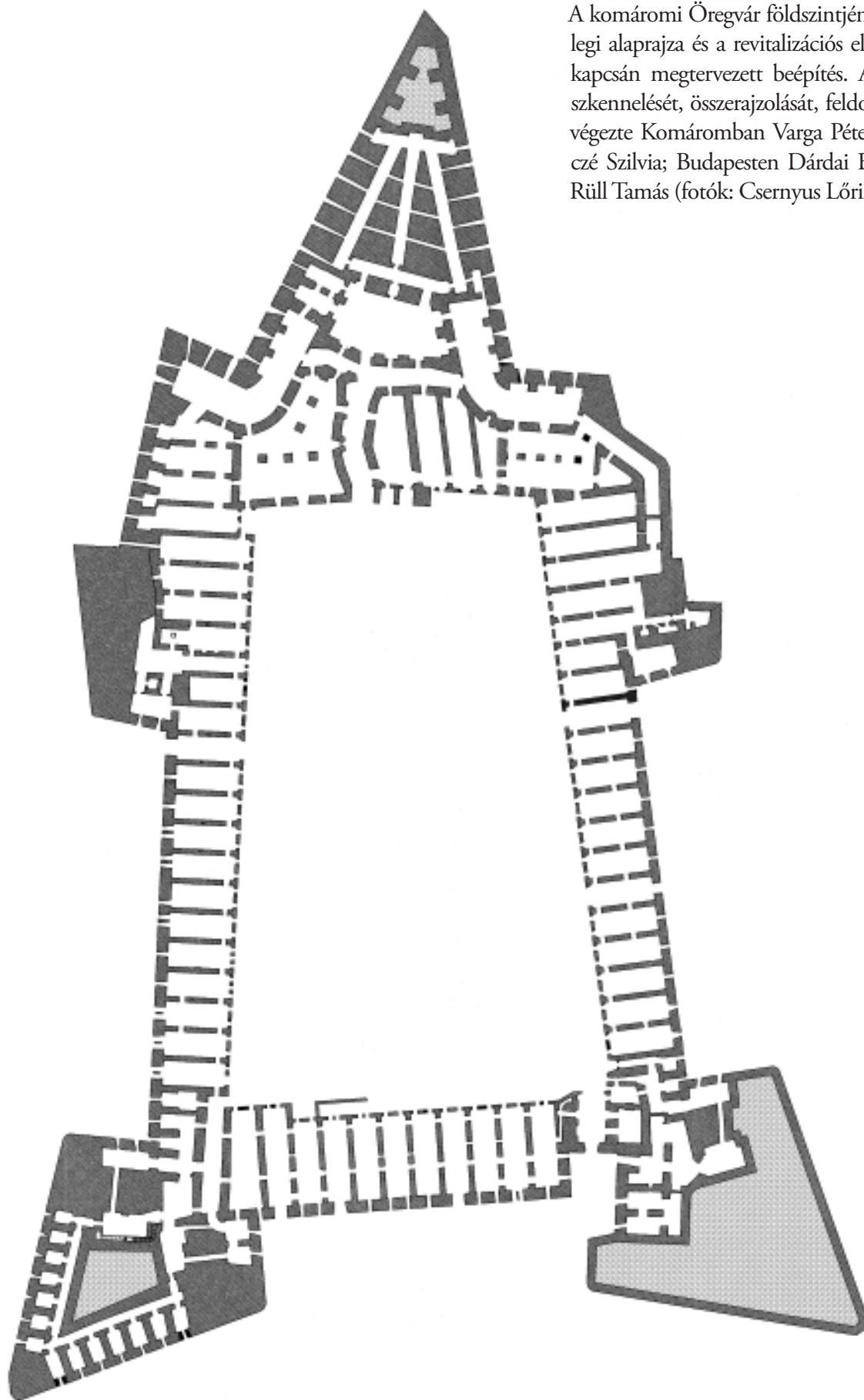
A Monostori-erőd

Megépítésére a napóleoni háborúk adták az indíttatást. Létrejött szorosan összefügg Újszöny (ma Dél-Komárom) nyugati támadásokkal szembeni védelmével. Ezt az erődöt az Erzsébet-sziget nyugati csücskével szemben, a Duna déli partján egy kiemelkedő homokdombra tervezték. A megépítéséhez szükséges – a Zichy grófok tulajdonában lévő – területet a kincstár 1817-ben kisajátította. 1849 júniusában, az akkori vár- és hadparancsnok Klapka György parancsára megerősítették. Az építkezésen ezerkétszáz kőműves és tízezer segédmunkás dolgozott. Az eredeti tervek szerint csak a szabadságharc után (1851 és 1871 között) épül meg a hatalmas Monostori-erőd.

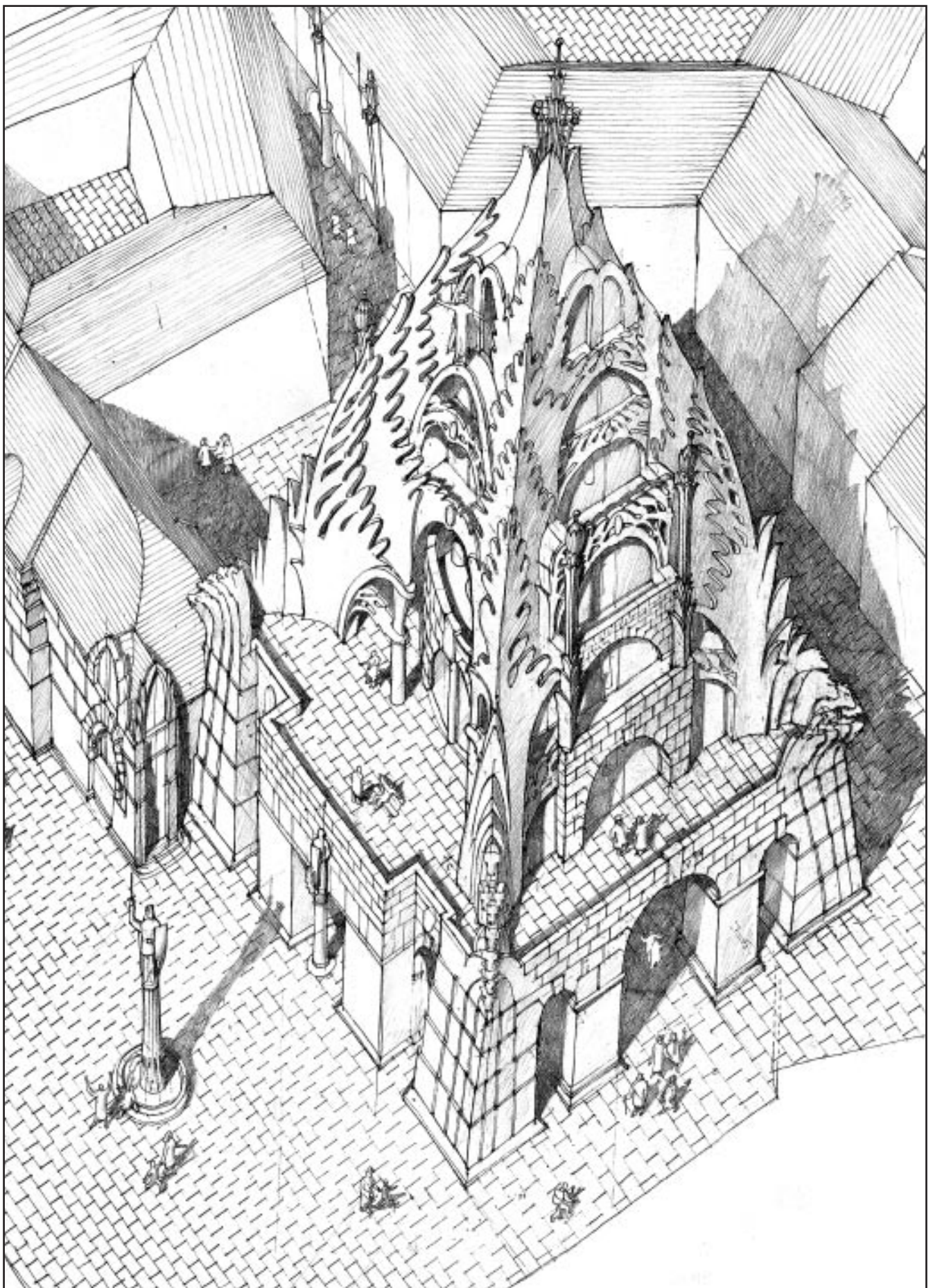

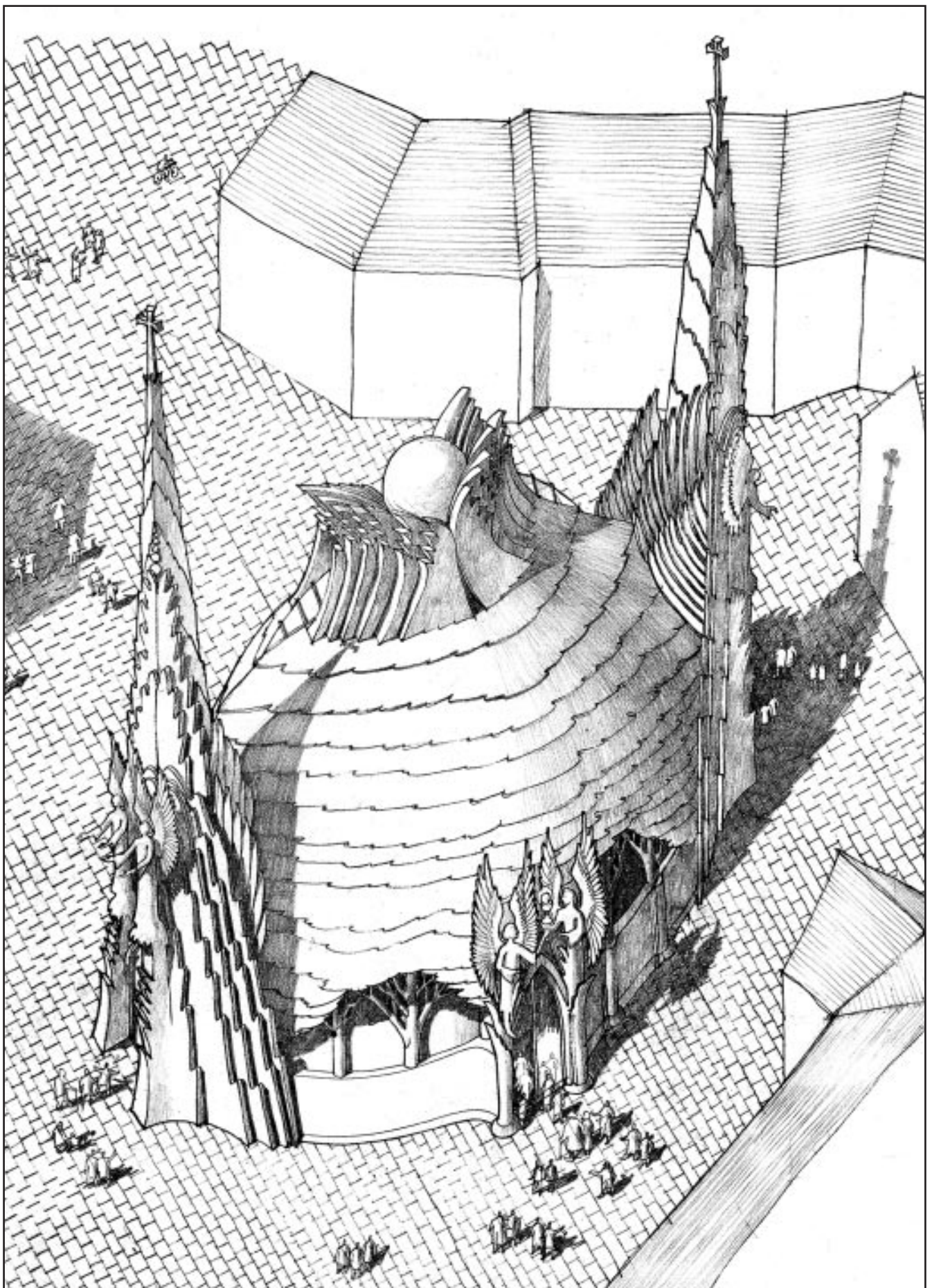

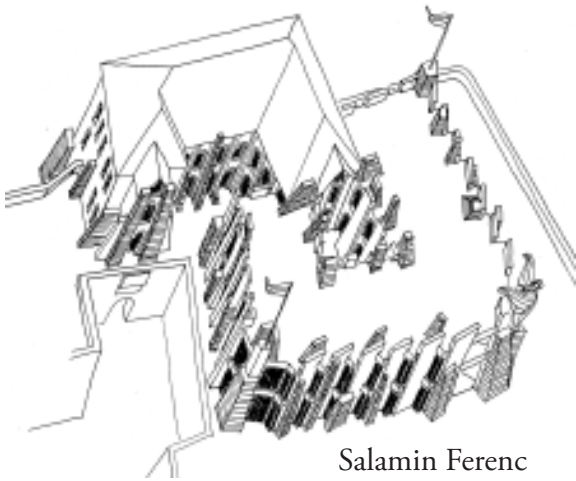

A komáromi Öregvár földszintjének jelenlegi alaprajza és a revitalizációs elképzelés kapcsán megtervezett beépítés. A tervek szkennelését, összerajzolását, feldolgozását végezte Komáromban Varga Péter és Dóczé Szilvia; Budapesten Dárdai Balázs és Rüll Tamás (fotók: Csernyus Lőrinc)

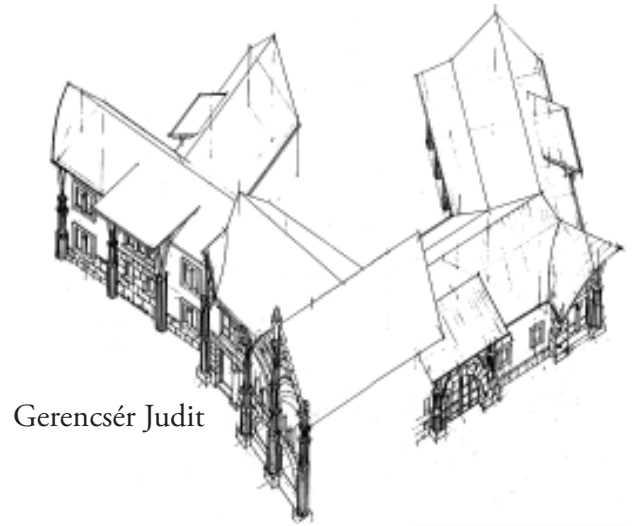

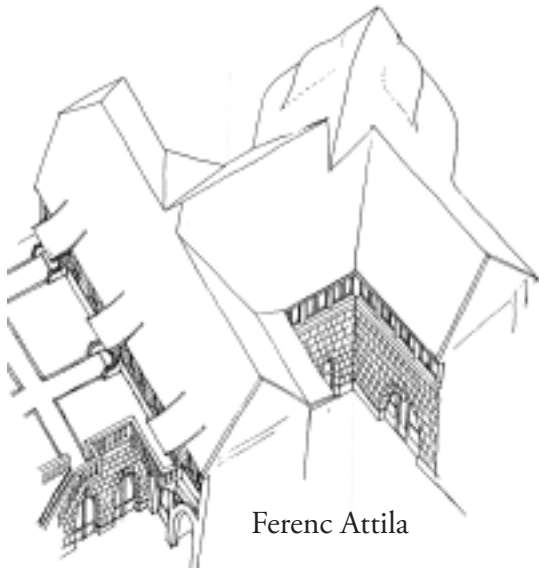

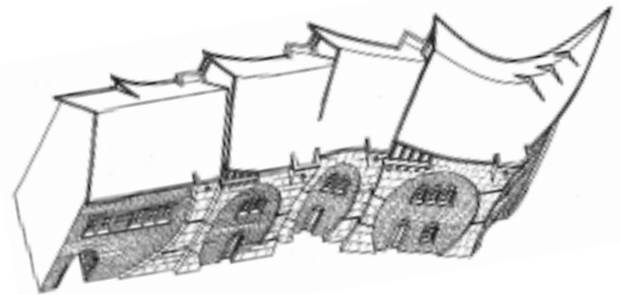
Salamin Ferenc

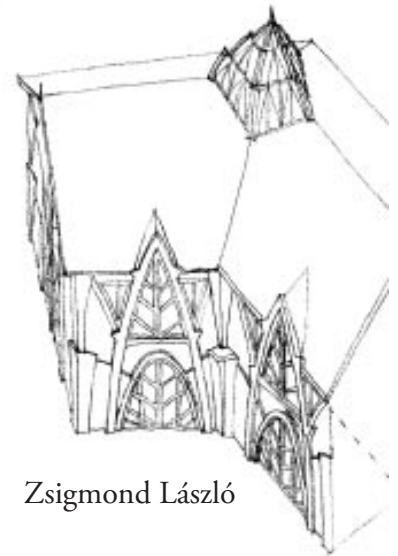
Gerencsér Judit

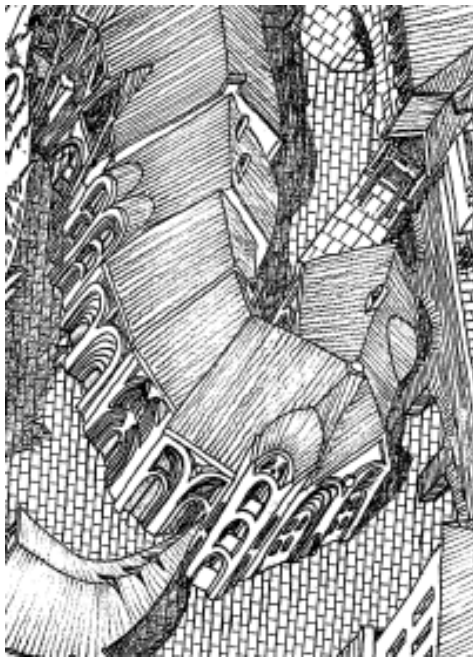
Ferenc Attila

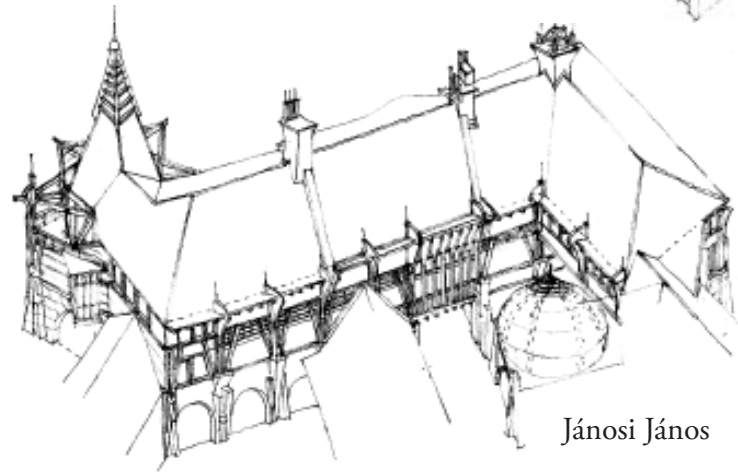
Dobrosi Tamás

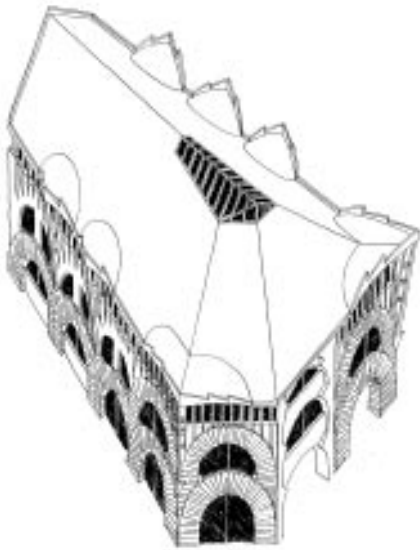
Zsigmond László

Örfi József

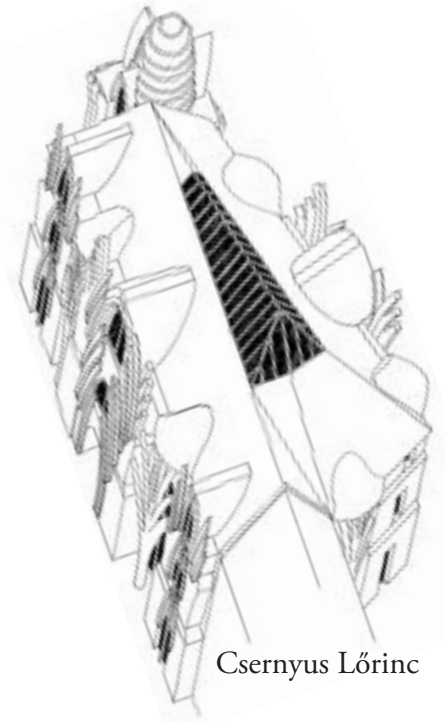
Jánosi János

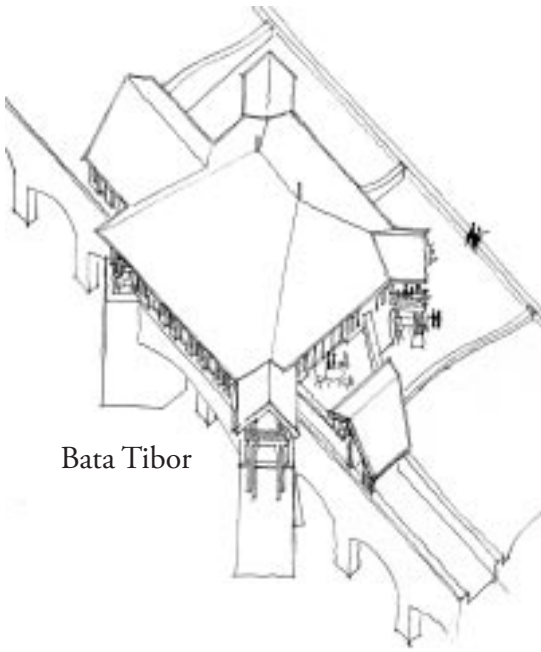
Turi Attila

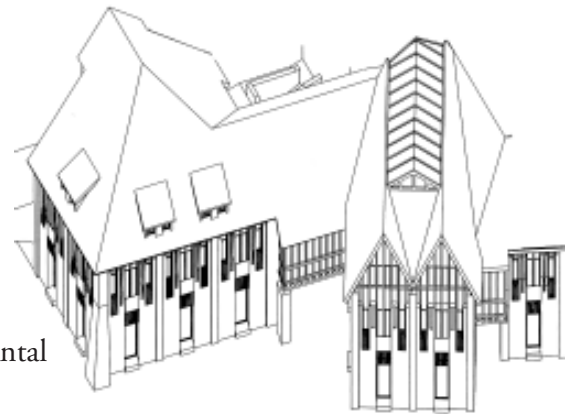
Grekofski Nathalie

Csernyus Lőrinc

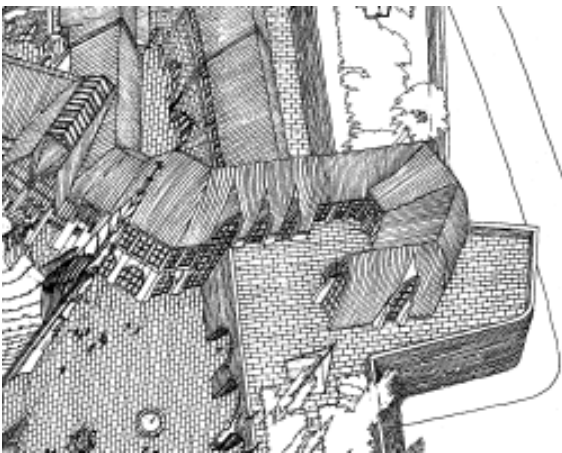

Bata Tibor

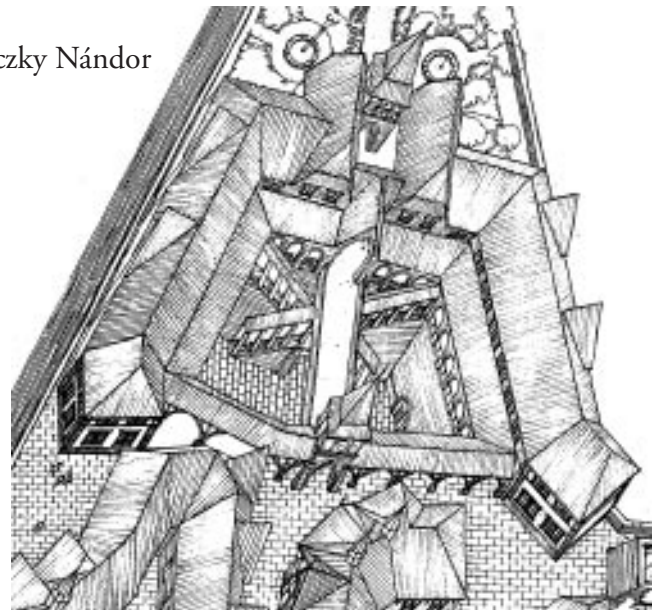

Szegedi Antal

Fábián Rigó Tamás

Litomiczky Nándor

A NŐ A GOETHEI VILÁGNÉZET FÉNYÉBEN

ELŐSZÓ

Rudolf Steiner 1889 nyarán Bécsből Budapestre utazott. Fél évvel később ismét Magyarországon járt, hogy meglátogassa erdélyi barátait Nagyszebenben. *Mein Lebensgang* című önéletrajzának XIII. fejezetében ír erről, említi, hogy „*Hermannstadtban tarthattam előadást. Karácsony volt.*” Az 1920. szept. 30-ai kérdésekre adott válaszaiban elmondta: „*Előadást kellett tartanom – 1889-ben volt ez – Hermannstadtban, éppen karácsony estéjén utaztam oda Bécsből.*”¹

C. S. Picht 1926-ban közölte az előadás dátumát és témáját.² Az előadás pontos tartalmáról Steiner egyik jegyzetfüzetéből tudhatunk meg többet.³ A mintegy harminc oldalnyi, cím és dátum nélküli bejegyzések összefüggő leírásnak bizonyulnak: tintaceruzával jegyezték le és gyorsírással, míg a jegyzetfüzet többi bejegyzése ceruzával vagy tintával készült. Kétségtelenül a nagyszebeni előadás előkészítő gondolatairól van szó. Feltételezhető, hogy Steiner a feljegyzéseket a Bécs és Nagyszeben közötti kimerítő vonatúton tette, melyről önéletrajzában szemléletesen beszámol, és az említett 1920-as válaszaiban arra is kitér, hogy egy csatlakozás lekésése miatt a magyar-erdélyi határon „tizenkét órát kellett várakoznia”. Mindenesetre a jegyzetfüzetben világosan megtalálhatók egy hosszú utazás igénybevételének nyomai éppúgy, mint Karl Julius Schröer: *Goethe és a szerelem*⁴ című könyvecskéjén, melyet nyilván magával vitt, hiszen nem tudott volna szó szerint idézni belőle, ha nem lett volna nála. A gyorsírással feljegyzés után a nagyszebeni napilapokban megjelent beszámolókat idézzük.

(Günther Frenz)

¹ *Das Wesen des Musikalischen und das Tonerlebnis im Menschen* (A zeneiség lénye és a hangélmény az emberben) Dornach 1975, Steiner összkiadás 283

² *Was in der Anthroposophischen Gesellschaft vorgeht* (Ami az antropozófiában történik) c. hírlap, 1926. december 5.

³ 37. sz. jegyzetfüzet Rudolf Steiner hagyatékából. A Rudolf Steiner hagyatékát gondozó archívum.

⁴ K. J. Schröer: *Goethe und die Liebe*. Heilbronn, 1884. Steiner magánkönyvtárában e mű két példánya található. A szóban forgó a következő ajánlást tartalmazza: „*Baráti emlék R. Steiner úrnak. Bécs, 1884. június 20. Az alkotó.*” A másik bizonyára a recenziós példány, amelyről Steiner már 1884-ben, a bécsi *Deutsche Zeitung*-ban névtelen kritikát írt.

A GYORSÍRÁSOS JEGYZET

Amikor ma olyan kérdéssel kapcsolatban bátorodom a figyelmüket igénybe venni, amely napjainkban alaposan felkavarja a kedélyeket és sürgős választ vár, és amikor azt a célt tűztem magam elé, hogy ezt a kérdést a goethei világnézet fényébe helyezzem, akkor semmi esetre sem az a szándék vezérel, hogy irodalomtörténeti előadást tartsak. Azt remélem, hogy fejtegetéseimmel átadhatom Önöknek a bennem már évek óta mélyen gyökerező meggyőződést, hogy ezt a kérdést csak ebből a nézőpontból, a goethei világnézet nézőpontjából lehet helyesen méltatni.

Goethével szemben nekünk, németeknek két feladatunk van. Az egyiket a közkedvelt falusi történetek mesélője, Bertold Auerbach a következő szellemes mondással jellemzi: „Goethe-éretté kell lennünk.” Ez azt jelenti, hogy képeseknek kell lennünk teljesen beleélni magunkat a legnagyobb német szellem magas eszmei körébe és páratlanul intim érzelmi világába. Éreznünk kell, amit ő érzett, amit ő gondolt.

Ez azonban Goethével szembeni feladatainknak csak egyik oldala. Hiszen Goethe a Napnyugat teljesen új kultúrkorszakának kezdetét jelenti. A belőle kiinduló fény bevilágítja az egész európai kultúrát. Új érzékszerveket tárt fel számunkra, a szemlélet új formáira tanított. Hamarosan meg kell nyílniuk bennünk ezeknek az érzületeknek, fel kell emelkednünk ahhoz a szemlélethez, hogy népünk kultúráját abban az irányban műveljük – természetesen amennyire mindegyikünk erejéből futja –, amelyet Goethe kijelölt.

Aki nem látja Goethében ezt a kulturális hajnalhasadást, amely kiindulást jelent mindazok számára, akik a jelen kultúrájával valamilyen módon kapcsolatba kívánnak kerülni, az egyszerűen nem érti saját korát. Sajnos be kell vallanom, hogy testvéreik Európa szívében, különösen a fiatalabb nemzedék, már régóta nem teljesítik Goethével szembeni feladatukat. Ellenkezőleg, bizonyos ledér gondolkodást tesznek magukévá, amely Goethére az orrát fintorgatja, és azt hiszi, már rég túl vagyunk rajta, holott még nagyon messze vannak attól, hogy teljesen megértsék. Végeztek Goethével, mint olyan öreggel, aki nem illik a mi időnkbe. Az új nemzedék azt hiszi, hogy

új eszményképekre van szüksége. Ezek azonban, közelebbről szemlélve, többnyire teljesen éretlen termékeknek bizonyulnak, amelyek a kor valódi igényeitől mérföldnyi távolságra vannak, holott úgy tűnik, éppen ebben a korban keletkeztek.

A mi korunk, a mi élő jelenünk több annál, mint amit felületes megfigyelés alapján hihetnénk, ez Goethe gyermeke, klasszikus szellemeink gyermeke. A mi korunk olyan kor, amelyben az egyén az isteni hatalmak által a lélekbe helyezett felségjogokat minden irányban érvényesíti. Az ember többé nincs gyámság alatt, nem, teljesen saját magára, belátására, akaratára akar támaszkodni. A szentséges, az isteni ént többé nem a külső világban akarja keresni, hanem saját bensője mélyébe merül, hogy onnan hozza fel Istent, hogy onnan merítsen erőt és bátorságot az élethez.

Az egyénnek ebből a törekvéséből, hogy minden bilincset levesse, hogy a szuverenitáshoz való elidegeníthetetlen jogát érvényesítse, származik az a mozgalom, amelyet mai előadásom középpontjába helyeztem: a nők megszabadításának kérdését vélt bilincseiktől, melyeket előítélettel teli világunkban bizonyos emberek hite szerint nemüknek mostanáig hordania kellett. A nő többé nem akar a családi tűzhelyhez, a házhoz láncolva élni, ki akar lépni a világ nyílt küzdőterére, és minden tekintetben egyenrangúként felzárkózni a férfhoz. Fel akarja venni a harcot a férfiak világában való jelenlétéért, olyan hivatást követel, amilyen a férfiaknak is van.

Nem tagadható tény, hogy a német nép mostanáig alig vette ki részét a nők világának messzemenő emancipációs törekvéseiből. Míg Oroszországban, Svájcban, Angliában és Franciaországban, de különösen Amerikában száz meg száz nő már értelmiségi állásokhoz is jutott, a német nép még mindig makacsul elzárja a nők elől a magasabb értelmiségi állásokhoz vezető utat. Ennek oka vajon csak a konokság, vagy a németekhez annyira illő konzervatív érzés, amely mindig is idegenkedett az erőszakos forradalmaktól, mivel nem akarta elismerni, hogy a történelemben valami olyan értelmetlenség keletkezhetett, amelyet hirtelen, máról holnapra meg kell dönteni? Vagy talán az a magasabb felismerés van emögött – még ha sokaknál egészen tudattalanul is –, hogy a nő teljes egyenjogúsítása egyáltalán nem teszi szükségessé a teljesen egyenlő elbánást, és hogy az utóbbi ellentmond a női lény természetének? Ez a nagy kérdés: olyan előítélettel állunk-e szemben, amelyet idővel meg kell szüntetni, vagy helyénvaló belátással, amely jogosan akadályozza más európai népek ilyen mozgalmát?

Nos, legyen Goethe a vezércsillagunk! Biztosan fog vezetni minket; hiszen esetében egyetlen egyéniségben testesül meg a német lény minden mélysége. Ami magasztos és nagy dolog felmerült a német népben, az Goethe személyében egységben tárul elénk; annál inkább németek vagyunk, minél goetheiebbek vagyunk. Amikor fényre van szükségünk, bizalommal pillantunk fel rá. Korunk mozgalmas élete diszharmóniát okoz a bensőnkben, gonosz hangulatok uralkodnak el rajtunk, kortársak egész serege esik áldozatul a pesszimizmus világnézetének; mindettől csak a goethei világnézet boldog nyugalmasában találunk megváltást.

És milyen mélyen megnyugtató tudattal emelkedhetünk fel legnagyobb honfitársunk eszmei és akarati világába, ha Schiller szavai szerint tekintjük: „egésznek lenni ha nem bírsz, láncszemként illeszd egy nagy egészbe magad!” (Dóczy Lajos fordítása) Hiszen az ember egyedül semmi, ereje abban a népben gyökerezik, amelyből származik, abban az időben, amelyhez tartozik.

„Aki megadja magát a magánynak, hamarosan egészen egyedül érzi magát”, mondja Goethe. Hozzátehetjük: Szomorú, magányos szellemi sivárságában hamarosan szellemi halált kell halnia. „Gondolkodj a népeddel, a korszakkoddal!” – erre kell minden embert felhívunk. És akkor gondolkodunk népünkkel a legharmonikusabban, ha Goethével, nép- és korerőink teljes egészével gondolkodunk és érzünk.

Nincs jogunk arra panaszkodni, hogy elveszítjük önállóságunkat, amikor meghajlunk az idegen tekintély előtt; mert az ember csak akkor lehet szabad, ha felemelkedik a kultúra magasabb eszményeihez, ahol csupán a művelődés fényét kell keresnie. Mert csak ekkor vesz részt tudatosan fajának fejlődési folyamatában, ekkor határozza meg önállóan, a nagy eszményekkel a célját, különben csak vakon tapogatózik odalent, az emberiség testének szolgálai és egyáltalán nem szabad részeként mások magukkal ragadják. Csakis akkor dolgozunk a felszabadítás nagy művén, ha a goethei emberi teljességet keressük, és ahol megtaláljuk, ott csatlakozunk hozzá. Csak népünkkel és korunkkal együtt lehetünk szabadok, nem egyedül. Nem szolgaság meghajolni a goethei tekintély előtt, ha felismertük annak magasságát, hanem a szabadság goethei formája. És éppen Goethe módjára mozdíthatjuk elő leginkább nagy felszabadító művünket. Hiszen Goethe a saját maga által bilincsbbe vert emberiség számára csak a megtisztulás és megszabadulás folyamatát jelenti. Melyek voltak ezek a bilincsek? A mesterkélttség, az idegenek utánzásának vágya, a szolgálai túlérzékenység, melyekben

a németek Goethe előtt sínylődtek. Ő visszafelé tart a természethez, a romlatlan érzéshez és gondolkodáshoz. Az emberben ugyanis megvan a vágy arra, hogy egyre jobban eltávolodjon a természettől.

Tudjuk, hogy Európa egyetlen teljesen naiv-természetes népe a görög volt. Mikor Goethe Olaszországban megismerte műalkotásaikat, úrrá lett rajta az elragadtatás. E halhatatlan alkotások úgy hatottak rá, mint magának a természetnek a nagyszerű művei. Közvetlenül a világ-szellem működését látta bennük. Goethe elevenen érezte, hogy a görögök ellesték a világ teremtményének törvényeit, amelyek alapján megalkotta a természet fenséges műveit, és ebben a goethei értelemben emberi módon hozták létre a műalkotásaikat.

A rómaiak már nem tudtak belépni az isteni világ-műhely titokzatos ajtaján, egyszerűen utánozták a görögöket. Ez a természettől való eltávolodás, amely az emberiség fejlődésével erősödik. Amikor Goethe fellépett Németországban, legalábbis mindaz, ami a költészetben, az érzések és gondolatok világában uralkodott, nem viselte az eredetileg naiv valóság bélyegét. Minden mesterként volt, csak frázis, és mindent elfogadtak.

Goethe elsőként kereste a közvetlen érintkezést a világ szellemével. Ebben állt küldetésének nagysága. Ezt a nagyságot azonban olyan körülménynek köszönheti, amelyet megfontolás tárgyává kell tennünk, ha megfelelően akarjuk értékelni a nőkhöz való viszonyát és a női természettel való kapcsolatát. Ez a mélyen vele született vallásos vonás, mely a minden természetes és emberi dologban jelen levő isteni iránti állandó, eszmei hitként jelentkezik. Fiatal korától uralkodik benne a csak a mélyebb szellemekkel veleszületett sajátosság: a hit a természetben mindenütt jelen levő természetfeletiben, a magasabb hatalom sejtése, ami később a szellem minden dologban történő keresésévé válik. A tudomány és a vallás e valódi gyermekének titka az, ami állandóan vonzotta. Mindenben, amivel az életben és a történelemben találkozott, azt a pontot kereste, ahol egy magasabb hatalom működését figyelhette meg. Ezt kereste mindig a nőben is, és sokszor meg is találta.

A férfi eltávolodik a természettől, az érzések közvetlenségétől, ha a szellemét egyoldalú életfeladatban kell kimerítenie: száraz, pedáns, természetellenes lesz. Elveszíti azt a frissességet és eredetiséget, amiből a közvetlen természet minden varázsa kiindul. Viszont éppen ezek azok a tulajdonságok, amelyeket a nő megőriz, természetesen csak ott, ahol egészen nő marad, és nem a férfira vágyik. Ilyenkor nem a szellemi vagy a testi tulajdonságainak egyike

kerül előtérbe, hanem szép harmóniában fejlődnek ki és teljesen érvényesülnek együttesen. Így a természet tisztábban, teljesebben és istenibb módon hat a nőben, mint a természettől egyoldalúnak teremtett férfiban.

A nők Isten igazi küldötteiként állnak előttünk, akikben a férfi megtalálja azt, amit ő maga elveszített. Ebben van benne az, amit a férfi keres; különös vágygal keresi, mert önmagából hiányzik, és nehezen nélkülözheti. Goethe is ezt keresi mindenekelőtt. Számára egy nővel való érintkezés mindig szellemi megifjodást, a természettel való újabb összefonódást jelent, ami ismét élteti és sarkallja költői erejét. A női értékben és a női lényben való elmélyülés állandóan megújítja művészi képességét. Ha férfi módra eltávolodni látszik a természettől, ha a természetesség ereje eltűnni látszik a szívéből, akkor ismét a szeretet veszi körül azzal a titokzatos varázssal, ami újabb alkotásra teszi képessé.

A Goethe természetére jellemző ilyen vonás miatt el kell tűnniük a kételyeknek, amelyek újra és újra felmerülnek nőkhöz való bánásmódjának tisztaságával és nemesiségével kapcsolatban. Sajnos ezek ma is elég gyakoriak. Természetellenes különbséget tesznek a költő és az ember között, csak az előbbit fogadják el, míg Goethét, az embert, magatartásáért elítélik.

Ennél a szellemtől azonban minden elválaszthatatlan egységben van. Goethe költői lényé közvetlenül összefügg emberi küldetésével. És költeményei nem mások, mint legbelső és szintiszta emberi természetének közvetlen megnyilvánulásai. Igen, találhatunk Goethénél olykor olykor cinikus, láthatólag frivol verseket is. Ez azonban kizárólag az őt mindig uraló, végtelen igazságszeretet mellett szól. Soha nem akart angyalként megjelenni, hanem mindig emberként, annak minden hibájával. Legszívesebben az egész világ előtt tett nyílt vallomást. De nem is ez a fontos. Hanem az, hogy nála a szeretetben soha nem lehetett frivol, közönséges vonást találni, soha nem volt világhi. Szerelme mindig a szellemből indul ki, és mindig összekapcsolódik a valódi női érték mély tiszteletével. Szerelme soha nem alacsonyítja le a nőt. Mindig áhítatosan pillant fel a női értékre. Ez a germán viselkedés. Tacitustól tudjuk, hogy elődeink a sötét ókorban a jövőt megsejtőként tisztelték a nőt, a forrásokat és ligeteket is bölcs asszonyokként tisztelték. Pontosan ez a valódi vallásos érzés lényege, hogy hordozójával szemben mindig megköveteli a tiszteletet. És Goethe a nőben levő istenit imádvá, előtte térdre hullt. Ezt mindenekelőtt a nőknek kell felismerniük. És akkor eloszlanak a Goethe fennkölt személyéhez még mindig hozzátapadó sötét árnyak.

Hatalmas hatást gyakorol Goethe fantáziájára, mikor egy természetes női személy a hatókörébe kerül. Gazdag belső világa körülveszi a tisztelt lényt mindazzal a varázssal, amire a dús képzelőereje képes. A szeretett lény több a számára, mint egy másik halandó, mivel a fantázia mélyebbre lát, mint az értelem. A költő fantáziája dicsfényvel veszi körül, s az eszményi alak felváltja a valóságot.

A szeretet magasabb szerelmi szenvedéllyé válik, és egy természetvers szakad fel Goethe kebeléből. Így volt ez Sesenheimben Friderikával, Frankfurtban Lilivel, von Stein asszonnyal, feleségével Christianéval, és végül azokkal a nőkkel szemben, akik később léptek be életébe: Marianne Willemer és Ulrike von Levetzow. Mindenütt a nemes, eszményi ember szeretete ez, nem pedig a világfié. Tisztelt és szeretett tanárom, a bécsi Karl Julius Schröer professzor joggal mondja: „Ebben a szeretetben megint csak az áhítat található meg, mint a görögöknél, és így mentes a frivolitástól. Ha az isteni voltától megfosztott szeretet önző, akkor ez, az odaadáson alapuló szeretet az egyetlen szenvedély, amely mentes az önzéstől.”

Hogy beláthassuk, Goethe szeretete valóban szellemi, vegyük gyakran támadott kapcsolatát von Stein asszonnyal. Mit jelent számára ez az asszony, akinek élete lemondással teli, aki nem akarta, hogy tekintettel legyenek rá, semmit sem kívánt magának, de mindenütt jótéteményeket gyakorolt? Goethe azt írja: úgy jelent meg előtte „mint istennő, aki az égben lebeg. Az ember hiába tárja ki feléje a karját, hiába esedezik egy pillantásáért. Csak lebeg, elveszve az őt körülvevő égi fényességben, fent az égben.” És ha látjuk, hogy a weimari életbe a legvadabb szenvedélyekkel, önteltséggel és vágyakkal telten belépő, nála fiatalabb emberre milyen hatást gyakorol ez az asszony, megérthetjük Goethe odaadását fennkölt asszonyisága iránt. Ki ne ismerné az esztelenségeket, féktelen cselekedeteket, amelyeket Goethe és hercegi barátja elkövettek Weimarban? Ki ne ismerné mindkettőjük mély vágyát, hogy kikerüljenek ebből az önteltségből egy magasabbrendű életbe? E hangulatban keletkeztek Goethe olyan versei, mint a *Mit nekem a fájdalom és vágy? Édes béke, jer, szállj szívemre!* Az édes békét ő hozza el, a *csillapító*, ahogyan von Stein asszonyt nevezte.

Tiszta és nemes Goethe kapcsolata Christianéval is. Milyen gyengéd is a jelenet, mikor őt Goethe alva találja, csendben mellél, gyümölcsöt és virágot helyez elé, és elragadtatva gondol arra, hogy amint a nő felébred, pillantása ezekre a szerető kézzel odatett dolgokra esik. És milyen mélyen érintenek szívből jövő szavai, amikor a drága személyt a halál elszakítja tőle: *Az életem haszna annyi, hogy megsíratom a halálát.*

Marianne Willemer az, akinek a *Diván* dalait köszönhetjük. Itt is azt láthatjuk, hogy a szeretet hatalmas gerjeszti a költői hangulatot. Még a késői, nyolcvanas éveiben is a szenvedély tüze és a szent szeretet forrása frissíti fantáziáját, amikor megalkotja a szenvedély trilógiájának Elégiáját, amelyben a szeretet goethei értelmű felmagasztalása szólal meg. Ha megértjük ezt az Ulrike von Levetzownak szóló nagyszerű költeményt, akkor megtaláltuk a kulcsot Goethe szerelmi életéhez. Ulrike akkor fiatal teremtként anyjával Marienbadban volt, ahol a költő maga is tartózkodott. Goethét elvarázsolta a lány bája. Még egyszer kellett éreznie a szerelem minden boldogságát, a szerelem minden fájdalmát, „a Föld kínját s örvendezését” még egyszer „a keblét átítatva” (Jékely Zoltán fordításai) látni. Az elégia arról szól, a költő elbúcsúzott, az utolsó csók boldogságát még érzi a szívében, és neheze esik a válás. Felpillant az égboltra, ahol a Nap is búcsúzik. Az égen úszó felhők alakokká válnak képzeletében, szeretteinek változó alakjaivá. Meg akarja őrizni a pillanatot, de hamarosan ráébred, hogy a szeretett lény képe csak a szívében lehet, és ezt a képet kelti életre.

*

A természettel való meghasonlás, ahogyan az a férfinál történik és történnie kell, keserű elkorcsosuláshoz vezethet. Mindaz, amit elveszített, leküzdhetetlen sóvárgásként szunyad benne a honvágyhoz hasonlóan. Csak a szeretet képes ezt a vágyat áthidalni, az említett meghasonlást a természettel kiegyenlíteni. Ha nem jelentkezik ez a szeretet, akkor az ember egész életében bukott marad, az őseréjétől elidegenedett lény, aki az életben tévúton jár. Vak, önző vágyak lépnek a szeretet helyébe. A vágyaiban felemészthető ember a megalázó érzéki örömök kábulatát keresi.

Soha nem képes meglátni a kiválóságot, hiszen Schiller mondása szerint a kiválósággal csak egyetlen hatalom vetekedhet: a szeretet. A szeretet szükségességét ezzel az emberi természetből vezettük le. Töröljük el a szeretetet, és magát az isteni lényt is eltüntettük a világból, vagy – mivel ezt nem tehetjük – elfordultunk az istenitől.

Ez a bukás következik be, ha a nőt elidegenítjük a tulajdonképpeni női lénytől, ha megfosztjuk eredeti rendeltetésétől, hogy az isteni, a közvetlenül, naivan működő természet közvetítője legyen.

*

Nem véletlen, hogy az Európa egyes országaiban először megjelent emancipációs mozgalmak soha nem gyökereztek meg ott, ahol a szeretetet abban a nemes értelemben fogják fel, mint a germánok. Ahol a nő tudja, hogy az

emberiség fejlődésének teljességéhez a női természet szerint kell hozzájárulnia, és nem úgy, ahogyan az a férfiaknak megfelel, és ahol tudja, hogy ezt a működését a férfiak világa elismeri és megbecsüli, ott arra törekszik, ami a világterv szerinti feladata. A magasabb szemlélet a különböző hatóerők harmóniájában talál megelégedést, az alacsonyabb mindent ki akar egyenlíteni.

*

Kiváltképpen ideális a kultúrának az az oldala, amelynek hordozója és átörökítője a nő.

*

Melyek lehetnek az okok, amelyek a nőt kikényszerítik jelenlegi helyzetéből, a korlátok közül, amelyeket a történelem állított? A kényszer, hogy a szellemi képzésben, a bepillantásban ne maradjon le a férfi mögött. A kényszer, hogy ne férfinak legyen köszönhető az, amit a nő számára a valódi élethelyzet kínál.

*

Ha meggondolom, milyen gyakran ringatták bölcs, fantáziadús anyák a jelentős férfiak bölcsőjét, ha magát az idős tanácsosné asszonyt tekintem, Goethe anyját, aki mesemondásával először keltette fel fia költői érzékét, akkor úgy tűnik, mintha ez megmagyarázná, miért nem volt egyáltalán nehéz a női természetről szóló előadásom kifejtése. Ha a természet isteni őserije tisztábban és zavartalanabban jut kifejezésre a női természetben keresztül, mint a férfién, akkor teljesen világos, hogy az élő anyakultusznak kell a leggyümölcsözőbbben hatnia az emberre abban a korban, ahol még minden természetes, minden naiv, ahol az ember még teljesen szív és egyáltalán nem fej, ahol a szellem még nem szakadt el a forrásától, a természettől, ahol az eszme és a valóság szétválása még nem történt meg, egyszóval: a gyermekkorban. Ezzel gyakorol a nő az emberiség fejlődésének menetére olyan nagyszerű kulturális befolyást, amely többet ér, mint bármi, amit orvosként, hivatalnokként, íróként bármikor tehetne.

NAGYSZEBENI BESZÁMOLÓK

A bécsi tudós, Rudolf Steiner úr vasárnap, f. hó 29-én előadást tart *A nő a goethei világnézet fényében – adalék a nő kérdéséhez* címmel, az evangélikus betegápoló intézet javára. Steiner úr fiatal Goethe-kutató, K. Schröer bécsi professzor tanítványa, és a Goethe megismerési elméletéről szóló írásával, valamint a legnagyobb német költő tudó-

mányos írásainak kiadásával szerzett nevet magának. Goethe műveinek Sophie szász-weimari nagyhercegnő által ösztönzött és támogatott nagy kiadásában is számítanak a közreműködésére. Steiner úr nemrégiben tartott előadását *A weimari kiadás hasznáról a Goethe-tanulmányok számára* nagy tetszéssel fogadták a bécsi Goethe-egyesületben. Közönségünk csak hálás elismeréssel üdvözölheti az érdemes tudós önzetlen felajánlását, amellyel – az itteni német élet megismerése céljából tett erdélyi kirándulása alkalmával – egyben olyan támogatásra érdemes intézményt kíván szolgálni, mint az evangélikus betegápolás. – Mindenkinek a figyelmébe ajánljuk a bizonyosan izgalmas előadást, amelyre valószínűleg az evangélikus gimnázium nagy előadótermében kerül sor.

(*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* 1889. december 18.)

*

Értesülésünk szerint Rudolf Steiner bécsi Goethe-kutató, aki a tudomány világában Goethe-kommentárjairól és megismerési elméletéről ismert, a jövő héten néhány barátját meglátogatni érkezik ide, és ebből az alkalomból előadást tart az evangélikus betegápolási intézet javára. *A nő a goethei világnézet fényében – adalék a nő kérdéséhez* lebilincselő téma, amely az egyre erősebben jelentkező emancipációs törekvésekkel ellentétben, kétségtelenül ányalt képet fest egyes nemes goethei nőalakokról, amelyek az egyéni szabadság befolyása alatt is fenntartják a női érzést és a férfias cselekvést elválasztó éles határvonalat. Különösen a nők számára lehet nagyon érdekes, hogy Steiner, Goethe egyik legelhivatottabb ismerője tárja fel a nemes lelkű nőiesség képét. Ez képes eloszlatni a mi asszonyainknál nem ritkán megtalálható Goethével szembeni előítéletet, amely abban a furcsa és indokolatlan szemrehányásban csúcsosodik ki, hogy Goethe a szerelmében nem volt hűséges. Éppen Steinerben testesül meg az a goethei szemlélet, amely minden közönségességen messze túlmutatva tiszteli a nőt, és a mi hölgyeinknek abban a ritka élményben lesz része, hogy ennek a gondolkodásmódnak az egyszerű eredetiségét és nagyfokú természetességét első kézből és a legjobb forrásból hallja meg. Éppen ezért melegen ajánljuk ezt a előadást és a kiváló és szeretetre méltó tudást a mi német hölgyeink figyelmébe.

(*az idézett nagyszebeni újság címét és megjelenésének időpontját nem sikerült megállapítani*)

*

Izgalmas órát jelentett Rudolf Steiner úr meleg és melengető lelkesedéssel tartott előadása A goethei világnézet szerinti nőről, melyet – az adott körülmények között nem meglepő

módon – nem éppen nagy, de áhítatosan figyelő közönség előtt tartott. Steiner úr az ifjúság tüzeivel, ugyanakkor a mélyre hatoló filozófiai szellem komolyságával fejtette ki előbb Goethe világnézetének jelentőségét a jelen és a jövő számára, megmutatta a nagy költő – akiben a német lény minden mélysége megtestesül – különlegességét, és azt, hogy ha az ő eszmei világának vetjük alá magunkat, az egyenlő a szellemi felszabadulással. Küldetése az volt, hogy egy mesterkéltséget, a természetellenessé vált fajt visszavezessen a közvetlen érzésekhez és eszmékhez. Goethét realistán tartják, de csak annyiban volt az, amennyiben a leginkább lehetséges valóságra vágyik, a valóságra, annak legteljesebb alakjában. Így talál rá végül az eszme, még akkor is, ha sehol sem keresi. Az előadás ragyogóan mutatja be, hogy a korunk lényében uralkodó alapelv a munkamegosztás, és ez a természettől való elidegenedéshez, egyoldalúsághoz vezet, és azzal fenyeget, hogy az ember elveszíti belső harmóniáját, ártatlan természetességét. Azonban ez volt az, amit Goethe a női természet iránti tisztelet ógermán vonásának megfelelő vallásos hódolattal keresett és talált meg a nőben.

A nők világával való érintkezés szellemi megifjodást jelentett számára, testvéri kapcsolatot a szellemi világgal, a természettel, amely újra meg újra megtermékenyíti és élteti költői szellemét. Ebből a szempontból szállt szembe az előadó azokkal az előítéletekkel, amelyek Goethenek a nőkhöz való viszonyával kapcsolatos félreértésekből eredtek, és olyan általánossá váltak. Arra törekedett, hogy levelei és költeményei alapján bizonyítsa be a Friederike Brion, Charlotte Buff, Lili Schönemann, Frau von Stein,

Christiane Vulpius, Marianne Willemer, Ulrike von Levetzow iránti szerelem nagy eszmeiségét és szellemiségét, azt az eszmeiséget, amit Goethe az Elégiájában fejezett ki a legszebben, amikor ezt mondta: „A tiszta keblünkben áradó törekvést, hogy hálásan, önként átadjuk magunkat a magasabb, tisztább ismeretlennek, leplezetlenül álljunk az örök megnevezhetetlen elé, jámborságnak nevezzük. Ilyen üdvözült magasságot érzek, amikor előtte állok.”

Amit a nő Goethe-nak jelentett, ugyanannak kell lennie és megmaradnia az emberiség számára: az egységes, önmagában harmonikus természet jó szelleme, a benne levő isteninek a közvetlen átadója. Ezért nem is szabad különböző hivatásokban szétforgácsolódnia, egyoldalúvá válnia, ahogy ez a férfiaknak jutott osztályrészül. A német nép magas idealizmusa maradt a legtovább és leginkább távol attól a természetellenes és egészségtelen emancipációs vágytól, amely éppen olyan népekben merült fel, amelyekben a szó legnemesebb értelmében vett szeretet nem tudott gyökeret verni. Az ideális világnézetre való törekvést érdemes megőrizni.

„Mindaddig, amíg mi, németek megőrizzük,” – hívott fel befejezésül az előadó – „minden veszélytől védve vagyunk, mert csak azt a népet lehet legyőzni, amelyik önnön énjét feladja. A mi énünk az idealizmus. Legyen ez az a jel, amelyben megismernek és megértenek minket, és akkor ebben a jelben győzni is fogunk!”

*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt,
Dr. Eugen Filtsch városi prédikátor összefoglalója
Fordította Wirth-Veres Gábor*

HÍREK

Most száz éve, 1907-ben Rudolf Steiner két előadást tartott Budapesten: február 24-én *Die Erforschung des Übersinnlichen und deren Mission in der Gegenwart* (Az érzékfeletti kutatása és annak jelenkori missziója) és február 26-án *Die Grundlehren der Theosophie* (A teozófia alapjai) címmel.

A Szimpla és az *Országépítő* folyóirat közös beszélgetéssorozatát indított *Szórakoztató városökológia* címmel olyan kérdésekről, amelyek segítik Budapest alakulásának, működésének, múltjának és jövőjének megértését. A nyitott, a megjelentek aktív közreműködésére számot tartó beszélgetésekre minden hónap utolsó szerdáján kerül sor a Szimplakertben (VII. Kazinczy utca 14.), a *Zöd szalonban* 18 órakor. Az első, február 28-i összejövetel témája: *Miért épít tornyot az ember, mi a torony és a város viszonya, a to-*

ronyállítás szimbolikus, szakrális, urbanisztikai, szociológiai, gazdasági összefüggései. Vitaindítót tartott Meggyesi Tamás és Vidor Ferenc. A második este (március 28.) témája: *Modernitás vagy konzervativizmus, mitől válik valami műemlékké, identitásképző elemmé?* Mi az örökség szerepe a város identitásában? Mi a viszony az épített és a szellemi örökség között? Meghívott vendégek Varga Kálmán és Saly Noémi. Következő (április 25-i) beszélgetésünk témája: *A Budapest-lény, a város mint eleven organizmus, a város-lakó és a városi környezet kapcsolatának mélyrétegei.* (Szerző: Gerle János)

Március 15-én nyílt meg Komáromban, a Magyar Kultúra és Duna Menté Múzeumában az *Organikus építéset a Kárpát-medencében* című, a Kós Károly Egyesüléshez tartozó építészek munkáit bemutató fotókiállítás, amelyet Fehér Csaba múzeumigazgató és Makovecz Imre nyitott meg.

AZ ÉRTELMISÉG KIVONULÁSA

beszélgetés Somogyi Gyözővel

Krizsán András: Milyen indíttatásból kerültél pesti fiatalemberként egy Káli-medencei kis faluba és ragadtál ott már több, mint két évtizede?

Somogyi Gyöző: A saját történetem visszamegy az 1970-es évek elejére, amikor budapesti külvárosi kis templomokban katolikus papként működtem. Volt egy ifjúsági körünk, amit akkoriban tiltottak, ezért a papi pályám kezdett ellehetetlenülni, és hamarosan meg kellett válnom a szolgálattól. De 1975-ig fungáltam még mint segédlelkész, miközben dolgoztam is. Úgymond, a munkáspap-sággal próbálkoztam. Mivel Budapest nagyon szem előtt volt, állandóan rajtunk volt a rendőrség, ezért kerestünk egy olyan vidéki zugot, ahol békében összejöhetünk beszélgetni, Bibliát olvasni. Így akadtunk rá Salföldre. Gyerekkorom óta nyaraltam a Balatonnál, de az úgynevezett háterszágot előtte nem ismertem igazán.

Krizsán András: Én akkoriban a szomszéd településen éltem. Úgy emlékszem nagyon szegény fálvak voltak ezek. Főleg idős emberek éltek ott. Mindenki igyekezett a környező Balaton-parti községekbe költözni.

Somogyi Gyöző: 1974-ben Salföld még igazi parasztfalu volt. A főutcája nem volt lebetonozva, azon tehenek jártak és tehenes fogatok, illetve a téesz járművei dübörögtek rajta. Az utcákon felhőkben szálltak a libák, és a ka-

puban ott ültek a nénik meg a bácsik és beszélgettek. A falu kisiskolájába 56 gyerek járt. A falu lakóinak száma egyébként – ezt később tudtam meg – ekkor 270 volt. Egyetlenegy lakatlan ház volt a faluban, azt rögtön megvettük 30 000 forintért. Húszért akarták adni, de fölalkudtuk, és ebbe a faluba kezdtünk járni mint nyaralók. Három évig lakatlan volt a ház, odahordták a falu szemetét. 1972 volt a falufejlesztési koncepció éve, amikor a kistele-pülésekre kimondták, hogy életképtelenek. Salföldet úgynevezett *szerepkör nélküli társközségként* hozzácsapták a tőle több mint nyolc kilométerre lévő Badacsonytomajhoz, mint kiemelt nagyközséghez. Mindent elvittek innen, egyetlenegy italbolt maradt csupán. Még egy évig működött az összevont általános iskola, de azután azt is bezárták. Ezt követőleg megkezdődött a fiatal családok elvándorlása. A faluban akkor – ezt is később tudtuk meg – nitrátos volt a víz, tehát nem iható. Mikor 1975-ben kirúgtak az egyházi szolgálatból – mindjárt lett sok szabadidőm – akkor kezdtem lejárni tavasztól őszig, mint grafikus és festőművész dolgoztam, úgyhogy az egyházi szolgálatból való kitessekelésem nem rázott meg túlzottan. Elkezdttem tanítani a falusi gyerekeket. Rajzsakkört tartottam, augusztus 20-án egy háromnapos kis fesztiválfélét csaptunk, amire aztán Budapestről elég sokan lejöttek. Emiatt a

Somogyi Gyöző rajzai

megyei pártelnökség rámszállt, egy évig behívtak, bevettek, ki akartak tiltani a megyéből. Ezt a gyerekszakkört három nyáron át sikerült csinálni, utána az egész kis rendezvényt átvittük, Kisörspusztára, ami még kisebb és teljesen lakatlan romfalu volt. Ott mind a mai napig kisőrsi olimpia és dzsesszfesztivál néven virágzik.

Krizsán András: Hogy tudtatok beilleszkedni városi értelmiségiként, gyüttmentként a falu közösségébe?

Somogyi Győző: Mindnyájan tősgyökeres fővárosi polgári, illetve értelmiségi gyerekek voltunk, tehát elég sükebókán és ügyetlenül fogtunk hozzá a falusi élethez. A fejünkben különféle eszmék kavaroztak. Részben az akkori hippizmus hatása, később a táncmozgalmak hatott ránk erősen. Utólag tudom, hogy több otrombaságot követtünk el. Nem köszöntünk mindenkinek a faluban, fürdőruhában mentünk végig a falu utcáján és a portánkat sem úgy tartottuk rendben kezdetben, ahogy egy falusi házhoz illik, hanem inkább úgy, mint ha egy nyaraló és egy hippitánya elegye lett volna. Volt olyan nap, hogy 150-en aludtak ebben a kicsi házban, akik közül legalább 100-ról nem tudtam, hogy kicsoda. Nyitott ház ment, ahol, úgy gondoltam, egy közösség alakul ki, ráadásul keresztény közösség. Mi egymás közt azt mondtuk, hogy koedukált kolostor. Ez a dolog fejlődött tovább, de saját káromon tanultam meg, hogy így nem jön létre egy közösség sem, mert több volt ott az ivászat és a bulizás, mint az alkotás. Azért a társaság magja megmaradt. Részben évekig jártak még hozzánk nyaralni, részben a környező, egyre több megürült házat vették meg. Ezt a bizonyos Kisörspusztát gyakorlatilag ez a baráti kör vásárolta fel. A romokból nagyon szerényen elkezdtünk építkezni, és hosszú kínlódás után, 1986-ban végleg oda tudtunk települni. Ekkor már számomra az egyetlen eszménykép a falu volt. Úgy találtam, hogy teljesen fölösleges kommunát, kolostort vagy más egyéb, városban kiagyalt közösségi formát lehozni falura. Még nagyobb hiba volt az a papos és pedagógusos magatartás, hogy fiúk, lejöttem Pestről, hoztam nektek a kultúrát, tehát hogy én megpróbálom művelni a falusiakat. Ezután úgy láttam, hogy nekem kell rengeteget tanulnom, az akkor még eleven és élő és erőteljes parasztvilágtól ellesnem.

Krizsán András: Miben nyilvánult meg ez a gondolkodásmódbeli változás?

Somogyi Győző: Egyrészt, hogy a házat, ami gyakorlatilag két rom volt méteres szeméttel az udvaron, műemlékké nyilvánítottuk, rendbe tettük. Az egyik háznak csak egyméteres falai álltak, ezt mind a mai napig sajnos nem tudtuk teljesen befejezni, de azért most már két elfogad-

ható paraszti porta áll ott. Tyúkokkal kezdtük, libákkal folytattuk az állattartást. Jelen pillanatban olyan 40–50 rackajuhom van, meg 10 lovam és 2 szamaram, meg a kutya-macska. Odaköltözött a testvérem is a közelbe a családjával. Neki öt gyereke ott nőtt fel, nekünk két fiunk van. A feleségemnek egy, nekem egy, de mind a kettő oda települt. Az én fiam állandóan ott lakik, ott alapított családot, a neveltfiám pedig fél évig ott él, fél évig Budapesten. De nekik is az a szándékuk, hogy odaköltöznek. A szüleim a salgföldi temetőben nyugszanak. Jelenleg 20 hektáron gazdálkodunk, a feleségem van bejelentve östermelőnek, én pedig festőművészetből tartom el ezt az egész mindenséget. Egy állandó alkalmazottunk van, aki lovász, titkár és minden egy személyben. Úgy foglalhatom össze, hogy egyrészt sikerült életben maradnunk. Mindenki azt jósolta, hogy éhenhalunk vagy elmenekülünk. Három évig csodánkra jártak, hogy élünk-e még? Túléltek! Egzisztenciálisan megmaradtunk. Másodsor, a gyerekeink is folytathatják a falusi életet. Harmadrészt pedig úgy érzem, hogy a falu befogadott, sőt, az egész tájat birtokba vettük. Mindjárt az elején, 1979-ben létrehoztunk egy környezetvédő egyesületet, aminek azóta is én vagyok a titkára, és kezdeményeztük a Káli-medence védetté nyilvánítását. Később pedig a Balatoni Nemzeti Park kialakításában is volt részünk. Jelenleg 280 tagja van. De ezen kívül is egyesületek, alapítványok sokaságát hoztuk létre. Van ott a biotermelő egyesülettől a huszár egyesületig, a lovas, lótenyésztő és a juhtenyésztő egyesületig minden.

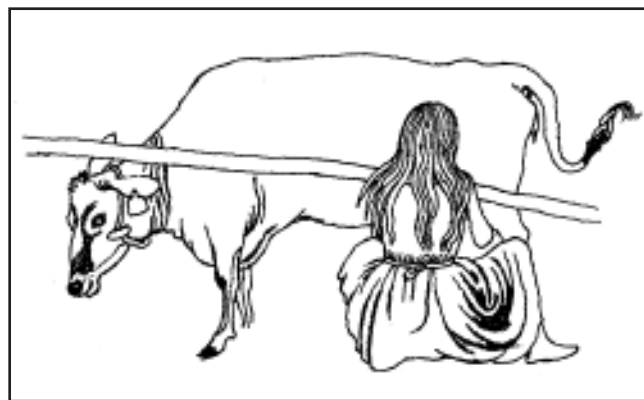
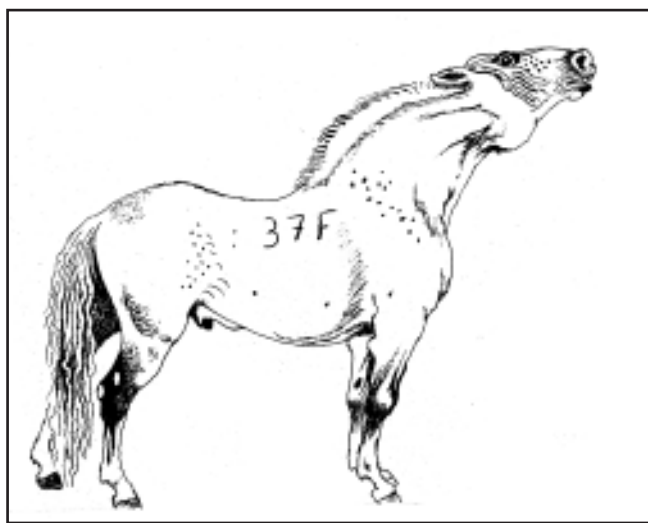
Krizsán András: Gondolom, a rendszerváltás körül ti is abban reménykedtetek, hogy rengeteg követőtök lesz, hogy újjáéled a hagyományos falusi életforma.

Somogyi Győző: Az 1980-as évek végét, az 1990-es évek elejét eufórikus állapotban éltem meg. A rendszerváltás tájkán rengeteg tévériportot adtam. Szinte felváltva jártak oda az újságírók, és én boldog mosollyal mondtam, hogy gyereink le falura! A falu az eszményi emberi közösség, a parasztság által kialakított életforma az ideál. Ez az, amit folytatni lehet és kell! Akkoriban nagyon hittem abban, hogy a kommunizmus bukásával újraéled a parasztvilág. Még akkor a jó ötvenes-hatvanas éveiket taposták ott a parasztok. De sajnos nem ez következett be. Ma a falu határát hárman műveljük, tehát hárman vagyunk parasztok. Az egyik egy svájci, aki egyébként odahaza Svájcban takarításból keresi meg a kenyerét. Két hétig ott dolgozik, két hétig pedig nálunk feji a tehenet. A harmadik egy lovas vállalkozó, aki a Nemzeti Parknak az állatállományát és a területeit műveli. A többi paraszti szép lassan eltűnt. Először a fiatalja költözött el a környékről a városokba

vagy nagyobb községekbe, azután pedig az öregek a temetőbe. Mostanra a mi falunkban teljes népességsere játszódtott le. Ez a számok nyelvén úgy néz ki, hogy 270 lakosból jelenleg van 60. Naponta változik, nem lehet tudni, hogy pontosan mennyi. Többségbe kerültek a kétlakiak. Eredeti őslakó csak 25 van, ezek többsége magányos özvegyasszony. A falu önmagát megmenteni vagy fölépíteni már nem tudja. A beköltözőkből alakult egy új népesség. Megjelent – ez nemcsak a mi falunkra, hanem az egész Balaton-felvidékre jellemző – az új bebíró emberfajta, aki már nem is találkozott a paraszti kultúra hagyományával, nem látott már élő parasztot se kaszálni, se szőlőt metszeni. Az ő számára ez a vidék csak egy divatos nyaralóhely, ahol ő ingatlant vásárol, illetve befektet. Kész tervekkel érkezik, amiket építészeti magazinokból néz ki, és ott az álmát – tekintet nélkül a környezetre – megvalósítja. Tehát ma már egyáltalán nem vagyok ilyen lelkes, sőt rákényszerültem, hogy magamba nézzek, hogy ennek a folyamatnak mennyiben voltam például én magam az okozója. Ugyanis, amikor ezeket a lelkes riportokat adtam, nagyon sokan ennek hatására vásároltak ott nyaralót. Sal-föld nevét a kutya sem hallotta előtte, mostanra az ország egyik leghíresebb, de mindenesetre a legdivatosabb és legdrágább faluja lett. Egy vacak kis ház egy semmi telekkel harmincmillió – legalábbis a második, harmadik spekuláns tulajdonos ennyiért próbálja eladni. Nyolc házban van kint az ELADÓ tábla.

Krizsán András: Milyennek látod a falu jövőjét ezek után? Ennyire reménytelen a helyzet?

Somogyi Győző: Két képet szeretnék felvillantani. Az egyik, amivel Svájcban találkoztam először az 1980-as évek elején. Gyönyörű kis parasztfalvakban hatalmas, háromméteres kerítések, biztonsági berendezések, automata kapuk, rajta ki van írva, hogy dr. XY. Egy lélek nincs az

utcákon, néha autók suhannak ki-be. Azt mondták, hogy ők városban dolgozó értelmiségiek, akik kiköltöztek a faluba és itt élnek. A kertekben a fű gyönyörűen le van nyírva, többnyire egy autó parkol meg egy farkaskutya szaladgál bent. Na, ma ez jellemzi a magyar falut is. Az úgymond sikeres falvakat, ahol nem a teljes elnyomódás és a lerobbanás van, például a pilisi falvak Budaörsről kezdve Telkiig. Ismerjük a helyzetet, nem akarom ezt nagyon részletezni. Tehát a luxus kertváros képe. Úgy tudom, Budapestről évente több tízezer költözik ki, a többségük értelmiségi, aki azonban bejár a városba, gerjeszti a forgalmat, és gyakorlatilag felszámolja a falvak maradványait. A forgalom pedig kertvárossá alakítja át a régi falut. Az értelmiség ilyen fajta kivonulása az, ami engem nem érdekel és nem tud inspirálni. A másik egy fiatalabb generáció törekvése; Visnyeszéplak, Bánya és főleg a Zselic az, ahol megpróbálkoznak a régi falusi élet újraélésével. Többnyire villany nélkül, vagy ha esetleg villany van, televízió semmiképpen sincs. Vallásos, földművelő életet élnek, sok gyerekkel és újrateremtenek a falut. Az értelmiség kivonulásának ez a változata, ami számomra vonzó és követhető, de természetesen ez a kisebbség.

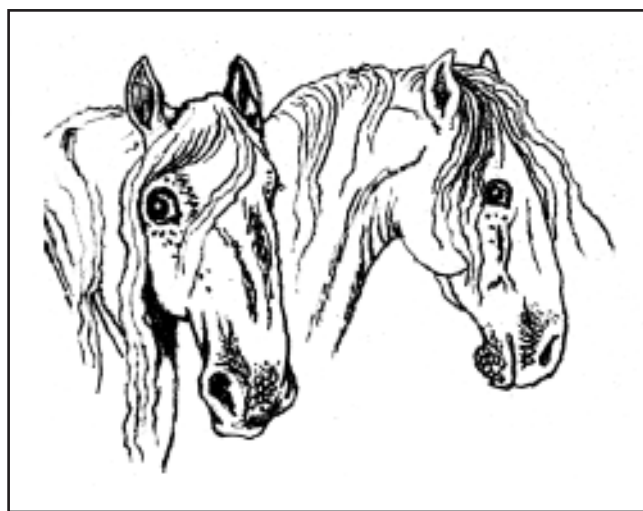
Krizsán András: Sokan azt mondják, hogy ez az út szép, de járhatatlan.

Somogyi Győző: Való igaz, hogy én magam is tucatjával ismerek olyanokat, akiknek beletört a bicskájuk, pár év lelkes falusi élet után – amit többnyire a városi szülők szponzoráltak – összeomlott a házasság, először az asszony menekült vissza a civilizációba, azután a férfi vagy alkoholizmusba süllyedt, vagy szégyenszemre ő is visszakullogott. De vannak, akik kitartanak, gyönyörűen csinálják, például Visnyeszéplakon több mint 50 gyermek számára iskolát alapítottak, működtetik és küzdenek!

Krizsán András: Nem csupán egy szűk értelmiségi kör romantikus elvágyódása ez, vissza természetbe?

Somogyi Győző: Ennél a kérdésnél azt, hogy egyáltalán mi az értelmiség, végig kell gondolni. Én mint egykori

teológus megpróbáltam ennek a történelmi gyökerét is értelmezni. A közkeletű megfogalmazás az, hogy akinek felsőfokú iskolája van, az értelmiségi. Ez a meghatározás ma, amikor gyakorlatilag mindenki diplomát szerez, tehát tömeges a főiskolai képzés, illetve egy életen át folyik a képzés, mindenképpen értelmét veszítette. Az értelmiség, mint olyan, a középkor végén tűnt föl Európában, a hagyományos történelmi osztályok, a papság, a nemesség, a parasztság, a kézműves városi polgárság köreiből, először mint kiszolgáló, szolgáltató réteg. Értelmiséginek először azokat a civil írástudókat nevezték, akik már nem tartoztak a papi rendbe. Azok a tanult emberek, akik akkoriban építőmesterek, a katedrálisok tervezői, művészek vagy krónikások voltak. Ezek az írók vagy udvaroncok szolgálták a nemességet és az uralkodókat, és fokozatosan tagították a saját lehetőségeiket. Körülbelül a reneszánsz idejére szerveződött osztállyá az, amit később értelmiségnek lehet nevezni, és nagyjából a reformációval párhuzamosan fogalmazta meg a saját eszmerendszerét. Az értelmiségnek hatalmas műveltsége volt, kultúrája azonban nem. Nem tartozott egyik történelmi osztályhoz sem, és független lévén, felelősséget sem viselt az egész társadalmi rendnek, illetve az egész ökológiai és isteni rendnek a fönntmaradásáért. Ez az értelmiség volt az, amely a modernizációt elindította, küzdve a történelmi osztályok ellen, és végül a felvilágosodásban, az ipari forradalomban hatalomra került. Kezdetben még úgy, hogy a háttérből irányította a nemességet, illetve az uralkodó réteget, később azonban a pénz, a kereskedelem és a bankrendszer révén, valamint a tudomány, az oktatás és a kultúra pozícióinak megszerzésével a modernizációt végrehajtotta. Úgy is mondhatnám, hogy az értelmiségi lét a modernizáció vasökle, amely szétzúzta a feudális Európát, de úgy is mondhatjuk, hogy szétzúzta azt az Európát, amelyet a népvándorlástól kezdve itt a kereszténység létrehozott. Magam is értelmiségi lévén, ezt önkritikusan mondom. Mint pap, az egyik történelmi osztályhoz tartoztam, és mint falusi gazdálkodó, szeretném magamat parasztnak is tekinteni. De az értelmiség tömege, java az egész világon továbbra is a modernizációs éket mélyesztí. Sokszor akaratan kívül, hiszen a gyermekeiket tömegesen képezik ki az egyetemeken egy-egy részismeret elsajátítására, de arról is gondoskodik már maga a rendszer, hogy az egészre, az egésznek a működésére ne legyen rátekintése. Az értelmiség egy részterületen nagyon nagy ismerettel és tudással rendelkezik, azonban sem az áttekintést, sem a felelősséget nem hordozza. A történelmi osztályokra az volt a jellemző – a papságtól egészen a kereskedőig vagy a céhes iparosig –,

hogy a valláson keresztül az egész kozmosz fenntartásáért felelősséget érzett, illetve olyan teljes világképpel rendelkezett, amelyben a saját helyét és a saját feladatát világosan látta. És a korlátait is. Át lehetett menni egyik osztályból a másikba, de annak megvolt a maga rendje és módja, de nem az egésznek a szétverése árán.

Most úgy látszik, hogy az értelmiség mind a mai napig abban látja a feladatát, hogy ami még van ebből a kozmikus rendből, annak az írmagját is kiirtsa valamilyen jövőkérdő ideál kedvéért. Hívják ezt akár kommunizmusnak, akár globalizmusnak, az értelmiségnek ez a tömege, úgy gondolom, kártékony elem a világban. Természetesen senkit sem akarok egyénileg felelőssé tenni, hiszen azok az értelmiségiek, akik kiköltöztek Budapestnek most már majdnem száz kilométeres körzetében a falvakba, egyszerűen emberibb életet akartak a családjuknak. Egy kicsit természetközeli életre vágytak. Viszont a munkájuk a nagyvároshoz kötötte őket, és akaratlanul húzták maguk után a városi infrastruktúrát. Kiköveteltek és megvalósítottak a földutak lebetonozásától kezdve az állattartás betiltásáig mindent. A falusi életet, a paraszti életet ők számolták fel, nem rosszindulatból, hanem mert akadályozta őket az életükben és a munkájukban.

Krizsán András: Nálatok Salföldön sikerült megőrizni a hagyományos falusi életformát, vagy a megváltozott társadalmi összetétel miatt ott is végbement ez a folyamat?

Somogyi Győző: A mi falunkban ez most játszódik le. Azt mondja egy új telektulajdonos, hogy kérem szépen, én egész évben dolgozom egy kutatóintézetben, itt vagyok két hétig, nekem ne ugasson a szomszéd kutya, ne kukorékoljon a kakas és ne szarjon a ló a házam elé. Tehát állattartási rendeletet kellett csinálni a községben. Azonkívül az autója megköveteli, hogy betonon hajtson, tehát a

dűlőket is lebetonoztatja, és kiharcol a jó internet-vonalaktól kezdve szinte minden városi szolgáltatást, és így a falu pillanatok alatt kertvárossá, luxus kertvárossá változik. A maradék falusi lakosságra pedig hihetetlen pusztító hatással van a példa, hogy látják, hogy itt emberek nyaralnak, és nem dolgoznak. A falusi nem látja, hogy az az ember tizenegy hónapon át Budapesten valami egészségtelen irodában vagy gyárban pusztítja magát. Ő azt látja, hogy amikor itt van, akkor csak nyaral, és nála sokkal jobban él. A falusi ember tartását ez teljesen összezavarja, porrá zúzza, ő is ezt szeretné követni, ő is nyaraló értelmiségi szeretne lenni. Szétveri a saját házát, kivágja a tyúkjait, lebetonozza vagy gyeppel nyírt fűvel borítja a kertjét, hogy hasonlítson a városi értelmiségire.

Krizsán András: Mennyire érzed magad magányos lovagnak?

Somogyi Győző: Lovagnak mindenképpen, mivel lóháton járok, és a Don Quijote-i értelemben lovag vagyok. De magányos semmiféleképpen. Mint mondtam, sikerült egy hatalmasra terjedt kistársadalmat felépítenünk, tehát aki valamiféle falusi magányra gondol, az rossz úton jár. Legalább tíz egyesületben vagyok aktív tag, ötben vezető. Két kis újságot írok kézzel és terjesztem. Nyolc évig voltam önkormányzati képviselő, ezen kívül hatalmas baráti köröm van. Magányosnak egyáltalán nem érzem magam. De úgy érzem, hogy a harcos, az igaz. A parasztságot mint osztályt, megölték. Nincs több, nincs tovább. Még az 1980-as években azt lehetett hinni, még 2000-ig is talán, még akkor kapirgáltak egy-ketten a szőlőben, még volt egy-két néni, aki hajlongott a konyhakertben. Mára meghaltak, kész. Ahol még élnek, öt-tíz év kérdése, hogy ez az osztály megszűnik. Sokan azt mondják, hogy nincs visszaút, az idő kerekét nem lehet megállítani, más idők járnak. Ma már a falusiak is a TESCO-ban vásárolnak, nem maguk termelik az élelmiszert. A feladat tehát adott: az életet helyreállítani, újjáépíteni a városból jött új nemzedékkel.

Krizsán András: Igen, de a falu nem egyszerűen élelmiszertermelő üzem, a paraszt sokkal több, mint élelmiszer előállító szakember.

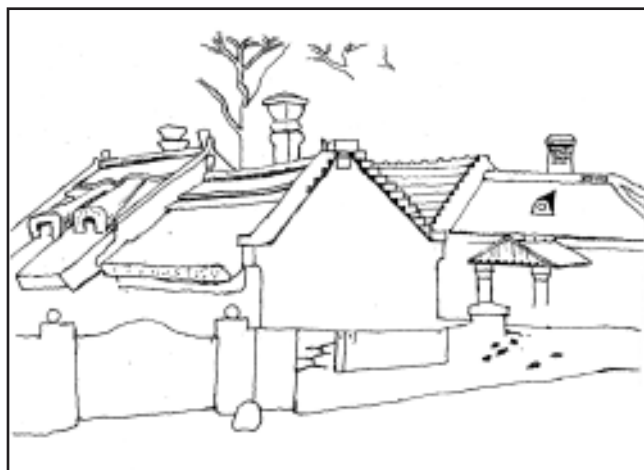
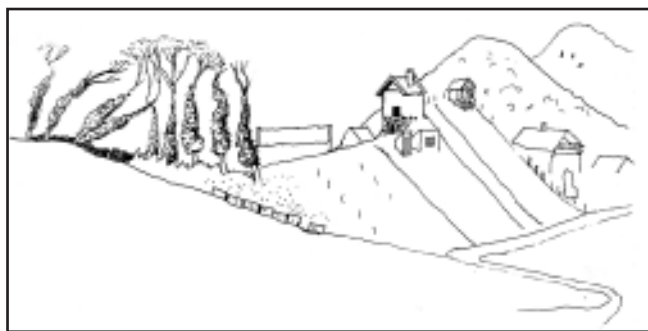
Somogyi Győző: A népi kultúrát, a paraszti kultúrát mindenki ismeri, nem is erre akarok kitérni, hanem arra, hogy magának a kozmikus rendnek a fenntartásában volt része a parasztságnak. Mégpedig nem egyedül, mert a parasztság a dominó elv alapján dőlt ki. Először a papságot verték le a felvilágosodáskor, utána a nemességet. Nálunk a felszabadulás után gyakorlatilag kiirtották a polgársággal együtt, amelyet részben szintén fizikailag

semmisítettek meg. A parasztság bírta viszonylag legtovább. De azután egyszerűen nem maradt gazdája a földnek, a világnak. A földet most nemcsak termőföld értelemben mondom. Én, mint festőművész, érzékeny vagyok a tájra. A szőlőhegyeket benövi a gaz, a legelőket fölveri az akác. Ha megszűnik a táj művelése, akkor meghal az idegenforgalom is, és beszorul az emberi élet vidéken is egy szűk kis ketrecbe. Úgy látszik, a mai embernek még ez a kis maradék csonka Magyarország is sok. Még ezt is sokallják. Úgy látszik, hogy a mai európai ember egy akkora kis füvet szeretne nyírni, mint ez az asztal, amit le tud porszívózni. A többivel már munka van. Azon legyen ott a kutya, de a többi utána már legyen betonozva. A lakásába szorul vissza, önkéntes száműzetésbe a falusi ember is. Döbbsen tapasztaltam, hogy a parasztok gyerekei életükben nem jártak kint a saját falujuk határában. Tőlem tudták meg, hogy hogy hívják azt a hegyet amelyet naponta látnak. A mi társaságunk szervezett kirándulást a falusi iskolások számára a Fekete-hegyre, kiderült, hogy életükben nem jártak ott. Már a szüleik sem mentek föl, mert amikor elvették tőlük a szőlőt, meg is utálták, a táj számukra idegen lett. Ez az egész európai folyamatra érvényes. Egész Európa így pusztul. A pusztulást lassítják a támogatások Svájcban, Ausztriában, ahol megfizetik a parasztot azért, hogy egyáltalán művelje a legelőt vagy legeltessen állatot, de olyan világrendet hoztak létre éppen a vallásnak és az említett történelmi osztályoknak a megsemmisítésével, hogy az európai kultúrtáj, az egész természet pusztul, úgy ahogy van. Ennek következtében ma már az idegenforgalom visszaszorulását is látjuk. Nincs mit megnézni, nincs értelme elmenni egy másik országba, ahol ugyanazok a kertvárosi házak, ugyanazok a TESCO-k és ugyanazok az autópályák merednek ránk.

Krizsán András: Most pedig az az elképzelés, hogy egy falusi vendéglátással, idegenforgalommal kevert, mérsékelt paraszti élet átmentheti a falut, legalábbis a Balatonfelvidéken.

Somogyi Győző: Az 1980-as években ebben bízunk, de mára ez teljesen összeomlott. Az utolsó paraszti nemzedék olyan mértékben szétverte saját falusi környezetét, hogy hiába teszi ki a *Zimmer frei* táblát, ez önmagában nem vonz senkit. Hogy neki ugyanolyan fürdőszobája van, mint másnak a városban, ez nem vonzó. Ha nincs tyúk, nincs tehén, nincsenek paraszti ételek, nincsen gyümölcs, nincs házi bor, nincs az a bizonyos bácsi és néni, aki ízesen beszél, és akiből még a föld és a régi kultúra lehelete árad, akkor nincs értelme kimenni a falvakba. Úgy gondolom, hogy ez a kivonulás hamarosan lefékezi

önmagát, közben azonban a táj és a falvak teljes pusztulása fenyeget. Mi a magunk számára nem a paraszti életet tekintjük példának, hanem a kishemesít. Azt rögtön láttam, hogy olyan magasra nem tehetem magam elé a mércét, hogy paraszt legyek, mert azt sose tudom megtanulni. Másrészt én nem tudom feladni a festőművészetet, a könyvírást meg a többi értelmiségi tudásomat, mert nem élek meg. Például én a juhászathoz értek annyira, most már 25 éve csinálom, hogy meg tudnék belőle élni, mert normális esetben száz anyajuhból egy család megél. Azonban olyanok a gazdasági szabályozók, hogy mégsem engedik megélni, mert a kereskedők befurakodnak a fogyasztó és a termelő közé. Az adóktól a szegyenletes közegészségügyi szabályokig, amelyeket kimondottan a falu és az őstermelők meggyilkolására találtak ki, minden arra irányul, hogy ne lehessen megélni a földből és a falusi életből, hanem valahogy mindenki a halál és a pusztítás szolgálatába kell hogy szegődjön ahhoz, hogy a családja számára a túlélést biztosítsa. Ez elég keservesen hangzik, de azt mondom, el kell mennünk idáig az önvizsgálatban, hogy ne illúziókat tápláljunk, és a harcot fel tudjuk venni. Ebbe beletörődni teljesen lehetetlen. Az élet él és élni akar! Akarom, hogy a gyerekem, sőt az unokám is éljen. Ehhez az kell, hogy egészséges testi és lelki táplálékhoz jusson. Ezt sem a bank, sem a TESCO, sem a többi hatalmasság nem fogja nekünk biztosítani, tehát újból meg kell találnunk az őstermelés, a cserekereskedelem, az önellátó kultúra formáit. A másik, hogy ezt nem lehet íróasztal mellett kiagyalt ideák mentén megvalósítani. Tehát sem a marxizmus, sem a különböző modern gazdasági elméletek vagy életforma-teóriák, sem az indiai vagy a távol-keleti import kultúrák mentén, csak a saját gyökereink, a mi esetünkben a kereszténység újramegtalálásával. Először Istenhez kell visszatérnünk, utána a természethez, majd a saját tradícióinkhoz. De ehhez ki kell törnünk a modernitásba vetett vakhitből. Ez az igazi kivonulás! Én ezt látom értelmiségi feladatnak. *(Elhangzott 2006. június 8-án a MÉSZ-ben, a Csütörtöki Iskola faluszemináriumán.)*

A FALUFEJLESZTÉSI TÁRSASÁG ÉS A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGE CSÜTÖRTÖKI ISKOLÁJÁNAK FALUSZEMINÁRIUMA

A Falufejlesztési Társaság tevékenységének alapját a civil társadalmi szféra, az intézményi és szellemi támogatás nélkül maradt kistelepülések önfenntartó képességének erősítése jelenti. Az ország lakosságának ötöde él a települési hierarchia alsó fokán álló kis- vagy aprófaluban. Az elmúlt évek településpolitikája fokozta e falvak hátrányait. A fiatalok elköltöznek, az ott maradtak kiöregszenek. A mezőgazdasági nagyüzemek elsorvasztották a helyi termelést, a helyi tudást, és a nagyvárosokba települt ipar gyarmatként kezeli ezeket a területeket. A települések határa agrársivataggá vált. Ezekben a térségekben a legsúlyosabban a szociális gondok, a migráció és a munkanélküliség.

Mi a kibontakozás lehetőségeit a falvak még élő hagyományaira, karakterére épülő modernizálásban látjuk. Ez azt jelenti, hogy egy adott kistérségben a helyi társadalom részét képező csoportok képesek legyenek közös érdekeik felismerésére és meg tudják fogalmazni helyi társadalom-, gazdaság-, település és kultúrafejlesztő projektjeiket.

Ennek érdekében folytatjuk programsorozatunkat a legkiszolgáltatottabb aprófalvak problémáikhoz kapcsolódva. A tavaszi félév alkalmi ismét olyan civil fórumok, ahol lokális szinten keressük az okokat, magyarázatokat, megoldásokat, mindenekelőtt az értelmes beszéd, a párbeszéd, az igényes közgondolkodás módszerével. A következő hónapok témái és előadói: február 1.: *Lányi András / Miklóssy Endre – A helyi demokrácia*; március 1.: *Kemény Bertalan – Szolidaritás*; április 12.: *Ertsey Attila – Ökoház*; május 10.: *Tanka Endre – A magyar földbirtokpolitika zsákutcája* – Előadásaink 17 órakor a MÉSZ székházában (Budapest, VIII. Ötpacsirta u. 2.) kerülnek sorra.

Molnár Géza

EGY SZELET KENYÉR

Néhány hónappal ezelőtt egy előadás szünetében beszélgetve hallottam a búza beltartalmi értékének romlásáról. Az arányok sokatmondóak voltak, bár őszintén meg kell mondanom, az adatokat nem ellenőriztem. Eszerint ma ahhoz, hogy egy egykori 20 dkg-nyi szelet kenyérnek megfelelő mennyiségű tápanyagot vigyünk be a szervezetünkbe, 6 kg kenyeret kellene megennünk. Mindez első hallásra légbőlkapottnak tűnik. Talán az is. Lehet, hogy szó sincs arról, hogy mára harmincadára csökkent a búza tápértéke. A dolog mégis elgondolkodtató. Különösen, ha utánajárunk, miből tevődik össze a feltételezett romlás.

Az önbecsapás – az tudniillik, hogy mi még mindig kenyeret eszünk, s a búza még mindig az az étel, amit teljes értékű tápanyagként méltán nevezhetünk *életnek* – az őrléssel kezdődik. A tápértéket hordozó elemeket ugyanis lehántoljuk a búzaszemekről és kidobjuk vagy jobb esetben megetetjük az állatokkal. Ami maradt, az szinte semmi más, csak szénhidrát. Az egykori életből már csak töredékrészecskék maradnak benne. Egy jó adag energia, amely lassan, de biztosan fölfújja azt, aki ezen él. S tesszük ezt azért, mert a fehér liszt tovább és biztosabban áll el, őrzi meg minőségét, mint teljes kiőrlésű társa. Ennek oka éppen a liszt tápértékében rejlik, azokban az anyagokban, amelyek fehérjét és más, könnyen romló, de számunkra nélkülözhetetlen anyagokat tartalmaznak. Emiatt áll el rövidebb ideig a teljes kiőrlésű liszt. Az áldozatot a technológia, a kereskedelem és a kényelem oltárán hozza meg az ember, az eredmény egyfelől hazugság, másfelől egyre nagyobb arányú értékvesztés. Azért, hogy a fehér liszt hosszabb ideig őrizhesse meg a minőségét, hogy egyszerre nagy tértelben lehessen örölni az egyre nagyobbá dagadó malmokban, majd a malomiparban, kidobjuk belőle mindazt, ami fontos, ami számunkra nélkülözhetetlen. E folyamatnak ára van, de ez az ár nem a beruházás, majd az őrlés költségeiben jelenik meg, hanem a liszt minőségének romlásában, így aztán soha meg nem térül, fizetjük életünk végéig...

A következő lépés az aratás módja. A kézzel aratott gabonát viaszéretten kellett levágni, másként aratáskor a szemek nagy része kipergett, elveszett volna. A viaszérett gabonában azonban még egészen más a fehérje-szénhidrát arány. Ha lábon érik be a búza, a tápanyag jelentős része energiává alakul. A kaszálás megakadályozza e folyamatot.

A búza már nem változik, csupán szárazon érik. Fizetünk tehát a kombájnért is. Nem pénzzel, de újabb minőségromlással, újabb tétellel, mely soha meg nem térül...

A sor természetesen nem itt ér véget. Fizetünk a szántóföldi művelés módjáért is. A nehéz gépekkel művelt föld tömörödik, eketalpat hizlal, sérül a talajszerkezet, felborul a vízháztartás. Hogy mi minden történhet, felfogni sem tudjuk. Mert mezőgazdálkodásunkból mára épp a lényeg ismerete hiányzik. Elfelejtettük, hogy a természetben semmi sem él meg önmagában. A búza nem a kicsírázott vetőmagból felnövekedő, bokrosodó, kalászhozó és érlelő növény. Sokkal több annál. Olyan társulás eleme, amely számos különféle mikroorganizmusból, gombából és egyéb, számunkra értelmetlennek és haszontalannak tűnő növényből, állatból tevődik össze, melyek az iparszerű művelés hatására, részben a taposás, az eketalp, a talajfelszín és mélyrétegek közötti kapcsolat megszakadása, részben a vegyszerek miatt egyre inkább elvesztik életképességüket, eltűnnek a búza mellől. Emiatt a búza egyre satnyább, egyre értéktelenebb. Mert hiába van ott körülötte a tápanyag, bizonyos elemeket csak e társulás segítségével tudna felvenni.

Mindezt végiggondolva talán nem is tűnik túlzónak a minőségromlás aránya. Talán valóban harmincad tápértéket hordoz az a pékipari termék, amelyet egy sajátos tévedés, szellemi tunyaság miatt még mindig kenyérnek nevezünk, holott már régen nem az, egyre kevésbé az. Már a tápanyag nagy részétől megfosztott liszt is ki-kimaradozik belőle, adalékanyagokkal, állományjavítókkal helyettesítik.

Felvetődik a kérdés: hogyan ehetnénk ismét *kenyeret*?

A válasz ott rejlik az elmondottakban. A kenyér készítésének első lépése a megfelelő terület kiválasztása. Ha valaha géppel szántották, célszerű a talajt átdolgozni, mélylazítást alkalmazni, majd pihenni hagyni. Vethetünk bele zöldtrágyának való növényt, amit majd lóval visszaszántunk, esetleg egy-két évre lucernát, hogy a föld kicsit magához térjen, hogy esélyt adjunk a természet öngyógyító folyamatainak. Ezt követően szánthatjuk meg a földet a búza alá, lóval természetesen, esetleg ökörrrel.

Vetni olyan búzafajtát érdemes, mely szépen bokrosodik, magasra nő, s képes kiszorítani a gyomokat, nem szorul vegyszerre. Így nincs más dolgunk csak figyelni, figyelni és segíteni. Hogy hogyan, azt újra meg kell tanulni. Mondják,

hogy ha sokat késett a tél, s a gabona túl magasra nőtt, legettettek belőle. Mondják azt is, hogy ez badarság, a birka tövig lerágná és kipusztítaná a búzát, a nagyobb jószág kitaposná. Igaz lehet ez is, az is. Nemigen akad ma már olyan ember, aki látta volna, mit kell ilyenkor tenni. Lehet, hogy semmit, csak várni a tavaszt, lehet, hogy mást. Aki biztosra akar menni e téren, sajnos, el kell indulnia újra megszerezni azt a tudást, amit ősei évszázadok alatt gyűjtöttek össze, s mi két-három nemzedék alatt eldobtunk.

A következő lépés az aratás. Viaszérletten kell levágni a gabonát, mégpedig kézzel. Gépet éppúgy és épp azért nem engedhetünk a földre, ahogy és amiért a szántásnál sem. A levágott szálakat kékbe kell kötni, s keresztbe rakva hagyni száradni a földeken. Közben ügyelni, jól meg legyen rakva a kereszt, be ne ázzon, el ne vesszen a termés.

Aztán jön a cséplés. Ha a búza jól száradt, ki lehet ütni a kalászból a szemeket. Itt talán engedhetünk a kísértésnek, s gépet is használhatunk. Valamiért azonban úgy vélem, helyesebb lenne nekünk magunknak csépelni a kenyérnek valót. Ha másért nem, azért, amit tizenéves fiam mondott egy kísérleti cséplést követően: ilyenkor érti meg az ember, mit is jelent egy szelet kenyér.

Cséplés után a szelelés következik, ami elválasztja a használhatatlan és a hasznos részeket. A pelyvát, az ocsút, a törmelékét és az egészséges szemeket. Elválík, mi megy a komposztba, mi a jószágnak, mi marad az embernek.

A befejező lépés az őrlés. A megtermelt búzát kár lenne malomba vinni, mert egyfelől nem azt kapjuk vissza, amit beadtunk, másfelől a javát kidobja a technológia. Marad a

házi megoldás, a kézzel őrlés. Sok módszert használhatunk ehhez. A legegyszerűbb az a kézi malom, melyben két nagy kő fekszik egymáson. Az alsó rögzítve egy kör alakú, egyenesfalú tál mélyén. Ezen forog a másik. Az őrlés eredményeként születő darálékot az ember három-négy szítán is átengedi, hogy aztán a legdurvább alól kikerülő részt újra őrölje, a rajta fennakadót pedig a jószágnak gyűjtse be. Az eredmény egy adagnyi liszt lesz, s valamivel kevesebb dara. Nem finomliszt, annál valamivel durvább, s vegyesebb is, de jó kenyeret lehet belőle sütni. S ha mindezt részben vagy egészben, ahogy a körülmények és az ember tehetsége engedi, végigkövetjük, végigszenvedjük, valóban érteni fogjuk, mit is jelent egy szelet kenyér. Pedig a dolog neheze csak ezután jön. Öt-hét kiló búza ilyenén való őrlése egy fél napot vesz igénybe. Az eredmény egy-két hétre való liszt attól függően, mennyit használ belőle az ember. Utána az őrlést ismételni kell, rendszeresen vissza kell térti és forgatni a követ. De ugyanígy rendszeressé kellene válnia a szántásnak, a vetésnek, az aratásnak, a cséplésnek. Ha ez nem történik meg, nem kenyér kerül az asztalunkra, csak élelmiszeripari termék. Valahol persze meg kell húzni a határt, meddig észszerű elmenni. Ha beletörődünk a harmincadnyi veszteségbe, vehetjük boltban is a mindennapi kenyérünket. Ha le akarunk faragni belőle, kezdetjük teljes kiőrlésű liszt vásárlásával és kenyérsütéssel. Ha többre vágyunk, folytathatjuk az aratással, vágathatjuk géppel a viaszérett gabonát, rakhatjuk a keresztet, csépelhetünk kombájnnal és így tovább. De ha valóban kenyeret szeretnénk enni, az egész folyamatot végig kell szenvednünk.

HÍREK

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS március 26-i igazgatótanácsai ülésén került sor szervezeti kérdések megvitatására is. A jelenlévők tudomásul vették Ekler Dezsőnek az Egyesületsből való kilépését és elfogadták az újonnan jelentkezők felvételi kérelmét. Az új tagok: Buella Mónika, Ekler Károly, Eszenyi Ákos, Papp Vilmos és Viczán Tamás. A találkozón adták át a nagyszabeni magyar pavilon pályázatának díjait. A Müller Csaba által tervezett pavilon elvi építési engedélye megvan, várható, hogy a közeljövőben megkezdődik az építés.

A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZET folyóirat és a **SZENT ISTVÁN EGYETEM YBL MIKLÓS ÉPÍTÉSTUDOMÁNYI KARA** konferenciát szervez a XIV. Thököly út 74. alatti épületben május 25-én. A konferenciát a Magyar Antropológiai Társaság kezdeményezte, amely találkozók

sorozatán kívánja felmérni, hogy 1907 óta hogyan alakult annak az impulzusnak a sorsa, amelyet Rudolf Steiner a teozófusok müncheni kongresszusán hirdetett meg és amelyet az elkövetkező száz évben vélt időszzerűnek. A részletes program a *Magyar Építőművészet* (www.m-e-m.hu), az egyetem (www.ymmf.hu) és az *Országépítő* (www.orszagepito.hu) honlapján is megtalálható.

AZ ORSZÁGÉPÍTŐ KÓS KÁROLY EGYESÜLET (Erdély) Csíkszeredán tartotta tavaszi konferenciáját, amelyen a Kós Károly Egyesülés is képviseltette magát. Ebből az alkalomból nyitották meg a szervezet építészeinek kiállítását, amely korábban a miskolci Építészek Házában volt látható. A két egyesület közösen vesz részt Nagyszabeben az Európa Kulturális Fővárosa idei programjának építészeti eseményeiben, az augusztusi konferencián és a Kós Károly és köre munkásságát, külföldi kortársait és mai hatását bemutató kiállítás megszervezésében.

Varga Géza

A FÜGGETLEN SZÉKELY ÁLLAM HUN KORI JELKÉPEI A TUSNÁDI VÁRTETŐN

A közelmúltban több levelet is kaptam villanypostán Jánosi Csaba geológustól, amelyekben általa felfedezett rovásemlékekről számolt be. A rovásejleket a csíki múzeum fiatal munkatársai, régészei is látták. S mert ők is tanácsstalanul álltak a betűk előtt, Jánosi Csabával közösen határozták el, hogy elküldik egy írásszakértőnek. Hátha a közös erőfeszítésnek köszönhetően feltáruhnak a titkaik.

Csomád Vártető

Jánosi Csaba tájékoztatása szerint Tusnád felett, a Csomád-hegység Vártető nevű vulkáni kúpján található Erdély egyik legnagyobb kiterjedésű őskori és kora-középkori vára, amely az Olt tusnádi szorosának Csík felőli bejáratát védi. E szorostól északra a Csíki-medence, délre Brassó és a Tömösi-szoros van.

A hat hektár alapterületű, több mint 1000 m hosszú várfallal rendelkező erődítményben több rovásejles kő van, amelyekkel eddig nem foglalkozott a magyar írástudomány. Korábban ugyan már voltak itt ásatások, de ezek leírása nem pontos. Vastag cserépedények, nagy tárolóedények, bronz karperec, Árpád-kori cserépedény stb. kerültek elő.

A környező falvak: Lázárfalva, Tusnád, Újtusnád és Sepsibükszád híres kőfaragó központok. Hatalmas keresztek, kapubáványok és kertsasok, lépcsők, házak készültek és készülnek ma is a környéken található jó minőségű kőanyagból. A Vártetőn lévő írott sziklák anyaga amfibol és biotit dacit (andezit), jól faragható, az időjárásnak is ellenálló vulkáni kőzet.

A 2-es számú szikla fényképe a Sár Óg Usten ligatúrával és a Nimród tamgával; Jánosi Csaba rajza a ligatúráról

Attila halála után a Vártető különös jelentőségre tett szert. A csíki (azaz csiglemezei – lásd alább!) székelyek és Csaba királyfi hunjai közötti összeköttetést biztosító út legfontosabb erőssége állhatott itt. A Kárpát-medencéből kivonuló Csaba és népe ugyanis a Déli-Kárpátok és a Duna közötti síkságnak az Olt folyótól keletre eső részére vonult vissza a Hun Birodalom szétesése után. Csíkból pedig a Vártető alatti Olt-szakasz mellett, a Tömösi-szoroson át vezetett az elmenekült hunok új területeinek középpontjába (a mai Ploesti és Bukarest környékére) a legrövidebb út. Ez az út huzamosabb ideig (talán a Baján avarjaival együtt történt visszatérésig) biztosíthatott valamilyen összeköttetést Csaba távolba szakadt népe és a székelyek között.

A székelyek tehát a Vártető alatti hadiúton várhatták a hunok visszatérését. A hagyomány ugyan azt állítja, hogy Csaba vitézei a Tejúton érkeznek; de ezt az ellentmondást a kőbe vésett Tejút-jelkép és Nimród tamga feloldja, mert a hadiutat a Tejúttal azonosítja (1. ábra).

Csaba királyfi és visszatérő fiai

A Csaba név a szabír népnév perszonifikálódása, amely eredetileg az Attila halálától Bajánig (108 éven keresztül) önálló szabír dinasztia tagjainak közös méltóságneve lehetett. Az egymást követő szabír uralkodók sorát gyúrta egyetlen alakká (Csaba királyfivá) az avar-hun történetírás és a magyar nép erre épülő emlékezete.

A monda megemlékezik Csaba királyfi két fiáról, akiket apjuk a Kárpát-medence újbóli elfoglalására buzdított. E fiúk egy-egy visszatérő szabír csoportra emlékeztetnek.

Csaba nevének változatai szinte mindenütt feltűnnek, ahol szabírok megfordultak. Ilyen párhuzam az Iránban vendégszereplő, majd onnan a vallási konfliktusok miatt a sztyeppére vonuló Zabergán „szabír kán” neve. Ő kaphatta a Szent Koronát 531 táján Nusirván iráni császártól. Zabergán, végül Baján szövetségesevé válván, 560 táján költözött a Kárpát-medencébe (Csaba királyfi „első fia”).

Csaba nevének párhuzama a Kárpát-medencébe települő bolgár Kuber neve is (Csaba királyfi „második fia”), aki 670 táján telepedett a Kárpát-medencébe. E sorba tartozó párhuzamos név még az Anonymus által a honfoglalók között szerepeltetett Zoárd/Szavárd neve is (akinek

alakjában szintén a második fiú emléke maradhatott ránk). Ilyen név még Aba Sámuel királyunk vezetékneve is, amely név használata a mai napig gyakori.

Csupán a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a szabír népnév Bíborbanszületett Konstantin tájékoztatása szerint a magyarság régi neve. Az avar/abar és a szavar/szabar ugyanazon népnév változatai lehetnek. A szabírok előbb, az avarok pedig valamivel később vándoroltak ki a heftalita hun birodalomból és csak utóbb, a türk fenyegetés hatására egyesültek újra. Népiségüket tekintve a szabírok és az avarok egyaránt magyarok. A szabír népnév tapar formában is használatos volt (lásd erről Patkanov *A szabírok nemzetisége* c. tanulmányát).

Csaba a magyar és a bolgár hagyományban egyaránt magas kort ért meg. A magyar krónikák szerint megérte első fiának visszaindulását a Kárpát-medencébe. A bolgár hagyomány szerint pedig a Csabának megfelelő Irnik 108 évig élt – s éppen ennyi idő telt el Attila halála és Baján bevonulása között. Ezek az egymást támogató adatok nem származhattak külföldi krónikákból, mert ott nyomuk sincs. Az adat forrása az egyaránt hun eredetű bolgár és magyar dinasztia saját (azaz avar-hun) eredethagyománya.

Ezért maradt fenn a székely jelkincsben a tprus (tapar ős, azaz szabír ős) jele (Varga Géza: A tprus jel újabb magyarázatai – válasz Máté Zsolt cikkére, http://www.virtus.hu/index.php?id=detailed_article&aid=11126). A tprus jel példája azért fontos a számunkra, mert kétségtelenné teszi, hogy a székely jelkincs nyilvánvaló nyomait őrzi a szabír korral (azaz Csaba királyfi korával) összefonódó korai székely történelemnek. E körülmény adja a Vártetőn felfedezett rovásjelek jelentőségét is.

Csiglemező

Csiglemező neve különböző alakokban maradt fenn a magyar krónikákban. Kézainál In campo Chigle, a Képes Krónikában in campo Chiglamezey, a Béli Kódexben Chyklamezew, a Teleki Kódexben Chiglamezei, a Pozsonyi Krónikában campus Siglamezei, a Budai és Dubniki Krónikában campus Chigladmezei, Thúróczinál campus Czyglamezew. A krónikák szerint Csiglemező nevezetes hely. Itt gyülekeztek az Attila halála után keletre menekülő székelyek; itt kezdődött a székely nemzet önálló története.

A közelmúltban elhunyt Kristó Gyula (2000/84) még azt tartotta a Csiglemező helynévről, hogy az a székelyek egykori török nyelvének „biztos nyoma”. Hirdette ezt annak ellenére, hogy egyetlen török nyelvben sem fordul elő ez a *csigla* szó; s persze – a finnugrista történelemhámisítók ábrándjain kívül – máshol sincs nyoma a székelyek

„egykori” török nyelvének. Kristó Gyulát csöppet sem zavarta, hogy Németh Gyula (1990/104) egyértelműen leszögezte: A török (csig) szó -la képzős alakja török forrásban nem fordul elő. Nagy János (1879/11) pedig már a *csigla* alakot is eleve hibásnak tartotta: Fölösleges is lévén e helyen fölemlítenem a *k* betű e korban szokásos leírását, mely abból állott, hogy a folyóírásban használt kis *l* szára középhez közvetlenül jobbra kis *e* betű alakú vonás ragasztott. Azaz az *y* helyett *ig-et*, a *k* betű helyett pedig *le-t* olvastak, és így lett a Chyk-ból Chigle.

Számunkra mindebből az fontos, hogy a legendás Csiglemező, ahol a menekülő 3000 székely elsáncolta magát, azonos lehetett a Csíki-medencével. S a medencét védő egyik legerősebb védmű a Vártetőn épült az ott talált őskori vár maradványainak felhasználásával.

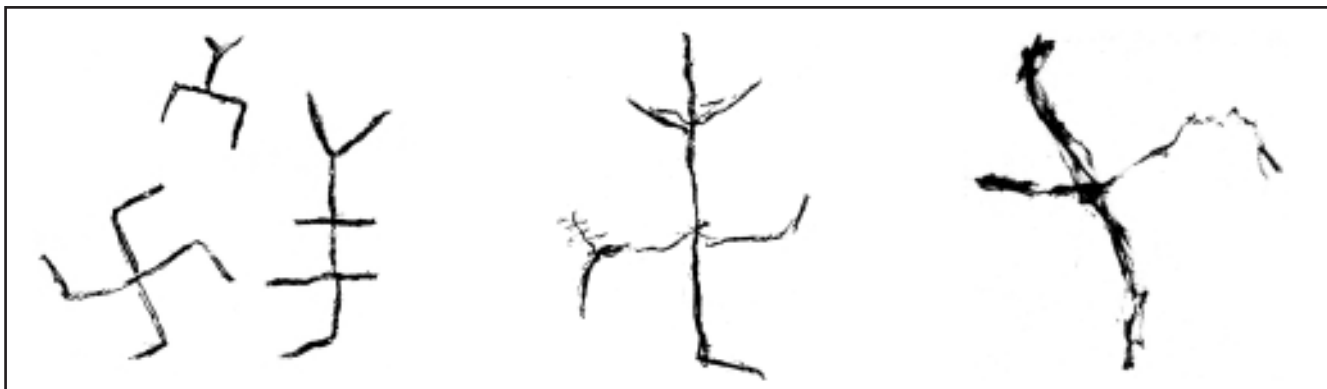
A jelek kora

A hasonló, kőbe faragott jelek korát nehéz megbecsülni. Azt már korábban is jelezték, hogy a Vártetőn ismeretlen és közöletlen írásjelek vannak. Azaz a környékbeliek tudtak a Vártetőn lévő régi rovásfeliratokról – s ez egyfajta garanciáját jelenti a feliratok régebbi keletkezésének. Azt azonban nem tudhatjuk, hogy ez a tudomás meddig ért le az idő feneketlen mélységeibe. Még ha a feliratok ismerete folyamatos volt is a székely történelem ezeröttszáz évén keresztül, ez ma már aligha bizonyítható, ezért a keletkezés pontos korának meghatározására sem alkalmas.

A jelek állapota alapján is következtethetünk a vésés időpontjára, ha a jelek pereme az idővel arányosan enged az idő vasfogának. Egyúttal arra is számíthatunk, hogy igen régi jelek is maradhattak ránk viszonylag jó állapotban. A környéken akadnak e kőfajtához értő mesterek, akik megalapozott következtetéseket alkothatnak a jelek korára vonatkozóan. Azonban ezzel a becléssel is inkább csak a későbbi (néhány évtizedes, esetleg évszázados?) jeleket határolhatjuk el a korábbiaktól.

A vésett sziklák környezetének régészeti feltárása még várat magára. Ha ezek környezetéből pl. áldozati tüzek maradványát képező hamuréteg és hun kori tárgyak égett töredékei kerülnének elő, akkor az bizonyos fogódzót jelentene. Kár, hogy a szokásos helyzet ezekben a székelyföldi várakban a szinte teljes leletnélküliség, mert a sziklák fölött vagy nincs, vagy alig néhány centiméteres a talajréteg s nem sok esély van régészeti maradványok előkerülésére.

A köveken lehetnek későbbi feliratok is, mert a tusnádiak gyakran legettették erre a marháikat. Azonban nehéz azt hinni, hogy a pásztorok kőfaragó eszközökkel jártak volna az állataik nyomában.

További jelek rajza Jánosi Csabától; valamennyi jelnek ősvallási és/vagy uralmi jelentősége van. Balról jobbra: Az Éden térképe (balra lent); a boszporuszi dinasztia tamgáira emlékeztető jel (fent); kettőskereszt változat, Tejútjelkép (jobbra) • Kettőskereszt-változat, tejútjelkép • Egy svasztika torzója (az Éden térképe)

A jelek korát értelmük, alkalmazási körülményeik, írás-rendszeri típusuk és rokonságuk alapján tudjuk meghatározni. A nemzetségjel és a nemzetség ősvallási jelképe feltehetően a nemzetségtől származik s akkor vésték kőbe, amikor azokat rendszeresen használták, általánosan értették és amikor az ismert párhuzamai is keletkeztek.

Vártető jeles kövei

Jánosi Csaba a Vártető három szikláján is talált egymástól jól elkülöníthető írásjeleket, amelyeket részben lefényképezett, részben le is rajzolt. Az így rögzített jeleknek egyelőre csak egy részét küldte el; a továbbiak elkészítését, előkészítését és elküldését későbbre ígérte. Az összes jel felleltározása esetén nagyobb biztonsággal következtethetünk majd a jelrendszerre. Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy a székely írásjeleket és a sztyeppi hieroglifákat ismerő emberek vésték sziklába a jelképeiket és a tamgáikat.

Az első rovásos kövön egy körülbelül méteres hosszúságú szöveg látható (az eddigi jel nagyságokkal számolva ez legfeljebb 5-10 jeltől álló feliratot jelenthet), amelyet Jánosi Csaba évekkal ezelőtt egyszer már lemásolt és lefényképezett, de amelynek dokumentációját még nem tudta

elküldeni. A második kő fényképe és egy (a helyszínen, pauszra készített) rajza a Sár Óg Usten (sarokisten) ligatúrát – a Tejút rajzát – mutatja be. Figyelmet érdemel még az a Nimród tamga előfordulás is, amely ugyanazon a fényképen, az előző ligatúrától jobbra látható.

Jelen tanulmány legfontosabb célja e két jel értékelése.

A harmadik kő rovásjeleinek lerajzolása tavaszra maradt. A kövön egy ismert „négyágú folyó” jelkép (svasztika) is látható, amely az Ószövetségben megőrzött teremtéstörténetre emlékeztet, s amely az Éden isteni középpontjának szimbóluma volt évezredekig. Latin betűknek tűnő jelek is vannak a sziklákon.

A Sarokisten vagy Sár Óg Isten ligatúra

Az ábrákon látható jellegzetes jelmontázs kétségtelenül a Tejút ábrázolása, amelyet a székelyek az Istennel (az isteni triász fiú tagjával, az avar-hun dinasztia és nép ősatyjával) azonosítottak. A ligatúra három ismert székely jeltől áll:

1. A ligatúra alján egy székely S betű van, amely a sarok szó jeléből keletkezett az akrofónia során. A jelforma az északi sarkon elképzelt világhegyet ábrázolja. A mítikus világkép szerint ezen áll az égig érő fa, azaz a Tejút.

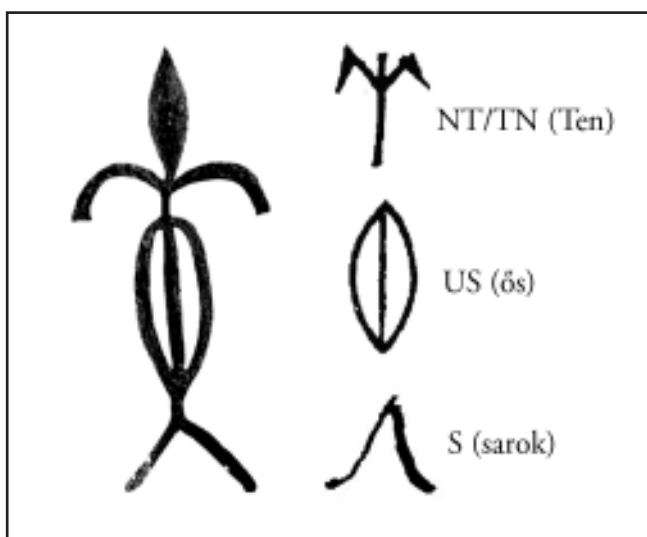

Nimród tamga előfordulások; az ismert párhuzamok uralkodói, törzsi és nemzetségjelként szolgáltak. Balról jobbra: Tusnád Vártető sziklajelei között (a szerző rajza a fénykép alapján) • XII. századi magyar ezüstdénáron • Török törzsek tamgái (Sebestyén Gyula nyomán) • Obi-ugor tamgaváltozat (Bolsze Anyikóvóból)

A 2-es számú vésett szikla

A *sarok* szóban Heraklész neve rejtőzhet. A *sarok* szó eredeti értelme *sár Óg, arany Óg, szár Óg, úr Óg*, esetleg *harag, azaz har(cos) Óg* lehetett.¹ Óg (vö: ág/ég!) király az Ószövetségben Básán uralkodója a sémi népek honfoglalása előtt. Tisztelete az északra vándorló népcsoportokkal kerülhetett a szkítákhoz, akiknek mondai ősapja éppen Heraklész. A *sarok* szó elődje azért válhatott istennévvé

A „sarokisten” ligatúra elemei; a szerző által fénykép alapján készített rajz a ligatúráról (balra), a ligatúrát alkotó székely jelek (középen), a székely jelek jelentése (jobbra)

(vagy fordítva), mert egykor a világ sarkainak kiemelt vallásos jelentősége, gyakran saját istene volt.²

2. A középső jel az US. Az us az ős szavunk régies helyesírású lejegyzése. Ez a jel is az ősapánkat, a Tejút hasadékaiban karácsonykor kelő Napot ábrázolja, tehát szintén istenjelkép.

3. Legfelül az NT/TN jel szerepel, amely az eredeti Ten istennév hangalakját rögzíti.³ A jelforma az égig érő fát ábrázolja, amelyet – Berze Nagy János szerint – a magyar nép Istennel azonosított.

Az egész ligatúrát Sár Óg Usten, sarokisten, vagy hasonló alakban olvashatták ki.⁴ Azaz a ligatúra szójelekből áll, amelyenket a hunok, az avarok és a székelyek rendszeresen használtak.

A ligatúra párhuzamai

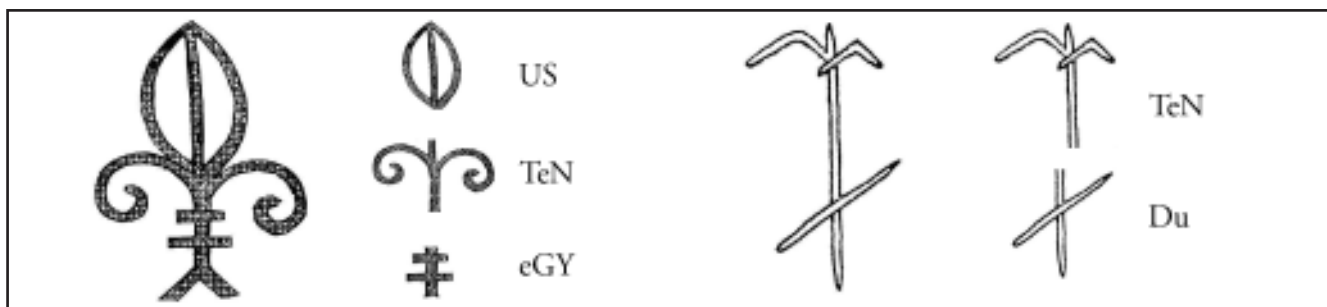
Egy székely változata (az Egy Usten ligatúra) megtalálható az énlakai unitárius templom mennyezetkazettáinak sarkaiban; egy másik székely változata (a Du Ten ligatúra) pedig a székelyderzsi rovásírásos téglák közepén (kép). Legismertebb megfelelője a magyar címer hármashalmon álló kettős keresztje, amely az égi eredetű királyi (állami) hatalom jelképe a hun kor óta. A jeltípus előképei és párhuzamai (ábra) a Yazilikajai hettita sziklapantheonban, szibériai, mongóliai és khorezmi sziklavészeteken, egy hun nagyszíjvégen, az avar nagyszentmiklósi kincsen, a magyar koronázó palást képszerkezetében és a magyar címerben is szerepelnek (Varga/2005/76). S ezzel koránt sincs kime-

¹ Vö. a sumér-akkád *sar*=király, vagy a hurrita (harri) népnév harcos jelentésével.

² A székely S jel két jellegzetes helyzetben szerepel a világmodellekben: a szemlőnézeti világmodellekben (az eget tartó fa ábrázolásain), a forgástengelyként felfogott világfa tövében. A most vizsgált ligatúra is e körbe tartozik. Más esetekben a felülnézeti világmodellek sarkaiban találjuk meg a székely S rovásjel változatait. E két szerep világossá teszi, hogy az S rovásjel csak a *sarok* szó jeléből alakulhatott ki. Ugyanis csak a *sarok* szavunk jelenti a forgástengelyt (például az ajtószarkok esetében) és egyúttal az asztallap sarkait is. A hunok saroktisztelétét a budapesti hun jelvény és felirata bizonyítja (<http://hunjelveny.uw.hu/>).

³ Az eredeti Ten istennév megőrződött a Marsigli-féle rovásnaptár szövegében; ott nem szójellel rögzítve, hanem betűzve maradt ránk. Párhuzama a kínai *tien*=isten, ég, a japán *tenno*=istencsászár és az etruszk *Tin*, *Tinia*, a főisten neve. Változatai a *Du* és a *Dana*, amelyek *Eneidubeliánus* vezér nevében és a *Dana verjen meg* mondásban őrződtek meg.

⁴ A legalsó (hegyet ábrázoló) jellel kapcsolatban két hipotézist is meg kell említenem, amelyeknek azonban kicsi a valószínűségük. Az egyik, hogy amennyiben a hegy csupán a talapzat szerepét töltötte be (ilyen feltevés a kettőskereszt alatt lévő hármashalommal kapcsolatban született már a heraldikai irodalomban), akkor az olvasatban nem játszhat szerepet, s a ligatúra olvasata csupán *Isten* lenne. Egy másik feltevés szerint ez a hegy nem az S rovásjel megfelelője, hanem egy hármashalom (ez esetben a ligatúra értelme *Isten országa*).

Vártető „sarokisten” ligatúrájának énlakai (Egy Usten) és székelyderzsi (Du Ten) párhuzamai

rítve a párhuzamok sora, mert ide tartozik a halmon álló kettőskereszt alakú kínai wang=király jel is (Varga/1999/63), e körbe tartoznak a jelszerű Tejút ábrázolások Eurázsiaiban és Amerikában, s végső soron a szibériai sámánfák is.

A párhuzamok segítségével felismerhetünk néhány közös vonást. Összetartozó, nagy területen elterjedt őshagyományról, széles körben ismert jelszótár jellemzőiről van szó. Mindegyik jel ősvallási jelentőségű szójelekből álló ligatúra. A szójelek a magyarok Istenének régi nevét (Ten, Du), vagy az Isten jelzőit (Egy, Ős, Sár, Úr, Óg, Ég) jelölik. A ligatúrák a Tejúttal azonos égis érfát ábrázolják; tövében hegygel,⁵ tetején az Isten lakhelyével. Az égis érfát ábrázoló ligatúra elemi jeleit szükségképpen függőleges tengelyen helyezték el; esetükben az írásirány függőleges. A ligatúrák elemi szójelei (a hármashalom kivételével) székely rovásjelekkel azonosíthatók. Az így elolvasható, magyar szavakból álló kifejezések és mondatok a magyar ősvallás névanyagába, jel- és hiedelemrendszerébe illeszkedő rendszert alkotnak. Némelyik változat uralmi jelkép, mert a jel az ősvallási tartalom miatt alkalmas az uralom legitimálására.

Ezek az ismert emlékek ugyanazt a délről a sztyeppre, majd onnan a Kárpát-medencébe ívelő több ezer éves utat rajzolják meg, amelyet fentebb a sarok szó kapcsán már vázoltunk. Ezt az utat járta be a ligatúra, az ősvallás és a nép is. Úgy gondoljuk, a ligatúra fenti értelmezése önmagát erősítő rendszert alkot.

A vártetői Nimród tamga

A Nimród tamga az Orion csillagkép (Nimród ősapánk) övének, hímtagjának és két kardjának rajza – azaz a jelkép az ősapa legfontosabb attribútumaiból áll (3. ábra). A nemzetségi jelnek kitűnő párhuzama van a bolgár-török tamgák között, az obi-ugor területeken megtalált egyik

keleti ezüsttárgyon (amelyen hun vagy szabír hatásra készült a rajz), a török törzsek tagjai között, egy XII. századi magyar ezüstdénáron, sőt a hun eredettudattal rendelkező svájci anniviárdok családjelei között is (Varga/1999/III). Ezek a formailag is közelálló; nemzetséget, törzset, uralkodó dinasztiát jelképező előfordulások a hun kortól az Árpád-házi királyok koráig ívelnek s a hun eredettudat írásos (hieroglifikus) bizonyítékai.

Orion (azaz Nimród), az égi szarvasvadászat egyik szereplője, a fiaival (a Gemini, magyarul Ikrék csillagkép, azaz Hunorral és Magorral) úzi a Tejúton menekülő csillagszarvast. A csodaszarvas-monda a boldogabb új haza és a dinasztia sikerének ígérete. Ez a hunok által is ismert monda eredményezhette, hogy Vártetőn ugyanazon köre rajzolták a Tejút és az Orion jelképét.

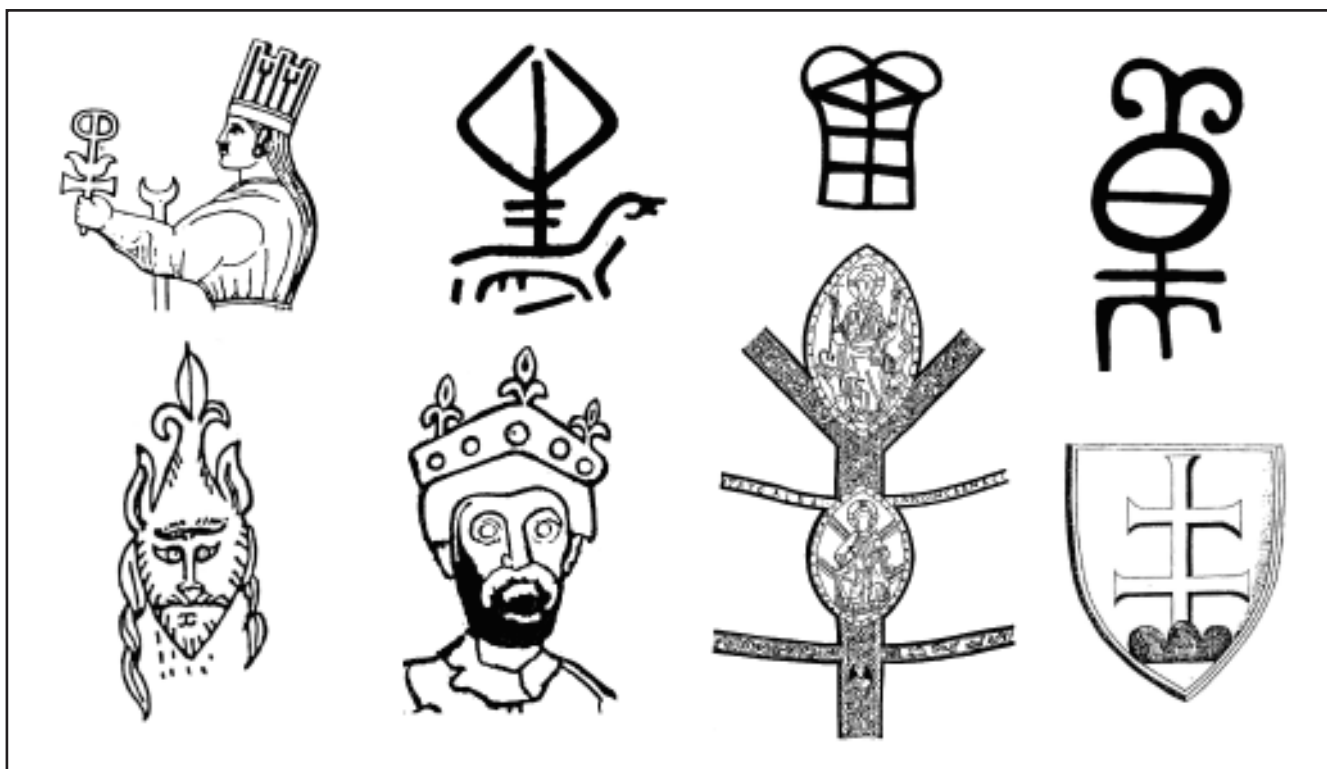
A Nimród tamga és általában az Orion tisztelete igen régi előzményekre megy vissza, ezért a formai változatainak se szeri, se száma Eurázsiaiban. Az előzmények korára jellemző, hogy a közép-amerikai indiánok is nagy vadásznak tartják az Oriont – azaz a mítosz kőkori eredetű lehet, mert az indiánok ősei még a kőkorból mentek át Amerikába. A hun kor utáni sztyeppén több hun-utód néptörzsek is alkalmazhatta e tamgát, így kerülhetett az obi-ugorokhoz és a török törzsekhez is.

Véggövetkeztetés

Visszatérve a vizsgált jelkép-előfordulásokhoz, megfogalmazhatunk valamit e vártetői jelképekről is. Láttuk, hogy e jeleket használták a hunok, az avarok; s az avar-hun örökséget őrző örökösök: a székelyek és a később visszaköltöző magyarok is. A jelek a középkori krónikáinkból ismert hun történet illusztrációi. Jelenlétük összecseng azzal, amit a magyar ősvallásról, jelkincsről, történelemről a nem finnugrista kutatás és a nemzeti hagyomány alapján ismerünk.

A vizsgált jelképek a székely nemzet születésének és önálló államiságának a tanúi, az Attila halálát követően Csíkba (Csiglemezőre) menekült székelyek uralmi jelképei a 400-as évek második feléből, vagy az 500-as évekből.

⁵ Ezeknek a feltételeknek megfelel a magyar címer hármashalmán álló kettőskereszt is, amelynek értelme: *Egy (Isten) országa*. Mivel a kettőskereszt alkalmazása a hun kor óta kimutatható, ez a párhuzam is azt valószínűsíti, hogy a Vártetői ligatúra a székelyek (Istenre utaló) uralmi jelképe volt Csaba királyfi idejében. (Varga/1999/63)

A ligatúra további párhuzamai: fent, balról jobbra: hettita sziklarajz • őskhorezmi sziklarajz • hun szíjvég • mongóliai sziklarajz; lent: nagy-szentmiklósi kincs • Szent István a palástról • a palást képszerkezete • Bajor Ottó címere

IRODALOMJEGYZÉK

Kristó Gyula: A székelység eredete. Székelyföld, 2000/4.

Nagy János: A székelyek scytha-hún eredetűsége s az ellenvélemények. Kolozsvár, 1879.

Németh Gyula: Törökök és magyarok. Kőrösi Csoma Társaság – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp. 1990.

Patkanov, K. P.: A szabírok nemzetisége. Ethnographia, XI/ 8. szám. 1900. (http://www.orszagepito.hu/j_irasok/sp_a_szabirok.pdf)

Sebestyén Gyula: Rovás és rovásírás. Bp. 1909.

Varga Géza: A tprus jel újabb magyarázatai. válasz Máté Zsolt cikkére, (http://www.virtus.hu/index.php?id=detailed_article&aid=11126)

Varga Géza: A magyarság jelképei. Írástörténeti Kutatóint., Bp, 1999.

Varga Géza: A székelység eredete. Írástörténeti Kutatóint., Bp., 2001.

Varga Géza: A budapesti hun jelvény rovásfelirata. 2007. (<http://hun-jelvény.uw.hu>)

AZ ÉPÍTÉSZET-BIOLÓGIAI EGYESÜLET 2007. évi rendezvényei (a kurzusokat Somlói Lajos vezeti)

1. április (28) 29. – május 1. • A szív zarándokútjának újra megnyitása. (Őrtilos, Szt Mihály-hegy, ... Dobogókő) Vendég: B urucs Zoltán, Szőke Lajos.

2. Május (25)-26-28. • Az ősi magyar növényi elixírek alkímiaja. (Szt. László-domb) Vendég: Szőke Lajos.

3. Július (22)-23-29. • Barangolás Gömörország épített és tájtemplomai között. (Mária-hegy, Márkusfalvi kőgomba, Áji-szurdok, Zejmár-szakadék, Holló-szikla, Tű és a Szószék, Tarkó, a Szádelői-völgykatedrális, a martonházi arragonit-barlang, a hizsnyói, a zsigrai, a martonházi, a restéri és a csetneki templom, Krasznahorka és Szepes vára)

4. Augusztus (17)-18-20. • Az agyag magasrendű intelligenciája; gyógyereje és külső-belső használata. (A kurgán vagy

kunhalom, mint a rónaság szeméremdombja) Vendég: Born Gergely.

5. Október (20)-21-23. • Rügyterápia: a fák rügyeiből készülő elixírek. (A Ság-hegy energiarendszere, a pápóci kerektemplom)

6. December (29)-30-31 – január 1. • Apiterápia; a méh doktorandusza gesztenyevirágból. A gesztenyefa szellemisége, energiája, a gesztenyeméz, és az erjesztett virágpör. (Az Asztalkő, Írott-kő és Kalapos-kövek energetikai rendszere)

Részletes információk, feltételek, jelentkezési lap a szervezőktől kapható: net572@t-online.hu • Somlói Lajos H-9516 Vönöck, Kossuth Lajos u. 118. 95/485 264 • Holecz János H-2030 Érd Liliom u. 6/3. 23/374 829 • Horváth László H-1399 Budapest, Pf.: 701/218. 30/970 7531

WRIGHT ÉS A MAGASHÁZAK

Kezdetek

Az elektromos meghajtású felvonó feltalálása 1889-ben a vas és az acél építészeti alkalmazásának elterjedésével együtt lehetővé tette a magasházak megszületését. Addig az időpontig a világ legmagasabb funkcionális épülete egy New York-i 7-8 emeletes épület volt (talán ennek hatására épült meg a budapesti New York-palota), ha nem számítjuk ide a gótikus katedrálisokat és a piramisokat.

Louis Sullivan, az úttörő amerikai építész 1890-ben megépíti Amerika és egyben a világ első acélszerkezetű magasházát, a *Wainwright Building*-et. A nyolc emeletes épület – szakítva a történelmi hagyományokkal – teljesen acélvázalattal épült, a légies ornamentikával díszített nehéz téglafalak utólag kerültek az épület homlokzatára. Sullivan egy 1896-os tanulmányában foglalkozott a magasház művészi megformálásának gondolatával, ebben az évben épült meg a *Guaranty Building* Buffalóban, mely már 13 emeletes volt, és a korábbi megoldást folytatta. A különleges, előregyártott egyedi ornamentika is a vertikális hangsúlyozta. Az alsó szinten üzletek, az épület közepén irodák, legfelül épületgépészeti helyiségek kaptak helyet, ez adta a később épített magasházak tipológiáját. A magasház prototípusa tehát megszületett, egyben megszületett az új nagyváros is. Az 1899-ben épült *Carson-Pirie-Scott* áruház egy forgalmas csomópontban állt Chicagóban, bár építéskor még nem jártak az utcán gépkocsik.

Sullivan óriási hatással volt a kortárs építészekre, különösképpen az ifjú Frank Lloyd Wrightra, aki őt meste-

rének tekintette. Sullivan a magasházban olyan új, romantikus lehetőséget látott, ami az amerikai városok sziluettjét újraértelmezi. Wrightot megragadja az új amerikai építészet megteremtésének lehetősége, de nem épít magasházakat. Mélyebben értelmezi mesterét: olyan építész akar lenni, aki megéri a korát és kifejezi azt, formálja a társadalom épített környezetét, új formákat adva a bontakozó új igényeknek. Sullivan után Wright az a formaújító, úttörő építész, kulturális hős, aki megéri a nemzet lelkét, és zseniálisan formába tudja önteni az új gondolatokat. Wright a horizontalitás, a családi ház, a föld, a jólét, a biztonság felé fordulva alkotja meg a préri-házakat, az új amerikai életformát reprezentáló lakóháztypust, mely szakít a viktoriánus sorház-dobozokkal, és új irányt ad az építészetnek. A horizontalitás, a „Föld-vonal” szinte egybeforr Wright nevével, de Wright vertikális iránti rokonszenvét példázza az 1896-ban saját maga számára épített Rómeó és Júlia szélatorony és számos iparművészeti alkotása is.

Korai magasházak

Az 1912-ből ránkmaradt vázlat (Press Building, San Francisco) még erős Sullivan-i hatást mutat, bár a tervben maradt épület jóval magasabb mint a mester megépült épületei. Wright következő magasház-terve csak a húszas évek közepén, az Art Deco korszakában születik (*National Life Insurance Building*, 1920-25, Chicago). Ebben az időben Wright egyik legtalányosabb művészi korszakát élte, foglalkozott szövetszerkezetes épületekkel, az előregyártás technológiájával. Erre az időre esik, hogy saját építészete

Balról jobbra: Louis Sullivan: *Wainwright Building* (1890); Frank Lloyd Wright: *National Life Insurance Building* (1924); *St. Marks in the Bouverie Apartment Tower*, New York, (1929); *Usonia* terve

számára felfedezi a Nyugat (Kalifornia) és a Kelet (Japán) építészetét, Európában és Japánban él egy ideig, s igyekszik korábbi, sikeres Oak Park-i korszakát meghaladni. Ekkor jut azokhoz a felismerésekhez, amelyek megérlelik meggyőződését, hogy a hagyományos város felbomlóban van, az új technikai lehetőségekkel (autó, kommunikáció) élő emberek elhagyják a várost és birtokba veszik a vidéket. Wright a decentralizációban, a demokráciában, a szabad individuumban hitt szemben Le Corbusier és a nemzetközi modern mozgalom eszméjével, a centralizált nagyvárossal, a tömegtermeléssel és egységesített tömegépítéssel.

1929-ből származik a markáns stílusjegyeket tükröző *St. Marks in the Bouverie Apartment Tower* (New York, Manhattan, 1929). Wright nem a magasházak ellen volt, hanem a hatalomkoncentráció, a monopolhelyzet, a telekspekuláció ellen. Az volt a véleménye, hogy a felhőkarcoló, mint a független erőfeszítés példája, lehet felemelő és a büszkeség tárgya. Egy magas ház önmagában lehet szép, gazdaságos és kívánatos – amennyiben nem zavarja az alatta és környezetében élőket, nem fokozza elviselhetetlenül a sűrűséget. (*The Living City*, 1958.)

Ebben az időben kezdődött el a felhőkarcolóépítési verseny, az Art Deco *Chrysler Building* csak két évig volt a világ legmagasabb épülete, a vezető szerepet hamar átvette az *Empire State Building*, amelyet azóta is újabbak és újabbak követnek.

Broadacre City

Ekkor jelenik meg Le Corbusier *Ville Radieuse* elmélete, és vele a magas lakótömbök, melyeket Wright határozottan elutasított. A modern építészet kettéágazik, Wright megalapítja az organikus iskolát. Az organikus város új eszméje, a *Broadacre City* hatalmas modellben ölt testet, melyben megjelenik a felhőkarcoló is, szabadon állóan, egy zöld park közepén, elutasítva a Manhattant jellemző

zsúfoltságot és koncentrációt. Broadacre víziójában Wright új Amerikája, *Usonia* ölt formát. Wright új közlekedési eszközöket is tervezett, kidolgozta az új felhőkarcoló prototípusát, a központi magra szerkesztett konzolos-függönyfalas magasházat, de teljesen újradefiniálta a lakóházat, a közlekedést, a középületeket is.

Az organikus felhőkarcoló emlékeztet a befogott tűre, a sudár fenyőfára, az emberi gerincoszlopra, konzolos erőjátékának köszönhetően rendkívül magas lehet, mert gazdaságos a teherhordó szerkezet, és változatos, szabad formálást tesz lehetővé. A központi magban futó liftek, közlekedők és gépészeti vezetékek rejtve maradnak, a transzparens, könnyű homlokzatok a födémek széléről függenek. Az egész felhőkarcoló könnyed, lebegő hatást kelt.

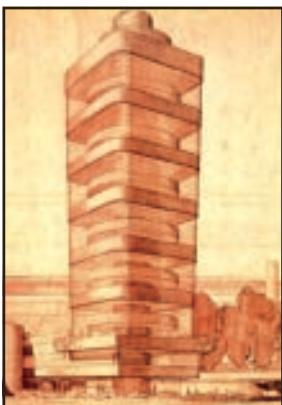
Wright víziója nem volt azonos a később bekövetkezett szuburbanizációs jelenséggel, 70 évvel később úgy látjuk, hogy sokmindenben igaza volt, víziója megvalósításra vár.

Megvalósult példák

Wrightnak két toronyháza épült meg. A Johnson kutatólaboratórium tornya 1944-ben. Itt tisztán alkalmazhatta korábbi alapelveit, a mélyen, túszerűen befogott alapot, a központi, rejtett vasbeton teherhordó magot, melyben a függőleges közlekedés történik, a konzolosan, legyezőszerűen kinyúló vasbeton födémlemezeket, az azokra függesztett, könnyűszerkezetes függönyfalat. A közbenső galériás szintekkel együtt 14 emeletes torony úttörő jellegű volt, lehetővé tette a lekerekített formát, és elsőként alkalmazott a homlokzaton Pyrex üvegcső burkolatot.

A másik, igazi toronyház, a *Price Tower* Oklahomában, Bartlesville-ben épült meg 1956-ban. Wright úgy írta le ezt az épületet, mint egy fa, amely kiszabadult a zsúfolt erdőből. Az organikus felhőkarcoló elvén épült gyönyörű torony 19 emeletes, eredetileg lakó és irodaház volt, jelenleg művészeti központ és szálloda. A művészien formált homlokzat

Balról jobbra: Frank Lloyd Wright: *Johnson Laboratory Tower* (1944); *Price Tower*, Oklahoma (1956); Santiago Calatrava: *Turning Torso*, Malmö (2005); *Fordham Spire*, Chicago, terv

Frank Lloyd Wright: *Price Tower*, homlokzatrészlet

gazdag rézburkolattal készült. Újszerű, hogy lakóegységek is helyet kaptak benne. Ezzel megtört az a gyakorlat, hogy csak óriáscegek irodaházainak épülnek felhőkarcolók. A hagyományos felhőkarcolók két dologra koncentrálnak: hogyan kapcsolódik a toronyház a földhöz és hogyan érint az eget. Ami közben történik, monoton ismétlődés. Wrightnál a hangsúly a középrészen van, ez nem jelenti azt, hogy nincs megoldva az alja és teteje, inkább, hogy az igazán érdekes történések középen vannak.

Késői tervek

Számos vertikális motívummal találkozunk Wright utolsó művészi periódusában. Így a Los Angeles-i *Anderton Court Shop* (1952), a *Marin County Civic Center* tornya (San Fran-

cisco, 1957), a *Monona Center* tornyai Madison-ben (maga a központ 40 évvel később megvalósult, de a tornyok nem épültek meg). Felhőkarcoló-terve, a *Golden Beacon Apartment Tower*, (Chicago, 1956) szintén nem valósult meg eddig, mint ahogy nem épült meg az 1956-ban tervezett *Mile High* nevet viselő Illinois Center sem.

Ez utóbbi épület Wright, és minden idők legmagasabb tervezett épülete. 528 emelettel, 1600 méteres magasságával minden rekordot megdöntött. Az alapelvek ugyanazok, mint korábban, de a *Mile High* mellett minden addigi felhőkarcoló eltörpült.

Jelenkor

Az utóbbi évek, évtizedek felhőkarcoló-építési tendenciáiból egyetlen építész emelek ki: Santiago Calatrava spanyol építész-mérnök-művész munkáit. Hozzánk térben és időben is legközelebbi toronyháza, a malmói *Turning Torso*. Az épület Koppenhágából is látható jó időben. A 190 méter magas, 57 emeletes épület Wright organikus felhőkarcolójának elvei alapján épült 2005-ben. Wrightot követi funkciójával is: lakóház. Az épület 9 egymásra helyezett, egyenként 5 emeletes egységből áll, mindegyik szint elfordul az alatta levőhöz képest, összességében 90 fokot. Ezt az elfordulást a korábban említett konzolos erőjáték teszi lehetővé. Azóta Calatrava több tervét inspirálta ez a felhőkarcoló, ilyen az *Infinity Tower* Dubaiban, és a Chicagoba tervezett *Fordham Spire* is. A meglepő formájú, spirálisan csavarodó és felfelé keskenyedő felhőkarcoló tervein jelenleg is dolgoznak, 2007-ben kezdődik a kivitelezés és 2010-re megépül Amerika legmagasabb felhőkarcolója, a 610 méter magas, 124 emeletes lakótorony.

A Kós Károly Egyesülés tagjai, évtizedeken át tartott kurzusainak hallgatói ünnepelték március 3-án KÁLMÁN ISTVÁNNAK, az Egyesülés egyik alapítójának hetvenedik születésnapját. (Bata Tibor felvételei)

HÍREK

ADALÉK A BALATON-HADMŰVELETHEZ •

„Február 16-án a Magyar Tudományos Akadémián értékelő beszámolót tartottak a Balaton védelmét szolgáló középtávú kutatási terv (2003-2007) alapján, az MTA valamint az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium közötti megállapodás keretében végzett Balaton kutatások 2006. évi eredményeiről.

A Balaton vízminőségének javítását célzó beavatkozások, és az ezeket megalapozó jogszabályok döntő többsége a tó ökológiai állapotának folyamatos feltárása során született, közvetlenül hasznosítható tudományos eredményeken alapul. Ezek jelentősen hozzájárulnak a turizmus, és ezáltal az ország gazdasági bevételeinek növeléséhez. Egyetértés van arra vonatkozólag, hogy a Balaton kutatások további, folyamatos támogatására szükség van. A koordinálás feladatait az MTA a Balaton Fejlesztési Tanáccsal és az illetékes tárcákkal kialakult jó együttműködésre építve a továbbiakban is vállalja.” (Idézet az MTA honlapjáról)

Az egyik előadó, Farkas Anna (MTA Balatoni Limnológiai Kutatóintézet): *Balatoni és kis-balatoni kéalgák toxikusságának vizsgálata* című előadása ismertette a toxikológiai vizsgálatok eredményét, amely szerint a Balaton vizéből vett tavalyi egyetlen (!) szezonális mintavétel számottevően toxikus volt.

A hírhez Czigner László az alábbi magyarázatot és kiegészítést fűzte: Az egy év alatt vett összesen 10 mintából 3 számottevően toxikus = 30 %. (A 30 %-os jelző azt mutatja, hogy a kísérleti állatok 30 %-a 24 órán belül elpusztul.) Megdöbbentő, hogy a keleti medencében csak egyetlen, ugyanilyen toxikusságot mutató mintavétel történt. A 2006-os anyaghoz csatoltak néhány további, erős toxicitást mutató mérési eredményt, mintavételi időpont és hely megjelölése nélkül. Érdeklődésemre a szerző elárulta, hogy a minta törzsszámából következtethetően ezek 1995-ből és 1996-ból, Nemcsók János idejéből származnak.

A *Nemcsók-féle* angolnapusztulás (amely mindenki szerint idegmérgezés eredetű volt) éppen a keleti medencében történt. Tehát tudtak róla, hogy toxikus a Balaton, mégis félretájékoztatták a Horn-kormányt és azóta az összes többi, mindenkit azzal etetve, hogy az átlátszóság kiváló vízminőséget jelent. Most az Akadémia szolgáltatott bizonyítékot, hogy 12 éve helyesen állapítottam meg a diagnózist, csakhogy a diagnózison kívül én a megoldást is tudom.

A **HOLNAP KIADÓ** sorozatának kilencedik köteteként decemberben jelent meg Várallyay Réka könyve Komor Marcell és Jakab Dezső munkásságáról. A könyvet az építészpáros egyik nemrég felújított épületében, a Rákóczi úti Palace szállóban mutatta be a kiadó, idén a legjelesebb épületeiket őrző városokban, Nagyváradon, Marosvásárhelyen és Szabadkán kerül sor egy-egy bemutatóra.

RÁCZ ZOLTÁN építészeti munkáit, épületeit és terveit mutatta be márciusban Debrecenben a Dóczy Gedeon Református Gimnáziumban rendezett kiállításon.

AZ ARCHITECTURE WITHOUT ARCHITECTS című 1968-as New York-i kiállítás rendezője és katalógusának szerzője, Bernard Rudofsky életművéből rendezett kiállítást a bécsi Építészeti Centrum. A spontán és hagyományokon alapuló építészet talán legismertebb és legteljesebb gyűjteményének szerzője (könyvének egyik előzménye Sybill Moholy Nagy 1964-es munkája) az öltözködés és az életmód kapcsán is úttörő jelentőségű, a figyelmet alapvető kultúrtörténeti összefüggésekre irányító kiállítások és kötetek alkotója, a korai modern villaépítészetben is példaszerű művek tervezője.

Március 13-án, életének nyolcvanadik esztendejében elhunyt a Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség elnöke, a Falufejlesztési Társaság alapítója és szellemi atyja, **KEMÉNY BERTALAN**.

A 2006. decemberében Kós Károly díjjal tüntették ki **KRIZSÁN ANDRÁST**, a 2007. évi Ybl-díjasok között között **ZSIGMOND LÁSZLÓ** részesült a legrangosabb építészeti elismerésben. Az *Országépítő* olvasói nevében örömmel köszönti őket a Szerkesztőség.

Petrik Emese

BELSŐ SZELLEMI TÉRÉPÍTÉS

– van Gogh rajza kapcsán –

Mindig az összefüggések megnyilatkozásakor beszélünk fényről. (Jochen Bockemühl)

Vincent van Gogh képeinek, rajzainak misztériumvilága önmagunk létformáit villantja fel. Ráérezhetünk, értelmezhetjük vállalt életutunkat, annak döntő állomásait: az örök ember lélekfejlődésével és próbatételeivel járó érzelmi-minőségi váltások ritmusjátékát. A fekete fehér kontraszt színvilág az érzelmi kövületeink stációit rajzolja körül. Egy-egy részletben arcedőben, tekintetben benne rejlenek emberi gyengeségeink, melyeket a teremtés óta ismételve újra és újra megélünk. A rajzok emberi mivoltunk tükörképei: tudatosítanak, katarktikus élményt váltanak ki.

Az örökkévalóság kapujában című alkotás összefüggésrendszerének központjában az ember van. A kapuban – az átváltási forma előtt – az önmagába forduló, arcát tenyerébe temető, tekintélyes kort megélt ember magába roskadva ül, az élet terhe alatt meggörnyedve. Arcvonásai, ha mutatná, tükrözhetnék az összegzés érzelmi állapotát. Az anonimitás révén egyidejűleg több érzelmi sík vetül ki. A kapu szimbólumvilága megéled. Carl Jung megfogalmazásával élve:

a valódi találkozás Istennel mindig az én megsemmisülésével jár! Olyan emberi minőségében ért a kapu elé, amikor az ember saját logikai, értelmezési és igazságérzete mérlegre kerül. Tudatosodik benne a jézusi érzés, hogy Péter, Júdás, az embertömeg és az Atya is elárulta. Szembesül emberi gyengeségeivel: őt uraló kudarcaival, sérelmeivel, csalódásaival, reményvesztettségével, szeretetteljesége megélésének hiányával. Ahhoz, hogy a férfi megszülessen, a fiúnak meg kell halnia. A rajz többletjelentésében

a férfi megszületése is benne rejlik a fiú meghalása révén. Ez fakasztja fel a megtisztulás könnyeit. A fiú meghalásának folyamata bukkan fel érzelmforrásként, gondolatvilágában pedig végigpereg a férfi-lelkiség első feladata, tisztázni, kik vagyunk, és megérteni: valójában az szolgál bennünket eszközeivel a megtisztulásunkban, ami éppen hiányzik belőlünk. Az ábrázolt pillanat magába sűríti önismeretünket, megtalált középpontunkat. Többlettartama

abban is megmutatkozik, hogy személytelen a kép (férfivonalon a teremtőerő a fiútól, apától, nagyapától, dédapán át az istenig vonul). Az arcnélküliségen az apafájdalom is átsugárzik, a férfileleknek az a sebzettsége, ami az Atyától való megfosztottságot jelenti, ami az atyahiany élményéből ered. A biológiai apa léte meglévő tapasztalásként mindig megvan, de megtalálja-e vajon magában a valós férfierőt? Hiszen a tekintély ténye is ebből az érzelmi körből sarjad! Merte-e megosztani lelki életét, gondolatait, érzéseit, álmait, sebeit saját fiával? Az apasebet csak maga a férfi gyógyíthatja azáltal, hogy feldolgozza a sérüléseket, amelyeket kap, valamint felnőtt és megbocsátó viszonyt alakít ki az atyával. Az ember királyi jelleme azt kérdi, mennyire képes ön-

maga birodalmát, megélt életét rendszerben látni. A harcoss jellem mérlegeli a megtett küzdelmeket. Az átgondolást segítő bölcsesség a sötét és a világos oldalt szembesíti. Segít, hogy azzá válhassunk, akik valójában vagyunk: vállaljuk önmagunkat és tetteinket. A szeretet átnemesítő ereje, az örökké sugárzó fény a fájdalom elfogadását, megélését teszi természetessé. Szívrítmusban együtt dobbanva az univerzumi bölcsesettel: megéljük-e életünket az örökké élő örökkévalóságban...

Gerle János

ÚTIJELENTÉS

Velence – Ljubljana – Dornach

Én utazás közben érzem igazán otthon magam, otthon a saját bőrömben, mert az ismeretlenségben magamra vagyok utalva, átélhetem, hogy elszakadok minden megszokott kötöttségtől és teljes nyitottsággal fogadhatom a váratlan élményeket. Ezek között az élmények között mindig akad olyan, amelynek lényege, hogy megosszam másokkal, amelyben épp azért részesültem, hogy közvetítem mások felé. Ilyenekről szeretnék most beszámolni.

2006 októberében módomban volt meglátogatni a velencei építészeti biennálét, ahol, mint a 2000. évi magyar kiállítás nemzeti biztosa, akit Velencéhez és a biennáléhoz nagyon mély kapcsolat fűz, különös érzékenységgel néztem körül. Az Arsenalban, az egykori kötélverő műhely hosszú csarnokában volt a Cities (Architecture and Society) című, ezúttal, kivételesen, közvetlenül a főkurátor által rendezett egységes kiállítás.

2006-ban lépte át a Földön a város lakók száma az össznépeség ötven százalékát, 100 évvel ezelőtt ez az arány még tíz százalék volt, s az ENSZ statisztikái szerint 2050-re eléri a 75 százalékot. Ez a városi népességrobbanás a városok szociális helyzetében, a város morfológiájában, a táj és a város kapcsolatában soha nem képzelt méretű változásokat idéz elő. A biennáléra ezért hívták meg főkurátornak a téma egyik vezető szakemberét, az angol Richard Burdettet, hogy ő mutassa be a látogatóknak a kihívás jelentkezési formáit, mértékét és a követhető lehetséges irányokat.

2000-ban Massimiliano Fuksas volt a főkurátor, ő jelölte meg a biennálé témájaként a várost és az építészetben szükségessé vált etikai hozzáállást, és a magyar pavilon kiállítása volt szinte az egyetlen, amely – természetesen a Kárpát-medence városait érintő urbanisztikai problémák szintjén – felelősséggel igyekezett foglalkozni a kérdéssel. Most az egész biennálét meghatározó, elképesztő előkészítő munkát felvonultató bemutató elsősorban arra volt képes, hogy érzékeltesse a probléma súlyát, az építészet egészén belül az urbanisztikai kérdések elsőpró arányát. 16 világváros (Barcelona, Berlin, Bogotá, Caracas, Isztambul, Kairó, London, Los Angeles, Mexico City, Miláno, Mumbai, New York, Sao Paulo, Shanghai, Tokió, Torino) példáján mutatták be, hogy milyen a városfejlődés üteme az

utolsó száz évben, milyen szociális feltételek közé kerülnek az új város lakó tömegek, milyenek az egyes városok közlekedési rendszerei, bűnözési mutatói, üzleti ellátottsága, lakásviszonyai stb. Mindezeket a kérdéseket az egyes városok szakértői csoportjai dolgozták fel látványos, jól értelmezhető ábrákban. Az analitikus problémafeldolgozás mellett az egyes városok mintaprojektet is bemutatottak, hogyan képzelik a gondok kezelését hosszú távon, milyen építészeti, városgazdálkodási vagy egyéb elképzelések születtek, amelyek városi léptékű problémakezelést jelenthetnek. A kiemelt példák jellemzően közös esetei, hogy nemzetközi rendezvényekhez kötődnek (Shanghai a 2010-es Expo, London a 2012-es olimpia, Torino a 2006-os téli olimpia kapcsán létesített vagy létesítendő városszerkezeti átalakításokhoz és új negyedekhez fűz reményeket); a városi tömegközlekedési rendszer javításával vélik megoldani a társadalmi feszültségek egy részét, hogy az emberek minél kevesebb időt kényszerüljenek közlekedési eszközön tölteni (Tokiói új hálózat, Barcelona új, négyszintes városközpontját a gyorsvasútra építi rá, Isztambul új közlekedési és infrastrukturális szerkezetének megtervezését Zaha Hadidra bízták, Los Angeles új városban belüli gyorsvasúti hálózatot épít ki, Bogotában a bicikliutak létesítésével és új buszrendszerrel kísérleteznek, Sao Paulóban új vasúti tengelyt építenek a városközponton át); fokozni kívánják az egy főre eső városi zöldterületek nagyságát (Kairóban az Al Azhar park revitalizációjával, New Yorkban zölddel borított,

magasba emelt sétálóutak hálózatával és a brooklyni öbölre épített új parkokkal, Tokióban a városi parkok összekötésével foglalkoznak). Sok egyedi, hatásában nagy területre terjedő létesítmény tervét is bemutatták (Milánó új vásárvárosa, 21. századi európai információs központja), illetve létesítmények egész városra kiterjedő hálózatait (Tokió földalatti víztározói, Bogotá könyvtárai, Sao Paulo száz új iskolája, London száz közterének revitalizációja a főpolgármester kezdeményezésére), valamint a hiányzó infrastruktúra pótlására szolgáló intézkedéseket (Mumbai közösségi fürdői és vécéi, Shanghai alacsonybérű minimállakásai, London és Isztambul új városközpontja).

Az installációival és adataival, lenyűgöző légifelvételével, interaktív statisztikai információs rendszerével egyaránt megrendítő kiállítás befejezésül igyekezett összefoglalni a lehetséges megközelítési módokat, amelyekkel kezelhetővé válnak a kérdések: hogyan formáljuk a városainkat a klímaváltozás korában, a munka- és életlehetőségek miatt a városokba özönlő milliók által folyton, egyre nagyobb arányban újratermelődő szociális válság közepette. Az általános, felszabadító erejű válasz azonban nyilván nem fogalmazható meg, a valóban megrendült látogató kénytelen volt beérni azzal a következtetéssel, hogy minden egyes városban meg kell keresni és ki kell alakítani a válságkezelés sajátos módját. A méretekből nem következik semmilyen közös terápia lehetősége.

A katalógusban jeles építészek is kifejtették gondolataikat (David Chipperfield, Norman Foster, Massimiliano Fuksas, Zaha Hadid, Jacques Herzog, Anish Kapoor, Rem Koolhaas, Leon Krier, Richard Rogers, Denise Scott Brown, Richard Sennet). Ezekből – a mostani helyszűke miatt – később idézek majd.

A külföldi pavilonok nemzeti kiállításainak sorából három, engem megrendítő motívumot szeretnék felidézni, mindhárom a globalizációt kísérő urbanisztikai robba-

násra adott sajátos, helyi, személyes válasz. A legszemélyesebb Robert és Shana Park-Harrison német fotóművészek fotógrafikai sorozata, amelynek egyes képein ugyanaz a személy jelenik meg, fáradhatatlanul, végzetébe beletörődve végezve munkáját, az elembertelenedett világ csak rá maradt fenntartását, saját erőfeszítése által.

A második példa a japán pavilon kiállítása, amely Terunoba Fujimori munkáit mutatta be fényképeken valamint megduplázott installációval: maga a kiállítóterem is sajátos térré változott azáltal, hogy csak kis nyíláson át, meghajolva lehetett belépni, cipő nélkül. A teremben az építész hatalmas, lefelé fordított kosár terében mutatta be a diáit, ez a fonott héj jellemző és lenyűgöző példája volt hagyományos eszközökkel létrehozott újszerű alkotásainak. Munkái a legkevésbé sem válaszok a túlnépesedés problémáival a legrégebben küzdő Japán számára, de utalnak az építészet számára ösztönző lehetőségre: a hagyományban rejlő univerzalitásra.

A tokiói professzor 1946-ban született, elsősorban építészettörténettel foglalkozik, mint a Meiji-kor nyugati építészetének kutatója. 1974-től tagja az „építészeti detektívek” csapatának, amely felkutatta az ismeretlen, nyugati stílusú épületeket Japánban. 1991-től gyakorló tervező, egyedi, különleges alkotásaival egyre nagyobb közérdeklődést és lelkesedést váltott ki a fiatalok és laikusok körében, valamint egyre nagyobb ellenszenvet hivatalos építész körökben. Bemutatott alkotásai: Forum 1990, Jinchokan Moriya történeti múzeum 1991, Akino Fuku művészeti múzeum 1997, teaszoba berendezés 1999, Kumamoto College, diákterem 2000, Tsubaki kastély 2000, Lamuna, fürdőház 2005, Nemunoki múzeum 2005)

A harmadik mű a kínai installáció, a Cserép-kert, Wang Shu építész és Xu Jiang képzőművész munkája. A kínai városok hagyományos negyedek elképzeltetlen sebésséggel válnak a nagyléptékű városfejlesztés áldozataivá.

A két művész öt éve folyó közös tevékenysége arra irányul, hogy a lerombolt házak megmenthető, felhasználható anyagait, illetve a hagyományos technológiákat átvigye az új épületekbe, a múltat tárgyi és szellemi mivoltában átmentve a jövőbe. Bontott téglából, bambuszszerkezetekből és a régi kis házakat fedő egyszerű, fekete agyagcserepekből meghatározó mennyiséget tudtak beépíteni a korszerű szerkezetekkel épülő új lakóházakba, egyetemi épületekbe. A kiállításon bambuszrudakkal alátámasztott hatalmas ferde tetősíkot állítottak fel, amelyet (a helyszínen drabonként is árusított), kb egyharmad csonkakúp-palásznak megfelelő formájú, nagyon vékony cserepekkel fedtek le a hagyományos kínai tetőfedési rendszerben, s egy bambuszhidon lehetett a hatalmas, ferde vízfelületként is fel-fogható tető fölé sétálni. A kínai hagyomány pusztulásának torokszorítóan fájdalmas emlékműve megmutatta ennek a végzetes kulturális átalakulásnak a mértékét.

Jó néhány évvel ezelőtt jártam Prágában, és a Hradcsinban végigjártam azokat a Jože Plečnik által a huszas években Masaryk államelnök megbízásából végzett – és turista által végigjárható – átalakításokat, amelyeket ő a várba, a palota kertjeibe tervezett. Ott lettem figyelmes arra, hogy ezek a hol kisebb, hol nagyobb elemek, amelyek a keze nyomát viselik, nem formálják át gyökeresen az építészeti együttes semelyik részét, de egyiktől a másikhoz továbbmenve egy, az egészet behálózó rendszer elemeiként foghatók fel. Úgy éreztem, hogy Plečnik valamilyen általam nem megfeythető jelekből álló, összefüggő együttest alkotott, amelyet az tesz egyáltalán felismerhetővé, ha valaki figyelmesen halad az egyiktől a másikig, miközben a következő elemre, mint egy detektívjátékban, csak a közvetlenül megelőző utal. Amikor tavaly Ljubljában jártam, a szlovén Plečnik igazi hazájában, 1920-tól tevékenysége fő helyszínén, megerősödött bennem a gyanú. Nagyszerű és nagyszabású alkotásai mellett (amelyek őt valóban a

huszadik század egyik legjelentősebb építészévé teszik, és amelyekről most nem szándékom bővebben írni) számtalan apró elemet helyezett el, alakított át a városban, helyreállított római kori romokat, kis parkokat alakított ki és parkbéli létesítményeket tervezett, emlékműveket emelt, rendezte a városban áthaladó Ljubljana (Európában a Szajna után a második legtöbb áldozati tárgyat rejtő, azaz egykor szentként tisztelt folyó) partjait, új hidak sorát építette, épületekhez portálokat toldott, itt-ott pihenő padokat helyezett el évtizedeken át tartó városrendezői tevékenysége során. Úgy viselkedett a városban, mint lakberendező, aki szükségesnek látja, hogy a teljesség kedvéért még valamit hozzátegyen a meglévő berendezéshez, ami azonban az egész lakás hangulatát is megváltoztatja, de jóval kevésbé észrevehető, mint amennyire a benne folyó életet befolyásolja.

Többször tettem fel a kérdést levélben Marko Pogačniknak, vajon értelmezhető-e geomantiai szempontból ez a Plečnik-féle városberendezés, míg végre idén januárban egy napot tölthettünk közösen Ljubljában, hogy személyesen elmondja erről a véleményét. Plečnik ugyanis nem hagyott hátra semmi arra utaló jelet, hogy tevékenységének ilyen mozgatórugója lett volna, a róla szóló irodalom sem tér ki erre (kivéve éppen Pogačnik egy közel két évtizede megjelent könyvét Ljubljana geomantiai rendszeréről).

A szlovén földgyógyász végigkísért a városban található Plečnik-épületeken, elmondva, hogy azok elhelyezésével hogyan kötődött az építész a város épített szerkezeti és energiarendszeréhez. A szigorúan vallásos, rendszeresen az egyháznak dolgozó, köztisztelőben álló professzor soha nem hozakodott elő geomantiai érzékenységgel, Pogačnik egyetlen erre vonatkozó konkrét bizonyítékot ismer; a Plečniknek folyamatosan dolgozó faszobrász lányától hallotta, hogy mikor az építész egy új rajzot hozott az apjának, az bevezette őt a faraktárba, és Plečnik végighúzva a kezét

a száraz tönkök felett, kiválasztotta azt a darabot, amely biztosan nem repedt meg különleges formákat követelő rajzainak realizálása során. Ez az érzékenység azonban a megvalósult művekben is tettenérhető, sétánk során Pogačnik többször olvasta le saját módszereivel, s látta ismételtelen igazoltnak az egyes alkotások energetikai funkcióját. Plečnik különös érzékenységgel foglalkozott a várost átszelő folyóval, amely felett több hidat javasolt és tervezett, közülük nem mind épült meg, de megépült a város közepén az a nagyon különös hármashíd, amelynek két oldala a gyalogos-, középső, szélesebb pályája a járműforgalmat szolgálja. Ennek a hármasságnak különös előképét Pogačnik a ljubljanoi székesegyház egyik mellékoltárának barokk angyalfiguráján találta meg, aki imádkozó kezének ujjait – egészen szokatlan módon – úgy tartja, hogy abban a híd modellje ismerhető fel, vagyis valami olyan elem, ami a városban letelepedett Francesco Robba számára éppúgy geobiológiai alapképlet volt, mint később Plečnik számára. Robba faragta a székesegyházzal és a hármashíddal a városközpont térképén energetikai központot képező egyenlőoldalú háromszöget bezáró barokk kutat, a három folyó kútját, amelyet máig a város jelképének tekintenek.

Egy másik híd két végénél elhelyezett emlékművei a két parton a felfelé és lefelé áramló energiák aktivizálását és egyensúlyának kialakítását szolgálják. Nem gondolom, hogy több példa meggyőzőbb volna, hiszen állításaim legfeljebb a helyszínen, arra érzékenyszemélyek által ellenőrizhetők. Azt a következtetést azonban bátran le merem vonni, hogy Plečnik az építészeti újkori történetében egészen egyedülálló módon képes volt városi – sőt, ha a korra, a pánszláv mozgalom európai szerepére, az építész Hradzsín-beli tevékenységére gondolok, akkor nemzetközi – léptékben a jövőt befolyásoló módon alkotni. Hagyományos értelemben vett építészeti is zseniális formaalkotó, emellett azonban rejtett hálózataival a város egészséges

fejlődésének (és ez részben Prágára is vonatkozik) feltételeit meghatározó mester is, akinek élő üzeneteit megfejteni alighanem hosszú évtizedekbe fog telni.

Templomainak egyszerre hagyományokat őrző, ugyanakkor a hagyományos térszerkezeteket felrúgó terei, állandó változást érzékeltető, az egyszeri (lennyűgöző) látvány alapján értelmezhetetlen utalásokat, szimbólumokat tartalmazó részletformái mindenesetre meggyőztek arról, hogy Plečnik örökségét nemcsak értékelni, hanem valóban, megfejteni is feladatunk.

Néhány nappal szlovéniai látogatásom után vettem részt az IFMA (International Forum Man and Architecture – az 1990-ben Amszterdamban, a Kós Károly Egyesülés képviselőinek részvételével az organikus építészet európai képviselőinek összefogására alakult szervezet) dornachi találkozóján. A beszélgetésekre, amelynek vendéglátója a Goetheanum szabad szellemi főiskola építészeti szekciója (vezetője Luigi Fiumara) volt, a Goetheanum Rudolf Steiner tervezte épületében került sor. A résztvevők az IFMA egyes országokat képviselő levelezői-tudósítói voltak, az évente szervezett találkozókön korábban nem vettem részt, most azonban a téma fontossága rábírt az utazásra.

Száz éve, 1907-ben, a teozófusok müncheni kongresszusán beszélt Steiner arról a művészi impulzusról, amelynek át kell hatnia a következő száz év kultúrfejlődését, a kérdés ennek az impulzusnak az eredményességét firtatta, mi a helyzet ma az organikus építészettel, különösen pedig az antropozófiai orientációjú építészettel. A bevezető előadást Pieter van der Ree tartotta, az organikus építészetet bemutató nemzetközi vándorkiállítás rendezője, és *Organische Architektur* címen megjelent tanulmánykötetének-katalógusának szerzője, aki a legutóbbi évek építészeti tendenciáinak bemutatásával tette fel a kérdést, hol, hogyan húzhatók meg egyáltalán az organikus építészet mai határai. Előadásának legkényesebb részei a korábban magukat egy-

értelműen organikusnak valló, elveiket szóban ma is fenn-tartó, ám újabb munkáikkal korábbi elveiknek nyilvánvalóan ellentmondó építészek munkái, valamint a magukat az organikus felfogástól távol tartó, ám számítógépes programok segítségével előállított, új típusú biomorf építészeti elterjesztő, azzal a nemzetközi építészetre is jelentős hatást gyakorló alkotók tevékenységének megítélése voltak. A magam részéről provokációnak minősítve az előadó naivnak beállított kérdését, ragaszkodtam az organikus építészet megítélésében a konzervatív felfogáshoz, amely szerint csak a valóban holisztikus felfogást tükröző, ebben az értelemben gyógyító szándékú és hatású építészet sorolható ebbe a körbe, amelynek a konkrét kritériumai azonban, formáival egyetemben korról-korra változhatnak, sőt, a meghatározásból eredően változniuk is kell.

A találkozón résztvevő német, svájci, francia, olasz, belga, svéd, finn, holland építészek beszámoltak saját tapasztalataikról, elképzeléseikről, országuk sajátosságairól, bemutatták az elmúlt években elkészült saját műveiket, illetve a környezetükben elkészült, bemutatásra érdemes épületeket. Nekem ritkább jelentkezésem miatt valamivel hosszabb teret engedtek a többiekénél, így részletesen ismertethettem elképzeléseimet, átadhattam Makovecz Imre üzenetét, és vetíthettem közel száz képet az elmúlt évek – nagyrészt az *Országépítőben* bemutatott – épületeiből. Makovecz Imre üzenete úgy szólt, hogy Steiner örökségének leglényegesebb tartalma a közép megerősítésének feladata. Ezt ma politikai értelemben Európában a kétféle polaritás szorítása nem engedi érvényesülni, holott az építészet mai missziója is ez, a közép szolgálata. Ha ezt a célját feladja, elvérzik az organikus építészet is, amelynek fenntartásában a közép-európai impulzus ma a legjelentősebb erőt képviseli. Állításának igazságát keserűen tapasztalhattam az általában elkeseredett, ezen túl is lemondó beszámolókból, amelyek közül legérzékenyebben érintettek az Eric

Asmussen egykori járnai irodájában dolgozó Christoffer Amundin szavai, aki a néhány éve, Asmussen és Arne Klingborg közelmúltbeli halálát megelőzően még Európában egyedülálló módon virágzó kulturális, oktatási, kórházi együttes iránti érdeklődés általános csökkenéséről beszélt.

Elemzésemben úgy fogalmaztam az organikus építészettel kapcsolatban, hogy feladata a korszellemnek megfelelő módon közvetíteni makro- és mikrokozmosz között (ami kizárja a formai megközelítés alapján történő besorolást). Felhívtam a figyelmet Plecnik példájára is, hogy nem elegendő egyetlen épületben gondolkodni, a mai helyzet megköveteli a tágabb (energetikai) összefüggésbe való beillesztés gyógyító hatású figyelembevételét.

Beszéleteink eredményeként fogalmazódott meg több, jövőre vonatkozó terv is. Az IFMA hírlevelének szerkesztői beszámoltak a negyedéves lap anyagi bázisának végzetes gyengüléséről. Javasoltam, hogy egy-egy számot egy-egy ország képviselői állítsanak össze, s maguk finanszírozzanak, most várom a választ, lehet-e ebben a szellemben első a magyar szám. Javasoltam, hogy Magyarországon rendezzük meg az IFMA 2008. évi konferenciáját, amely lehetőséget nyújtana arra, hogy nyugat-európai építészek végiglátogassanak néhány jelentős itteni helyszínt (ahogy az 1987-es magyarországi vándorkonferencia az IFMA megalakításának egyik, ha nem a legfontosabb előzménye volt), és arra is, hogy a jelenlegi egyedüli kelet-európai képviselőt kibővítsék a szomszédos országokéival. Előzetesen tisztáztuk annak lehetőségét is, hogy egy 2007-es találkozóra olyan előadók jöjjenek Magyarországra, akik az antropozófus építészet elveinek alapos ismeretében az e tárgykörben meglehetősen járatan építészek számára tudnának lényeges információkkal szolgálni.

Módom volt a dornachi együttest ismét bejárni, a Goetheanum fantasztikus betonkonstrukcióját jobban szemügyre venni, és bejutottam az első, fából épült Goe-

theanum műhelyként használt, ma irodákat, színházat, oktatótermet, műhelyeket tartalmazó Schreinerijébe. Itt ért az utazás legmegrendítőbb élménye, amikor egy folyosón a falnak támasztott hatalmas ajtó- és ablakkeretekről megkérdeztem, hogy micsodák, és szembesültem azzal, hogy az első, 1923-ban leégett Goethanum megmentett darabjai. Itt volt a legmélyebb, és szó szerint kézzelfogható benyomásom arról, milyen elevenséggel van jelen Dornachban a száz évvel ezelőtti steineri impulzus és az azt jórészt elfedő, félreértelmező mindennapi gyakorlat, amelynek része az általánosnak mondható nyugati fásultság is, amely saját anyagi jólétének bővületében szükséges rosszként tudomásul veszi a világban zajló pusztító folyamatokat és azt, hogy tehetetlen velük szemben. Ezért nem érzékeli kötelezettségeit a kelet iránt sem, de saját maga iránt sem.

Beszéltünk arról, hogyan jelenik meg az organikus építészet az építészképzésben. Én a Vándoriskola mellett a műegyetemi fakultatív tárgyról számolhattam be. Németországban több korábbi egyetem ilyen programjaiból csak Karl-Dieter Bodack coburgi kurzusa maradt meg. A Goetheanum építészeti szekciójára és a kijevei egyetem között alakult ki együttműködés, ennek keretében Fiumara mellett több építész is rendszeresen oktat Ukrajnában. Az organikus építészet iránti oroszországi érdeklődésről a 2003-as amszterdami IFMA konferencián is szó esett.

ÉPÜLT 2006-BAN • Sáros László: Vác, főtér bejárat, zászló tartó oszlopok
Czégány Sándor: Budapest, állatkerti krokodilház rekonstrukciója

ÉPÜLT 2006-BAN • Zsigmond László és Bata Tibor: Veregyház, szabadidős centrum, részlet;
Varga Csaba: Budapest, családi ház; Salamin Ferenc: Bodrogkisfalud, Patricius borház

TIZENNYOLCADIK ÉVFOLYAM – TAVASZI SZÁM – ÁRA 600 Ft.